

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΜΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΝΕΟΤΕΡΗΣ
ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΡΔΑΛΗΣ
Α.Μ. : 1113Μ047

ΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ ΤΟΥ ΔΗΛΕΣΙ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ.

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΑΘΗΝΑ
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή	σελ. 3-5
2. Κεφάλαιο I: Το ληστρικό φαινόμενο	6-19
3. Κεφάλαιο II: Το γεγονός	20-27
α) Η κατάσταση του ελληνικού βασιλείου το 1870	20-21
β) Η απαγωγή	21
γ) Οι χειρισμοί των εμπλεκομένων	22-23
δ) Η διαπλοκή ληστών-τσιφλικάδων-πολιτικών	23-25
ε) Ο αντίκτυπος των γεγονότων στην Ευρώπη	25-27
4. Κεφάλαιο III: Η στάση του τύπου	28-100
α) Γενικά χαρακτηριστικά των εφημερίδων που χρησιμοποιήθηκαν	28-29
β) Η κάλυψη του γεγονότος από τις εφημερίδες: Θέσεις εφημερίδων	29-62
γ) Αλληλοκατηγορίες	62-72
δ) Ξένα Δημοσιεύματα	72-98
ε) Αντιδράσεις στο εσωτερικό	98-100
5. Κεφάλαιο IV: Η φυλετική ετερότητα των απαγωγέων	101-107
6. Επίλογος	108-111
7. Βιβλιογραφία	112-114

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα έρευνα θα ασχοληθεί με το επεισόδιο του Δήλεσι που έλαβε χώρα το 1870 στην ομώνυμη περιοχή. Εκεί δολοφονήθηκαν τέσσερεις επιφανείς ξένοι αφού πρώτα είχαν απαχθεί κατά την επιστροφή τους από το Μαραθώνα, στο ύψος του σημερινού Πικερμίου, όπου είχαν πάει προκειμένου να γνωρίσουν από κοντά την περιοχή όπου έγινε η περίφημη μάχη. Η απαγωγή διήρκεσε πολλές ημέρες όπου έλαβαν χώρα σειρά γεγονότων που συντέλεσαν στην μη ευτυχή επίλυση αυτής, τα οποία θα δούμε διεξοδικά στη συνέχεια της έρευνάς μας. Οι απαγωγές τόσο Ελλήνων όσο και αλλοδαπών στο νεοσύστατο ελληνικό βασίλειο από συμμορίες που επιζητούσαν λύτρα ήταν ένα κοινωνικό φαινόμενο που συνηθιζόταν, ειδικότερα σε νεοσύστατα κράτη (όπως το ελληνικό) που δεν έχει εμπεδωθεί ο κυρίαρχος ρόλος της κεντρικής εξουσίας από μέλη της κοινωνίας που είναι προσκολλημένα σε προνεωτερικές αντιλήψεις και πρωτόγονες μορφές αντίδρασης. Ενώ λοιπόν στην Ελλάδα είχαν λάβει χώρα σειρά απαγωγών, καμιά δεν είχε την κατάληξη του επεισοδίου του Δήλεσι, ειδικότερα στην περίπτωση που οι απαγωγές αφορούσαν ξένους. Άλλο ένα επιπλέον στοιχείο που διαφοροποιεί τη συγκεκριμένη περίπτωση από άλλες είναι η εμμονή των συμμοριτών στην απαίτηση αμνηστίας, ένα γεγονός που εγείρει πολλά ερωτήματα διότι τις περισσότερες φορές οι αξιώσεις των ληστών περιορίζονταν στην απαίτηση μόνο λύτρων.

Γενικότερα, μετά το πέρας του επεισοδίου οι εξελίξεις υπήρξαν ραγδαίες. Προκαλούνται έντονες αντιδράσεις στην Ευρώπη με άκρως δυσμενείς αναφορές για το νεοσύστατο ελληνικό βασίλειο, ειδικότερα από την πλευρά της Αγγλίας. Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και χώρες όπως η Γαλλία και η Αυστρία. Αντίθετα, σε πιο ήπιους τόνους κινείται η κριτική της Ιταλίας, της Ρωσίας και των Ηνωμένων Πολιτειών. Επιπλέον, και στο εσωτερικό της Ελλάδας παρατηρούμε τις εκατέρωθεν αντεγκλήσεις μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης για το ποιος ευθύνεται τελικά για τη δυσμενή κατάληξη της αιχμαλωσίας. Ενεργό ρόλο σε αυτή την ανταλλαγή κατηγοριών και αποκαλύψεων έχει ο ελληνικός τύπος, ο οποίος κυρίως αναπαράγει τις θέσεις της πλευράς που υποστηρίζει. Όμως, αξίζει να σημειώσουμε ότι κάποιες από τις εφημερίδες, αν και υποστηρίζουν τη μία πλευρά, δεν παύουν να είναι αποστασιοποιημένες και να κρατούν ψύχραιμη στάση αρκετές φορές εντός της εξεταζόμενης περιόδου. Δεν περιορίζονται μόνο σε αυτό αλλά όταν οι καιροί το

επιτάσσουν (πιθανές κυρώσεις σε βάρος της Ελλάδας ή κατηγορίες σε βάρος πολιτειακών παραγόντων) δε διστάζουν να παραμερίσουν το προσωπικό συμφέρον και να συστρατευθούν με τους πολιτικούς τους αντιπάλους για το κοινό καλό. Ειδικότερα, στην παρούσα έρευνα θα εξετάσουμε δύο συμπολιτευόμενες (*Εθνοφύλακας, Αιών*) και δύο αντιπολιτευόμενες εφημερίδες (*Παλιγγενεσία, Εθνικό Πνεύμα*). Κύριο στόχο της συγκεκριμένης μελέτης αποτελεί η εξέταση του επεισοδίου του Δήλεσι μέσα από το συμπολιτευόμενο και τον αντιπολιτευόμενο τύπο της εποχής. Ειδικότερα δηλαδή, να ελέγξουμε τη στάση των εφημερίδων στην πορεία των γεγονότων (εάν διαφοροποιούνται ανάλογα με το κόμμα που υποστηρίζουν ή έχουν μία και αδιαίρετη οπτική και εάν τελικώς διαφοροποιούνται, ποια επιχειρήματα χρησιμοποιούν προκειμένου να επηρεάσουν προς όφελός τους το κοινωνικό σύνολο).

Ειδικότερα, όσον αφορά το περιεχόμενο της παρούσας έρευνας, αφού πρώτα προχωρήσει σε μία ιστορική αναδρομή του φαινομένου της ληστείας, τόσο παγκοσμίως όσο και ειδικότερα στον ελληνικό χώρο (πότε γεννήθηκε, πώς εξελίχθηκε, τους λόγους που το φαινόμενο διατηρήθηκε και μετά τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους) καθώς και μια μικρή ανασκόπηση του χρονικού της αιχμαλωσίας των επιφανών ξένων, που όπως είπαμε συντελέστηκε στο Πικέρμι και κατέληξε στην καταστροφή των αιχμαλώτων στο Δήλεσι, θα προσπαθήσει να εξετάσει την αντιμετώπιση που έτυχε τόσο από το συμπολιτευόμενο τύπο όσο και από τον αντιπολιτευόμενο η συγκεκριμένη υπόθεση· θα ερευνήσει δηλαδή εάν υπήρξε η ίδια στάση του τύπου έναντι της κυβέρνησης Ζαΐμη, που βρισκόταν εκείνη την περίοδο στην εξουσία, ή κάποιες εφημερίδες προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν πολιτικά την δυσάρεστη κατάληξη της υπόθεσης προς όφελος αυτών που υποστήριζαν. Επιπλέον, μέσω του τύπου της εποχής θα εξετάσουμε τόσο τη στάση των ξένων δυνάμεων (εάν υπήρχε ομοφωνία έναντι της Ελλάδας, εάν υπήρξε πιθανότητα για επιβολή κυρώσεων σε βάρος του ελληνικού βασιλείου ειδικά από τις χώρες που προέρχονταν τα θύματα) όσο και τις φωνές που αναπαράγονταν μέσω του ξένου τύπου (θα ερευνηθεί η στάση των εφημερίδων και εάν ήταν όμοια με εκείνη των αντίστοιχων κυβερνήσεων) με αφορμή το επεισόδιο του Δήλεσι. Επιπροσθέτως, θα προσπαθήσουμε να παρατηρήσουμε τις αντιδράσεις που προκλήθηκαν στο εσωτερικό της χώρας εξ αιτίας της δυσμενούς κατάληξης. Ειδικότερα, θα εξεταστεί η καταγραφή των αντιδράσεων του κοινωνικού συνόλου που προκλήθηκαν ένεκα του επεισοδίου και εάν τελικώς συστρατεύθηκε με τη θέση της ελληνικής κυβέρνησης ή τη θεώρησε κύρια υπεύθυνη της τραγωδίας. Τέλος, αφιερώνουμε ένα μικρό κομμάτι της παρούσας έρευνας τόσο

στην απάντηση του Ιωάννη Γενναδίου μέσω του βιβλίου του «*Notes on the recent murders by brigands in Greece*, F. T. Cartwright, 21, New Broad Street, London 1870», στις βολές και τα αρνητικά δημοσιεύματα των ξένων έναντι του ελληνικού βασιλείου όσο και γενικότερα προσπαθούμε να ρίξουμε φως στην ετερότητα της φυλής των απαγωγέων.

ΚΕΦ Ι **ΤΟ ΛΗΣΤΡΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ**

Το φαινόμενο της ληστείας είναι ένα παγκόσμιο και διαχρονικό φαινόμενο με διακυμάνσεις στο πέρας των ετών που συναρτάται με παραμέτρους που θα εξετάσουμε. Η ληστεία φέρεται να καταγράφεται για πρώτη φορά το 13^ο αιώνα, με το Ρομπέν των δασών, (δεν μας απασχολεί το ερώτημα αν το συγκεκριμένο πρόσωπο υπήρξε πραγματικά αλλά μας ενδιαφέρουν οι ιδιότητες που του προσδίδονται καθώς και οι κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες έδρασε) και να εμφανίζεται εν συνεχεία σε πολλά μέρη ανά τον κόσμο. Τέτοια μέρη υπήρξαν η Κίνα, η Οθωμανική Αυτοκρατορία με τους τζελάληδες, η βαλκανική χερσόνησος με τους χαϊδούκους, η Λατινική Αμερική, η Μεσόγειος, η Αφρική με τους *shiftas*¹, η Ισπανία με τους *bandoleros* και η Ιταλία με τους *banditos*.

Κύρια αιτία της εξόδου από τη νομιμότητα και μεταπήδηση των ανθρώπων στο χώρο της ληστείας αποτελεί η μη αποδοχή από μέρος τους της κοινωνικής τους θέσης με απώτερο σκοπό την επιστροφή στη νομιμότητα με καλύτερους όρους για τους ίδιους. Αμφισβητούν την κοινωνική τάξη και θέλουν να σπάσουν τα δεσμά των κοινοτικών καταναγκασμών βασιζόμενοι στην ικανότητά τους στα όπλα. Αποτελούν θιασώτες της παραδοσιακής τάξης πραγμάτων. Εξίσου σημαντικός παράγοντας ύπαρξης της ληστείας σε μια περιοχή είναι το πόσο απομακρυσμένη είναι η τελευταία από το χώρο δράσης της κεντρικής εξουσίας. Για το λόγο αυτό στα όρη, στα δάση, στην ποιμενική παραμεθόριο και γενικότερα στα δυσπρόσιτα μέρη όπου η παρουσία της κεντρικής εξουσίας είναι ελλιπής, η ληστεία ευημερεί.

Επιπλέον, εκεί που αναπτύχθηκε το φαινόμενο της ληστείας, τις περισσότερες φορές, οι ληστές είχαν την αρωγή των κατοίκων της περιοχής όπου δρούσαν, κυρίως από φόβο αλλά και για προσωπικό όφελος. Ειδικότερα για το προσωπικό όφελος, μολονότι ο ληστής καταφεύγει στα όρη δεν απαγκιστρώνεται πλήρως από την κοινωνία διότι χρειάζεται να αξιοποιήσει βασικές του ανάγκες (τροφή, ρουχισμό, πώληση λαφύρων, πληροφορίες για μελλοντικούς του στόχους). Οι ληστές λόγω των συχνών αρπαγών έχουν πολλά χρήματα, τα οποία κινούν την τοπική οικονομία. Ακόμη, αποδεικνύονται πολύ γενναίοδωροι σε αυτούς που τους προσφέρουν υπηρεσίες· ένας λόγος που μπορεί να εξηγήσει τη συμπάθεια. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό των ληστών στα μέρη που εμφανίστηκε η ληστεία ήταν ότι

¹ Hobsbawm Eric, *Ληστές*, μετάφραση Νίκος Κούρκουλος, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 2010, σελ.28.

απέφευγαν όσο ήταν δυνατόν να προκαλούν την αντίδραση των συντοπιτών τους ληστευοντάς τους εφόσον όπως είδαμε βρίσκονταν σε άμεση ανάγκη. Επίσης, σε όλο τον κόσμο παρατηρούμε και άλλους κοινούς τύπους σχετικούς με τους ληστές, όπως α) εκάστοτε μικρό αριθμό ληστών στο σύνολο του γενικού πληθυσμού, β) διακυμάνσεις στον αριθμό των ληστών ανάλογα με τη γεωγραφία και τις κρατικές υποδομές, γ) ένα μεγάλο μέρος αυτών να αποτελείται από λιποτάκτες και πρώην στρατιώτες, δ) τη ροπή του πλεονάζοντος αγροτικού ή εργατικού δυναμικού αλλά και των ποιμενικών πληθυσμών προς τη ληστεία, ε) το νεαρό της ηλικίας τους και στ) την έκρηξη της ληστείας σε περιόδους αναταραχής.

Επιπροσθέτως, μεγάλη συζήτηση έχει προκύψει γύρω από τους τύπους των ληστών που υπήρξαν κατά καιρούς. Ειδικότερα, ο Hobsbawm μέσα από το βιβλίο του *Ληστές*, διακρίνει α) τον κοινωνικό ληστή, β) τον ευγενή ληστή, γ) τον εκδικητή ληστή, δ) τον χαϊδούκο ληστή και ε) ομάδες ενόπλων που προκαλούν πρωτόγονη αντίσταση. Ο Hobsbawm κάνει ιδιαίτερη μνεία στον τύπο του κοινωνικού ληστή προσπαθώντας να τους προσδώσει θετικές ιδιότητες, όπως ότι αγωνίζονται για κοινωνική δικαιοσύνη ή ότι καταφεύγουν στη ληστεία μόνο πλουσίων μοιράζοντας τη λεία στους φτωχούς, κάτι το οποίο δεν ανταποκρίνεται στην αλήθεια. Αντίθετα στην Ελλάδα δεν συναντάμε τον συγκεκριμένο τύπο ληστή βασιζόμενοι στα υπάρχοντα ιστορικά στοιχεία. Στον ελληνικό χώρο ευημέρησε η αγροτική ληστεία, όπου οι ληστές δεν έκαναν διακρίσεις μεταξύ των θυμάτων τους σε φτωχούς ή πλούσιους, σε χωρικούς ή εμπόρους. Επιπλέον, στο νεοσύστατο ελληνικό βασίλειο δεν μπορούμε να δεχθούμε την ύπαρξη του κοινωνικού ληστή για έναν ακόμη λόγο· δεν υπάρχει κοινωνική διαστρωμάτωση καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό των πολιτών αποτελείται από αγρότες. Όλα αυτά όμως θα τα δούμε διεξοδικότερα στη συνέχεια της έρευνάς μας.

Κατά το Hobsbawm το φαινόμενο που παρατηρήθηκε στη νοτιοανατολική Ευρώπη και κατ' επέκταση περιλαμβάνει και τον ελληνικό χώρο χαρακτηρίζεται από τους ανθρώπους που δεν αποδέχονται τους κοινωνικούς καταναγκασμούς τόσο του κατακτητή όσο και της κοινωνικής τους θέσης. Τέτοιες περιπτώσεις αποτελούν α) οι κοζάκοι στη Ρωσία, β) οι κλέφτες στον ελληνικό χώρο, γ) οι *haidamak* στην Ουκρανία, και δ) οι *χαϊδούκοι*² στη βαλκανική χερσόνησο. Ακόμη, και ο Hobsbawm παραδέχεται ότι στην περίπτωση των Χαϊδούκων, πρόδρομων των ληστών, το

² Χαϊδούκοι, λέξη με μάλλον μαγιάρικη προέλευση και αρχική σημασία «οδηγός των κοπαδιών» από τους οποίους γεννήθηκαν οι ληστές, ό.Π., σελ.104.

κίνητρο δεν ήταν ιδεολογικό ούτε διαποτιζόταν από ταξική συνείδηση. Η μόνη αιτία που έκανε κάποιον να εξέλθει της νομιμότητας ήταν η μη αποδοχή της δικής του μειονεκτικής θέσης στο κοινωνικό σύνολο. Ο συγκεκριμένος τύπος ληστή όχι μόνο δεν κάνει διάκριση στα θύματά του ανάλογα με τη κοινωνική τους θέση, κάτι που παραδέχεται και ο Hobsbawm, αλλά τα εγκλήματά του χαρακτηρίζονται από αγριότητα. Επιπλέον, μεγάλο ποσοστό χαϊδούκων προέρχονταν τόσο από τους ποιμένες όσο και από τους οδηγούς κοπαδιών.

Ως κατακλείδα σε αυτή τη σύντομη αναφορά για τη ληστεία ανά τον κόσμο θα πρέπει να σημειώσουμε ότι αυτό το φαινόμενο διατηρείται ακόμη σε μέρη όπως η νότια και ανατολική Ασία, η Λατινική Αμερική, η υποσαχάρια Αφρική και η Τσετσενία· για λόγους όμως διαφορετικούς σε κάθε περιοχή.

Ειδικότερα, το νεοσύστατο ελληνικό κράτος ταλαιπωρήθηκε από το φαινόμενο της ληστείας για παραπάνω από έναν αιώνα, προκαλώντας μεγάλα και ποικίλα προβλήματα και καθυστερώντας την οικονομική, πολιτική, κοινωνική και αγροτική του εξέλιξη. Το φαινόμενο υπήρχε πριν από τη σύσταση του ελληνικού κράτους και εξακολούθησε να υφίσταται και μετά από αυτή και μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, για λόγους που θα προσπαθήσουμε να εκθέσουμε στην εργασία που ακολουθεί.

Το φαινόμενο της ληστείας εμφανίζεται και εξελίσσεται σε όλο τον οθωμανοκρατούμενο βαλκανικό χώρο, φαινόμενο για το οποίο μπορεί να συναντήσει κανείς σε πολλές γλώσσες και γλωσσικά ιδιώματα να χρησιμοποιείται η ίδια λέξη, *χαϊδούκος*,³ για να χαρακτηρίσει τους κλέφτες, όπως είδαμε παραπάνω. Στη δική μας παράδοση το ίδιο ιστορικό φαινόμενο εκφράζεται με τα ουσιαστικά *κλέφτης* και *αρματολός* που θα τα προσδιορίσουμε διεξοδικότερα, σε σχέση με το καθαυτό φαινόμενο της ληστείας, στη συνέχεια της έρευνάς μας.

Αρχικά, όμως, ας ερευνήσουμε τις αιτίες που θα μπορούσαν να εξωθήσουν κάποιον να υπερβεί τα όρια της οθωμανικής έννομης τάξης και να καταφύγει ως ληστής στα όρη.

Ο *ραγιάς*⁴, ο οποίος αποτελούσε ένα παραγωγικό κομμάτι στην Οθωμανική αυτοκρατορία ασχολούμενος κυρίως με τη γεωργία κατά βάση στην καθημερινότητά του περιοριζόταν στα στενά χωροταξικά όρια που επέβαλλε η ενασχόλησή του με τη

³ Νίκος Κοταρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση και Εικοσιένα*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1993, σελ. 24.

⁴ Στέφανος Παπαγεωργίου, *Από το γένος στο έθνος, Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1821-1862*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 2005, σελ. 32-33.

γη. Ήταν, δηλαδή, στενά συνδεδεμένος με το χωράφι του και τον παρακείμενο χώρο της κοινότητας, στην οποία η αγροτική εκμετάλλευση εντασσόταν. Καθόλη τη διάρκεια της οθωμανικής κατάκτησης, οι κοινότητες ήταν σχετικά αυτόνομες και διατηρούσαν χαλαρή οργανωτική αυτονομία από την κεντρική διοίκηση, με αποτέλεσμα να υπάρχει περιορισμένη κινητικότητα αγαθών, πληροφοριών και ανθρώπων και βέβαια πολύ συχνά κάτω από το βλέμμα της οθωμανικής διοίκησης. Οι μόνες ομάδες πληθυσμού που μετακινούνταν με ευκολία ήταν οι τεχνίτες, οι έμποροι και οι νομάδες κτηνοτρόφοι.

Ο αγρότης-χωρικός λοιπόν παρατηρούμε ότι δυσκολευόταν από τον τρόπο ζωής του και κατά συνέπεια ξεφεύγοντας από την οθωμανική έννομη τάξη θεωρούσε ότι αποκτούσε ελευθερία κινήσεων καθώς απέφευγε τους κοινοτικούς και οθωμανικούς καταναγκασμούς. Κατέφευγε, δηλαδή, στα όρη επειδή εκτιμούσε ότι εκεί η παρουσία της οθωμανικής εξουσίας ήταν περιορισμένη, αν όχι και παντελώς απύσχα, καθώς βέβαια πρωταρχικό στόχο της οθωμανικής διοίκησης αποτελούσε η διατήρηση της τάξης στις πόλεις και στις κοινότητες και όχι η φύλαξη των ορεινών και δύσβατων περιοχών. Εκεί ο αδύναμος αγρότης-χωρικός του κάμπου μετατρέποταν σε ένοπλο ληστή, [κάτι που απαγορευόταν από το ισλαμικό δίκαιο] και συγκροτούσε μια παράνομη ομάδα, με όμοιους του, για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τους πιθανούς, ή καλύτερα, τους βέβαιους κινδύνους, που θα προέκυπταν από την αντίδραση της κεντρικής εξουσίας. *Αυτές οι ένοπλες ομάδες των 12-15 ατόμων, γνωστές με το προσωνύμιο κλέφτες, ζούσαν από τη ληστεία, υπό όλες τις πιθανές μορφές της, όπως λ.χ. η απαίτηση λύτρων για την απελευθέρωση ταξιδιωτών που συνελάμβαναν και κρατούσαν ως ομήρους*⁵.

Η δράση των κλεφτών δημιουργούσε σοβαρά προβλήματα τόσο στην οθωμανική εξουσία, επειδή αυτοί επιχειρούσαν να υπερβούν το θεσμικό πλαίσιο της κατάκτησης όσο και στις χριστιανικές κοινότητες οι οποίες ένιωθαν να διαταράσσεται η ασφάλεια και η εύρυθμη λειτουργία τους. Και τούτο, επειδή αυτές οι τελευταίες πλήττονταν και οικονομικά από τη φυγή των ραγιάδων προς τα όρη καθώς έπρεπε να καταβάλλουν οι ίδιες τον φόρο που βάρυνε τον φυγάδα, ενώ και οι καταστροφές που προξενούσε ο κλέφτης στις υποδομές της κοινότητας δεν ήταν αμελητέες. Εξάλλου, η φυγή ανθρώπινου δυναμικού προς τα όρη, σήμαινε ταυτόχρονα μείωση του πληθυσμού που εμπλεκόταν στην παραγωγή, δηλαδή μείωση της αγροτικής παραγωγής και ως εκ

⁵ Ο.Π., σελ. 49-52.

τούτου μείωση εσόδων ενώ τα έξοδα αυξάνονταν σημαντικά από τον εξοπλισμό και τη συντήρηση αρματολών, ως διωκτών των κλεφτών. Τέλος, και οι ίδιοι οι πρόκριτοι των κοινοτήτων ένιωθαν να απειλούνται τα προνόμιά τους από τη δράση των παρανόμων, οι οποίοι είχαν παραβιάσει την οθωμανική νομιμότητα, αναζητώντας με την προσφυγή στη βία πλούτο και θέση στην κοινοτική ιεραρχία με την ανατροπή των υφιστάμενων κοινοτικών ισορροπιών.

Όπως ήταν φυσικό απέναντι στις παραπάνω απειλές η αντίδραση της οθωμανικής διοίκησης αποτελούσε γεγονός αναμενόμενο και εκδηλώθηκε με δύο τρόπους: α) με την ανάληψη στρατιωτικής δράσης για την φυσική εξόντωση των παρανόμων, πράγμα, όμως, που ήταν εξαιρετικά πολυδάπανο και με αβέβαια αποτελέσματα και β) με την προσπάθεια προσεταιρισμού τους και επανένταξής τους στο νόμιμο πλαίσιο του συστήματος της κατάκτησης.

Στην δεύτερη περίπτωση οι κλέφτες μεταβάλλονταν σε αρματολούς, με κύριο έργο την προστασία της κοινότητας από τις επιδρομές των πρώην ομοίων τους κλεφτών καθώς και την εξασφάλιση της εύρυθμης πραγμάτωσης της τοπικής οικονομίας. Οι κλέφτες, κατ' αυτόν τον τρόπο, επέστρεφαν στην οθωμανική νομιμότητα με πολύ ευνοϊκούς όρους, επειδή μολονότι υποτάσσονταν στην οθωμανική εξουσία, το έπρατταν αυτό με το όπλο στο χέρι: ήταν εξουσιοδοτημένοι να ενεργούν και να χρησιμοποιούν βία όταν υπήρχε ανάγκη, προκειμένου να διατηρούν τις ισορροπίες τόσο εντός της κοινότητας όσο και στην περιφέρειά της. Ωστόσο, και οι κοινότητες, με τη σειρά τους, ήταν υποχρεωμένες να συμμετέχουν οικονομικά και να συντηρούν οι ίδιες την αρματολική ομάδα.

Πηγή της δύναμης των αρματολών ήταν κυρίως η ικανότητά τους στη χρήση των όπλων. Αρχικά, κύριος στόχος των αρματολών ήταν η προστασία της κοινότητας από τις επιδρομές κλεφτών και η διατήρηση κατ' αυτόν τον τρόπο του αρματολικιού, μιας περιφέρειας δηλαδή, την οποία είχαν υπό την εποπτεία τους με ό,τι αυτό συνεπαγόταν. Όμως, αν παρουσιάζονταν ανίκανοι στη διαφύλαξη της ασφάλειας της περιοχής αυτής υπήρχε ο κίνδυνος να χάσουν το αρματολίκι τους από τους ανταγωνιστές τους (κλέφτες) που αποδεικνύονταν πιο ισχυροί και παράλληλα επιζητούσαν με κάθε τρόπο να μεταπέσουν και οι ίδιοι στην κατηγορία των αρματολών για πολλούς και ευνόητους λόγους.

Με το πέρασμα των ετών, οι αρματολοί άρχισαν βαθμιαία να αποκτούν κοινωνική και πολιτική δύναμη, να εμπλέκονται σε ενδοκοινοτικούς ανταγωνισμούς και να

καταλαμβάνουν ορισμένες θέσεις στα τοπικά κέντρα εξουσίας αποκτώντας ανάλογο εκτόπισμα έναντι των προκρίτων.

Οι πρόκριτοι οφείλουν τη δύναμή τους στην άσκηση της διοίκησης καθώς και στη συλλογή των φόρων, δικαίωμα που τους έχει δοθεί από την οθωμανική εξουσία, ενώ οι αρματολοί στη χρήση των όπλων. Πάνω σε αυτή τη λογική εδραιώθηκε η άποψη ότι οι πρόκριτοι πρεσβεύουν την υπακοή ενώ οι αρματολοί την ανυποταγή και τη διαρκή αντίσταση απέναντι στον κατακτητή⁶, άποψη που συναντούμε κυρίως στα δημοτικά τραγούδια και στο φαντασιακό των κατακτημένων, μέσω του οποίου ηρωποιείται ο κλεφταρματολός, σε αντίθεση με τον πρόκριτο, ο οποίος θεωρείται συνεργάτης του κατακτητή. Η εκδοχή αυτή βέβαια προσκρούει στο γεγονός ότι όταν οι κοινότητες έρχονταν σε επαφή με τους κλεφταρματολούς υφίστατο σειρά προβλημάτων, όπου προηγούνταν οι λεηλασίες των κλεφτών και ακολουθούσαν οι ενέργειες της κοινότητας που ήταν υποχρεωμένη να αναλάβει όλα τα έξοδα για τη συντήρηση και διατήρηση ομάδων αρματολών, ως αντίβαρο στη δράση των κλεφτών. Ειδικότερα, τραγούδια ή μπαλάντες που υμνούν τόσο τη δράση των ληστών όσο και τον ενάρετό τους βίο παρατηρούμε να υφίστανται σε όλα τα μέρη ανά τον κόσμο που εμφανίστηκε η ληστεία. Στους ύμνους αυτούς προσδίδονται υπερφυσικές ιδιότητες στους ληστές από τον κόσμο που είχε ανάγκη να ωραιοποιήσει ληστές χαρακτηρισμένους από σκληρές πράξεις, μεταβάλλοντάς τους σε αυτό που ήθελε πραγματικά να είναι αλλά δεν ήταν.

Παραλλαγές του θεσμού των αρματολών, δηλαδή ανάθεση φύλαξης μιας περιοχής από εντόπιους κατακτημένους με εντολή του κατακτητή, έχει παρατηρηθεί κατά τη διάρκεια και των τριών κατακτητών που πέρασαν από το βαλκανικό χώρο (Βυζαντινοί, Βενετσιάνοι και Οθωμανοί)⁷. Στον οθωμανοκρατούμενο ελλαδικό χώρο, το φαινόμενο των αρματολών αναπτύχθηκε κυρίως στην περιοχή της Πίνδου και των Αγράφων, σε αντίθεση με την περιοχή της Πελοποννήσου, όπου οι ένοπλοι αποκαλούνταν *κάποι*⁸, οι οποίοι προσλαμβάνονταν από τους τοπικούς προκρίτους, τους κοτζαμπάσηδες, για να προστατεύουν τις εκτάσεις γης που οι τελευταίοι κατείχαν αλλά και ως προσωπική φρουρά έναντι της απειλής των κλεφτών.

Το φαινόμενο της ληστείας διατηρήθηκε και μετά τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους, όταν παρατηρείται κυρίως μετατροπή του κλέφτη σε ληστή, δηλαδή σε

⁶ Κοταρίδης, ό.π., σελ.52-55.

⁷ 'Ο.π., σελ. 24.

⁸ Παπαγεωργίου, ό.π., σελ.58.

παράνομο που καταφεύγει στην ασφάλεια των βουνών και απο εκεί ορμώμενος διαπράττει τις έκνομες δραστηριότητές του (ληστείες, ομηρείες, απαίτηση λύτρων κτλ). Όλα αυτά και κυρίως τους λόγους της διατήρησης και ευδοκίμησης, θα λέγαμε, του φαινομένου θα προσπαθήσουμε να παραθέσουμε στη συνέχεια της μελέτης μας.

Σύμφωνα με τα πορίσματα διαφόρων μελετών, σημαντικότερη αιτία διαιώνισης αυτής της νοσηρής κατάστασης υπήρξε η *διάλυση των ατάκτων στρατευμάτων μετά από απόφαση της Αντιβασιλείας το 1833*⁹ καθώς και η *στρατιωτική πολιτική που ακολουθήθηκε από την περίοδο Καποδίστρια και εξής, δηλαδή η συγκρότηση τακτικού και πειθαρχημένου στρατού ελεγχόμενου από την κεντρική εξουσία*¹⁰. Τα νέα στρατιωτικά σώματα στην πορεία τους προς την ανάδειξή τους σε τακτικό στράτευμα, αρχικά τα επάνδρωσαν Βαυαροί αξιωματικοί και στρατιώτες και μόνο αργότερα απορροφήθηκε μέσα στους νέους σχηματισμούς ένα μικρό τμήμα των ατάκτων. Μεγαλύτερη επιτυχία στην ανεύρεση απασχόλησης για άλλη μερίδα των ατάκτων αποτέλεσε η συγκρότηση του σώματος της Χωροφυλακής.

Ωστόσο και παρ' όλα αυτά μεγάλο μέρος, το μεγαλύτερο ίσως, των ατάκτων βρέθηκε χωρίς ενασχόληση, καθώς μόνη πηγή βιοπορισμού γι' αυτούς παρέμενε η ικανότητα στη χρήση των όπλων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, αυτή η ομάδα ανθρώπων παρέμενε έκθετη στην πρόσληψή τους ως μισθοφόρων από κάποιον καπετάνιο, δυσανεσχημένο από την νέα πραγματικότητα ή συνειδητό αρνητή της έννομης τάξης.

Τις ομάδες αυτές των δυσανεσχημένων ατάκτων συγκροτούσαν κυρίως οι λεγόμενοι ετερόχθονες, δηλαδή ελληνικοί πληθυσμοί των οποίων οι πατρίδες είχαν μείνει εκτός των πρώτων ορίων του ελληνικού κράτους, δηλαδή πληθυσμοί προερχόμενοι από τις περιοχές της Ηπείρου, της Θεσσαλομαγνησίας και της Μακεδονίας. Όπως και στην περίπτωση των κλεφτών της Τουρκοκρατίας, οι άνθρωποι αυτοί εξέρχονταν από τα όρια της νομιμότητας και κατέφευγαν στα όρη ληστεύοντας, φονεύοντας, απάγοντας και αναμένοντας την κατάλληλη ευκαιρία προκειμένου να επανενταχθούν στη νομιμότητα.

Τέτοιες ευκαιρίες προσέφεραν οι ένοπλες ανταρσίες, οι οποίες ταυτόχρονα αποτελούσαν τον δεύτερο σημαντικό λόγο για τη διατήρηση του φαινομένου της

⁹ Γιάννης Κολιόπουλος, *Ληστές και Λησταντάρτες στη κεντρική Ελλάδα το 1835-1836*, εκδ. Μνήμων, Αθήνα 1978, σελ.118-119.

¹⁰ Μετά την Επανάσταση και τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους πολλοί πολεμιστές του 1821 που η βαυαρική αντιβασιλεία απέλυσε από το στρατό, αμέσως μετά την εθνική αποκατάσταση, ξαναβγήκαν στα βουνά και στράφηκαν στη ληστεία, Γιώργος Παπαδάκης, «Οι ληστές και τα τραγούδια τους», *Ε Ιστορικά*, 13/04/2000, εκδ. Φωτοεκδοτική, Αθήνα 2000, σελ. 44-45.

ληστείας. Η συγκρότηση του νεοσύστατου ελληνικού κράτους καθώς και η προσπάθεια δημιουργίας θεσμών, συνήθως προκαλούσαν αντιδράσεις και ένοπλες ανταρσίες, που προκαλούσαν παλαιότερες και παραδοσιακές ομάδες της ελληνικής κοινωνίας, που είχαν ως αφετηρία και πρότυπο την κλεφταρματολική παράδοση. Το πράγμα κρίνεται μάλλον φυσιολογικό, επειδή οι κοινωνικοί και πολιτικοί μετασχηματισμοί που επιβάλλει η σύσταση ενός οργανωμένου κράτους ακολουθούνται πιστά από μεγάλη μερίδα του πληθυσμού, αλλά υπάρχουν και ομάδες που αντιδρούν στην αλλαγή και στην προσαρμογή στη νέα πραγματικότητα. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε ότι παρατηρούμε *μεγάλη ομοιότητα*¹¹ σε αυτούς που κατά κύριο λόγο επεδίδοντο εν Ελλάδι στη ληστεία με τους ελεύθερους γκαούτσος της αργεντίνικης πάμπας του 19^{ου} αιώνα και τους Κολομβιανούς καφεδοκαλλιεργητές του 20^{ου} αιώνα γιατί όλοι αυτοί αρνούνταν να υπαχθούν κάτω από το σκήπτρο της κεντρικής εξουσίας. Γενικότερα, σε νεοσύστατα κράτη, τουλάχιστον τις πρώτες δεκαετίες, παρατηρούμε ότι το φαινόμενο της ληστείας ευημερεί. Όπως στην Ελλάδα έτσι και στο *Μεξικό*¹², αυτοί οι οποίοι ξεσηκώθηκαν εναντίον των κατακτητών συνέχιζαν να κρατούν όπλα όντες ληστές επιδιώκοντας να επανενταχθούν στη νομιμότητα ως τακτικοί στρατιώτες.

Τέτοιες ένοπλες εν Ελλάδι αντιδράσεις αποτελούν οι εξεγέρσεις του 1835/36, 1847/48 και του 1854, οι οποίες έγιναν από παραδοσιακούς ενόπλους προσκολλημένους σε προεπαναστατικές παραδόσεις και πρακτικές. Και βέβαια όλες έγιναν με το σύνθημα διαφύλαξης και σωτηρίας της Ορθοδοξίας, σε συνδυασμό με την εκάστοτε πολιτική συγκυρία, όπου, άλλοτε προέβαλλε την εκδίωξη των Βαυαρών από τη δημόσια ζωή και άλλοτε την προάσπιση του Συντάγματος. *Μαζικότερη αγροτική εξέγερση υπήρξε εκείνη του Παπουλάκου*¹³, η οποία έλαβε χώρα στη Μάνη το 1852.

¹¹ Hobsbawm, ό.Π., σελ.23.

¹² Ό.Π., σελ.202.

¹³ Η μαζικότερη αγροτική εξέγερση του αγροτικού κόσμου και η οποία δημιούργησε τεράστια και πολύπλευρα προβλήματα είχε άμεση σχέση με το θρησκευτικό παράγοντα και αφορά εκείνη που εκδηλώθηκε το 1852 στη Μάνη και έχει μείνει γνωστή στην ιστορία ως η εξέγερση του Παπουλάκου. Το επεισόδιο αυτό πήρε τεράστιες διαστάσεις και προκλήθηκε λόγω της εκμετάλλευσης της κακής συγκυρίας που βίωνε εκείνη την περίοδο η χώρα από έναν λαϊκό, ο οποίος αργότερα αυτοανακηρύχθηκε μοναχός. Στην κακή συγκυρία περιλαμβάνονται φυσικές καταστροφές, επιδημίες, δυσμενής συμπεριφορά των Μεγάλων Δυνάμεων εις βάρος της Ελλάδας και η διάλυση των μοναστηριών που επιχείρησε η κεντρική εξουσία στην προσπάθεια επίλυσης του εκκλησιαστικού ζητήματος με την οποία διαφώνησε η πλειονότητα του αγροτικού κόσμου. Οι εξεγερόμενοι αριθμούσαν γύρω στους 6000 ανθρώπους από τους οποίους οι 2000 ήταν ένοπλοι. Τσίχλη-Αρώνη Καίτη, *Αγροτικές εξεγέρσεις στην παλιά Ελλάδα, 1833-1881*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2009, σελ.450, 455.

Εξάλλου, όσοι εξεγείρονταν, ένιωθαν ότι χάνουν προνόμια, η απώλεια των οποίων θα έθετε άμεσο θέμα επιβίωσης και κοινωνικής αναπαραγωγής τους. Πολλές φορές ακόμα, επιδίωκαν επιστροφή στην παλαιά προνομιούχο κατάσταση καθώς και αλλαγή μόνο των επικεφαλής της κοινότητας αλλά με την ταυτόχρονη διατήρηση μιας σχετικής αυτονομίας έναντι της κεντρικής εξουσίας. Φυσικά οι μόνοι χαμένοι, σε κάθε περίπτωση, ύστερα από καταστολή τέτοιων εξεγέρσεων, ήταν οι τοπικοί πληθυσμοί, που πλήττονταν βαρύτατα από τις συγκρούσεις καθώς και όσοι είχαν συνταχθεί με το μέρος των ανταρτών και παρέμεναν εντός κοινότητας.

Μέσα σε ένα τέτοιο ταραγμένο περιβάλλον, οι ληστές βρίσκουν την ευκαιρία και εισβάλλουν σε περιοχές που τελούν σε κατάσταση αναβρασμού, προκειμένου να επωφεληθούν. Αφού έρθουν σε συμφωνία με τοπικούς στρατιωτικούς αρχηγίσκους, προβαίνουν σε περιορισμένης κλίμακας λεηλασίες για να αποφύγουν την αγανάκτηση των κατοίκων της περιοχής αλλά και να αποδείξουν συγχρόνως την πολεμική τους ικανότητα, ταυτόχρονα όμως και την ανεπάρκεια των τοπικών αρχών να εξασφαλίσουν την ασφάλεια και την τάξη της περιοχής. Εξάλλου, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι οι αντάρτες είχαν ως κύριο στόχο την κινητοποίηση της τοπικής κοινωνίας και τη σύμπραξη μαζί τους, με σκοπό την εκδίωξη και την αντικατάσταση των τοπικών αρχόντων από τους αρχηγούς των πρώτων. Οι ληστές παράλληλα ήλπιζαν ότι μια πιθανή θετική εξέλιξη της ανταρσίας, αρχικά θα τους αμνήστευε και στην καλύτερη περίπτωση θα τους εξασφάλιζε και επαγγελματική αποκατάσταση (κυρίως στα σώματα ασφαλείας).

Η κεντρική εξουσία, από τη μεριά της, δεν είναι δυνατόν με κανένα τρόπο να αποδεχθεί την έκρυθμη κατάσταση για δύο λόγους: α) εάν αποδεχτεί την ύπαρξή της θα φανεί ανεπαρκής στα μάτια των κατοίκων να τους εγγυηθεί την τάξη και την ασφάλεια και β) θα πρέπει να λάβει μέτρα για την καταστολή της, πράγμα που ενδεχομένως θα μπορούσε να συντελέσει στην επιτάχυνση των εξελίξεων.

Στην πραγματικότητα, οι ανταρσίες αυτές ήταν ασήμαντες κινήσεις ανθρώπων που δεν ήταν ευχαριστημένοι από την παρούσα κοινωνική τους θέση και ήλπιζαν με τη δράση τους στη βελτίωση των κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών της διαβίωσής τους. Εξάλλου, καμιά από τις εξεγέρσεις αυτές δεν είχε ευτυχή κατάληξη για τους αντάρτες.

Μόλις η κυβέρνηση έβλεπε ότι η έκρυθμη κατάσταση ξέφευγε από τα όρια, κινητοποιούσε το στρατό προς καταστολή της εξέγερσης, ενώ παράλληλα ερχόταν σε συνεννοήσεις με εντόπιους στρατιωτικούς ηγέτες, οι οποίοι, με τη σειρά τους,

προσελάμβαναν όσους ενόπλους περιφέρονταν στη γύρω περιοχή και τους ενέτασσαν, κατ' αυτόν τον τρόπο, στην κυβερνητική νομιμότητα, προκειμένου να επαναφέρουν την τάξη στην περιοχή. Πρόκειται βέβαια για την περίπτωση πρώην ληστών, οι οποίοι με την ένταξή τους στα κυβερνητικά στρατεύματα αποσκοπούσαν ουσιαστικά στην επανένταξή τους στο νόμιμο πλαίσιο και την εκμετάλλευση της κατάστασης για δικό τους όφελος.

Λόγω της μεγάλης διαφοράς σε επίπεδο ανθρωπίνου δυναμικού και μέσω των μεταξών κυβερνητικών και ανταρτών, το αποτέλεσμα ήταν πάντοτε σχεδόν αναμενόμενο: καταστολή της εξέγερσης. Όσοι αντάρτες επιβίωναν από τις συγκρούσεις, αναζητούσαν και συνήθως εύρισκαν καταφύγιο στην οθωμανική επικράτεια, αναμένοντας την κατάλληλη ευκαιρία της επιστροφής προκειμένου να προσπαθήσουν και πάλι να μεταπηδήσουν στην ελληνική νομιμότητα με ευνοϊκότερους όρους. Έτσι, οι εκατέρωθεν ένοπλοι -κυβερνητικοί και αντάρτες-, είναι πολύ πιθανό να είχαν περάσει από όλες τις θέσεις και ιδιότητες, δηλαδή και του διώκτη και του διωκόμενου.

Με την πάροδο του χρόνου ωστόσο και την αδυναμία απορρόφησης μερίδας των ατάκτων από το κράτος, παρατηρείται κλιμάκωση της βίας, η οποία τώρα μπορεί να έχει σχέση και με ένα δεύτερο παράγοντα: την έλλειψη κοινοτικής αλληλεγγύης, την οποία ο ένοπλος επιδιώκει να *την αποσπά πλέον με τη βία*¹⁴.

Είναι παρατηρημένο και διαπιστωμένο ότι όσο πιο περιορισμένες σε έκταση και απομακρυσμένες από τα περιφερειακά κέντρα είναι οι κοινότητες τόσο πιο επιρρεπείς καθίστανται στην επίδειξη ανοχής έναντι των ληστών και αυτό έχει σχέση με προνεωτερικές καταστάσεις που βασίζονται α) στη σχετική αυτονομία της κοινότητας και β) στις σχέσεις αλληλεγγύης μεταξύ των κατοίκων της κοινότητας.

Οι σχέσεις ισορροπίας που διατηρούνται μεταξύ ληστών και κοινοτήτων έχουν άμεση σχέση με ενέργειες αντεκδίκησης εκ μέρους των ληστών σε περίπτωση κατάδοσής τους με αποφασιστικό παράγοντα τη δυσκολία της κεντρικής διοίκησης να προστατεύσει αυτές τις απομακρυσμένες περιοχές από την ληστρική επιρροή.

Σε αντίθεση με τις μεγαλύτερες κοινότητες όπου παρατηρούμε εντονότερη προσπάθεια προσαρμογής στους μετασχηματισμούς που επιβάλλει η κεντρική διοίκηση, η απουσία της κοινοτικής αλληλεγγύης και σχετικής αυτονομίας, ευνοούν

¹⁴ Κοταρίδης, ό.π., σελ. 282.

την εμφάνιση πολιτικών φατριών, οι οποίες αντιμάχονται για την εύνοια της κεντρικής διοίκησης και κατά συνέπεια για τον έλεγχο της εκάστοτε κοινότητας.

Οι κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές που έλαβαν χώρα προκειμένου να επιτευχθεί η καταστολή της ληστείας, έπληξαν κάποιες κοινωνικές ομάδες που θεωρήθηκαν συνεργάτες των ληστών. Μια τέτοια ομάδα συγκροτούσαν οι νομάδες κτηνοτρόφοι, για τους οποίους η λήψη μιας σειράς μέτρων μεταξύ των οποίων και η υποχρεωτική εγκατάσταση σε συγκεκριμένο τόπο, προκάλεσε τα αντίθετα από τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Παρατηρούμε, δηλαδή, έντονες αντιδράσεις εκ μέρους των νομάδων κτηνοτρόφων, οι οποίοι αρχίζουν να αξιολογούν θετικά το φαινόμενο της ληστείας ως αντίδραση στο μετασχηματισμό που σημειώνεται σε όλα τα επίπεδα και ο οποίος έχει αρνητικές επιπτώσεις σε πολλές κοινωνικές ομάδες, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και η δική τους.

Εξίσου με τους παραπάνω, σημαντικός παράγοντας αναποτελεσματικής αντιμετώπισης του ληστρικού φαινομένου αποτελεί η μεθόριος του ελληνικού βασιλείου με την Οθωμανική αυτοκρατορία. Και τούτο εξ αιτίας της αδυναμίας των καταδιωκτικών αποσπασμάτων των δύο χωρών να εισέλθουν μέσα στην επικράτεια του άλλου κράτους. Αυτό υπήρξε παράγοντας καθοριστικής σημασίας ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια καταδίωξης μιας ληστρικής συμμορίας που μπορούσε κατ' αυτόν τον τρόπο να διέλθει τα σύνορα και να παύσει η καταδίωξή της, κάτι το οποίο όμως επιλύθηκε μετά από διμερείς συμφωνίες μεταξύ των δύο κρατών.

Στο σημείο αυτό να επισημάνουμε ότι στο ελληνικό βασίλειο η καταδίωξη των ληστών είχε ανατεθεί από την κεντρική εξουσία σε καταδιωκτικά αποσπάσματα, κάτι το οποίο συναντούμε και στην οθωμανική πλευρά, με τη διαφορά όμως ότι εκεί διατηρείται ακόμη ο θεσμός του αρματολού και επιβραβεύεται η ικανότητα στη χρήση των όπλων, προκειμένου να πάψει ο ληστής να διαταράσσει την τάξη.

Τέλος, να αναφέρουμε ότι κατά την περίοδο αυτή, παρατηρούνται και άλλοι τύποι ληστών που επισημάνθηκαν όταν η βασίλισσα Αμαλία, *ζήτησε ενδελεχή έρευνα*¹⁵ για τον εντοπισμό των αιτίων που συντελούν ώστε κάποιοι άνθρωποι να εγκαταλείπουν τη νομιμότητα. Παρόμοιοι, λοιπόν, τύποι ήταν οι νυχτοκλέφτες και οι κατσικοκλέφτες, οι οποίοι επιδίδονταν στην εξασφάλιση λείας, που περιορίζεται σε είδη πρώτης ανάγκης, απολύτως απαραίτητων για τον βιοπορισμό τους. Κοντά σε

¹⁵ Γιάννης Κολιόπουλος, *Ληστές, Η Κεντρική Ελλάδα στα μέσα του 19ου αιώνα*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1979, σελ.155-157.

αυτούς συναριθμούνται και άλλοι τύποι παρανόμων ενόπλων όπως οι φυγόδικοι, οι λιποτάκτες και οι δραπετές.

Αυτοί όμως που δημιούργησαν μεγάλα προβλήματα καθόλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα όταν το φαινόμενο της ληστείας ήταν σε έξαρση, ήταν οι συμμορίες των ληστών. Τα επεισόδια που προκαλούσαν είχαν μεγάλες προεκτάσεις, διότι συχνά εμπλέκονταν και ξένοι υπήκοοι με αποτέλεσμα την παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων, διαρκής στόχος των οποίων ήταν είτε η διατήρηση του ελέγχου των ελληνικών πραγμάτων είτε η ενίσχυσή του· η χρησιμοποίηση άλλωστε ως προσχήματος αυτών των επεισοδίων αποτελούσε ένα καλό εργαλείο στο διπλωματικό οπλοστάσιό τους. Στα παραπάνω να προσθέσουμε και την ανάμειξη Ελλήνων, οι οποίοι προκειμένου να επιτευχθούν προσωπικοί τους στόχοι ήταν ικανοί να ενεργήσουν εις βάρος των κρατικών συμφερόντων.

Συγκεκριμένα, τόσο η *ληστρική επιχείρηση στην περιοχή Αχμεταγά της Εύβοιας*¹⁶, η οποία αποτελούσε τσιφλίκι του Άγγλου υπηκόου Edward Noël, το 1855, όσο και η *απαγωγή ενός Γάλλου αξιωματικού*¹⁷, ο οποίος ανήκε στις δυνάμεις κατοχής, το ίδιο έτος, από τη συμμορία του λήσταρχου Νταβέλη, μπορούν να ενταχθούν στις παραπάνω περιπτώσεις.

Ειδικότερα στην περίπτωση του μεγαλοτσιφλικά Edward Noël, η Αγγλία επενέβη διά του πρεσβευτή της στην Αθήνα κάνοντας χρήση διακοινώσεων προς την ελληνική κυβέρνηση και ζητώντας την αποζημίωση του μεγαλογαιοκτήμονα από το ελληνικό δημόσιο, αξίωση που δεν μπορούσε να ικανοποιηθεί. Τελικά η υπόθεση έκλεισε με τη διαθεσιμότητα ενός ταγματάρχη της Χωροφυλακής ως τιμωρία για την ολιγωρία των καταδιωκτικών αρχών που ανέδειξε η ανάκριση.

Παρόμοια εξέλιξη υπήρξε και στην περίπτωση του Γάλλου αξιωματικού. Ειδικότερα, μετά τις έντονες πιέσεις που άσκησε τόσο η Αγγλία όσο και η Γαλλία προς την ελληνική πλευρά, ότι σε περίπτωση δυσμενούς εξέλιξης της υπόθεσης θα κατέφευγαν σε κυρώσεις, η ελληνική κυβέρνηση αναγκάστηκε να προσφέρει λύτρα για την απελευθέρωση του Γάλλου αξιωματικού.

Αξίζει εξάλλου να σημειώσουμε δύο σημαντικές παραμέτρους της υπόθεσης, οι οποίες έχουν άμεση σχέση με τη χρονική περίοδο που εκτυλίχθηκε το γεγονός, επειδή συνέπεσε με την κατοχή του Πειραιά από τους Αγγλογάλλους. Υπήρχε δηλαδή τόσο μεγάλη καχυποψία για τους πολιτικούς και τις επαφές τους με κακοποιά στοιχεία, που

¹⁶ Ο.π., σελ.100.

¹⁷ Ο.π., σελ.102.

κυκλοφόρησε έντονα η φήμη ότι η κυβέρνηση Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου συναίνεσε στην καταβολή των λύτρων για την όσο το δυνατόν ταχύτερη επίλυση του θέματος, προκειμένου να μην αποκαλυφθούν τόσο οι στενές διασυνδέσεις πολιτικών και συμμορίας¹⁸ όσο και για να περιοριστεί ο χρόνος κατοχής του Πειραιά από τις ξένες δυνάμεις.

Τόσο μεγάλη ήταν εκείνη την περίοδο η απαξίωση του πολιτικού συστήματος, που οι φήμες δεν άφησαν έξω ούτε το βασιλικό ζεύγος για το οποίο υπήρξε σενάριο που τους έφερε να ικανοποιούνται από την απαγωγή του Γάλλου αξιωματικού διότι έπληττε το κύρος της κυβέρνησης, την οποία είχαν επιβάλει οι ξένες δυνάμεις.

Ένα γεγονός, εξίσου σκοτεινό, με πολλές υποθέσεις για τα πραγματικά αίτια του αποτελεί η ληστεία στο σπίτι του Νικόλαου Βουδούρη, βουλευτή Ευβοίας, που συνέβη πάλι το ίδιο έτος. Υπήρξαν δηλαδή και πάλι υποψίες ότι τα κίνητρα της έκνομης αυτής πράξης ήταν πολιτικά και υπήρχε κάποιος, πιθανόν πολιτικός αντίπαλος του βουλευτή Ευβοίας, που κατηύθυνε τους ληστές από τα παρασκήνια των Αθηνών. Όπως όμως συνέβη και με τις άλλες υποθέσεις, τίποτα δεν εξακριβώθηκε από τις ανακρίσεις, οι οποίες κατέδειξαν απλώς την ανικανότητα των εμπλεκομένων στην καταστολή του ληστρικού φαινομένου. Οι συλλήψεις περιορίστηκαν σε κάποιους γείτονες του βουλευτή καθώς και σε πειθαρχικές κυρώσεις εις βάρος αξιωματικών και υπαξιωματικών της Χωροφυλακής και του Στρατού για πλημμελή εκτέλεση καθηκόντων.

Η επιφανειακή αντιμετώπιση του φαινομένου της ληστείας που παρατηρούμε από τις εκάστοτε κυβερνήσεις και η ανικανότητα ριζικής αντιμετώπισής του με την εξάλειψη των βαθύτερων αιτιών που το προκαλούσε και το εξέτρεφε είχε κάποτε οδυνηρές συνέπειες. Αναφερόμαστε εδώ κυρίως στη δυσάρεστη κατάληξη που είχε το επεισόδιο του Δήλεσι, που τόσο μεγάλη θλίψη προκάλεσε στον ελληνικό λαό καθιστώντας τον υπόλογο ενώπιον ολόκληρης της Ευρώπης, επειδή μία ευάριθμη ομάδα ληστών διέπραξε τη δολοφονία τεσσάρων αθώων, επιφανών Ευρωπαίων.

Το επεισόδιο του Δήλεσι με τη δυσμενή κατάληξη λειτούργησε καταλυτικά για τη λήψη αποτελεσματικών μέτρων για την αντιμετώπιση της ληστείας, ανάμεσα στα οποία και η συγκρότηση ενός πλήρους και άκρως αποδοτικού ποινικού πλαισίου.

¹⁸ Ο.π., σελ.103.

Ο νόμος ΤΟΔ/1871¹⁹ ενοποίησε όλες τις μέχρι εκείνη την περίοδο διάσπαρτες διατάξεις που αφορούσαν την αντιμετώπιση του ληστρικού φαινομένου, προσθέτοντας παράλληλα και νέα αποτελεσματικά μέτρα, όπως αυτό της εκτόπισης των συγγενών των ληστών προκειμένου να παύουν οι τελευταίοι να βοηθούν ληστές αλλά και για να πτοηθούν οι κακοποιοί. Ο συγκεκριμένος νόμος αποτελεί την *πρώτη συστηματική ενέργεια της πολιτείας κατά του φαινομένου της ληστείας με συγκεκριμένους στόχους καθώς και τρόπους επίτευξής τους*²⁰.

Όμως, ο νόμος ΤΟΔ/1871 δεν είχε μόνο θετικές συνέπειες αλλά και αρνητικές: οι διατάξεις του συντέλεσαν στην εξαφάνιση της νομαδικής κτηνοτροφίας. Να σημειωθεί ότι *οι νομάδες κτηνοτρόφοι καθώς και ο τρόπος ζωής τους, ο οποίος είχε πολλές ομοιότητες με εκείνου των ληστών*²¹, τους καθιστούσε είτε συνεργούς τους είτε *εν δυνάμει ληστές*²².

Προτού όμως παραθέσουμε περισσότερες λεπτομέρειες, ας ρίξουμε μια ματιά στις κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες μέσα στις οποίες συνέβη το επεισόδιο του Δήλεσι, το 1870.

¹⁹ Σοφία Βιδάλη, *Έλεγχος του εγκλήματος και δημόσια αστυνομία*, τ. Α', εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα 2007, σελ.335.

²⁰ Ο.π., σελ.334.

²¹ Ο τρόπος διαβίωσης των βοσκών και των ληστών είχε πολλά κοινά στοιχεία, γεγονός που τους έφερε ακόμα πιο κοντά. Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός: μελέτες: η μυθοποιΐα του κλέφτικου, κοινωνική ληστεία, ρεμπέτικο και ρεμπέτες, ο κόσμος του Καραγκιόζη*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1987, σελ. 51-52.

²² Πολλές ιστορικές μαρτυρίες επιβεβαιώνουν τη σύνδεση αυτών των ποιμενικών ομάδων με τους ληστές. Ο Fr. Lenormant υποστηρίζει ότι κυρίως οι Βλάχοι είναι αυτοί που αποτελούν τις ληστρικές συμμορίες, ενώ παράλληλα αναφέρει τις απόψεις του Benjamin de Tudèle και του Παχυμέρη σχετικά με τη νομαδική ζωή των Βλάχων που χαρακτηριζόταν από ληστείες και λεηλασίες. Ο.Π., σελ.72-74.

ΚΕΦ ΙΙ ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ

α) Η κατάσταση του ελληνικού βασιλείου το 1870

Το ελληνικό βασίλειο γύρω στα 1870 ήταν μια *μικρή κρατική*²³ οντότητα με περιορισμένα σύνορα, καθώς αυτά παρέμεναν αναλλοίωτα από τη Συνθήκη του Λονδίνου του 1832, δηλαδή στα βόρεια έφθαναν ως την Στερεά Ελλάδα και τη Θεσσαλία. Ωστόσο, το μικρό αυτό νεοπαγές βασίλειο, αποτελούσε - όπως, άλλωστε συνέβαινε και σε παλαιότερες περιόδους - ιδανικό τόπο περιηγήσεων της ευρωπαϊκής élite, λόγω της πληθώρας αρχαιολογικών χώρων και ερειπίων που ανακαλούσαν το αρχαιοελληνικό παρελθόν και το ευρωπαϊκό ρομαντικό ιδεώδες.

Η πολιτική τάξη που κυβερνούσε αποτελούνταν από μέλη της παλαιάς στρατιωτικής-δημογεροντικής εξουσίας που προήλθε από την Επανάσταση του '21, στην οποία είχαν προστεθεί εκπρόσωποι των μεγάλων γαιοκτημόνων. Στη διαπλοκή αυτών των καταστάσεων, όπως αναλύσαμε παραπάνω, ανδρώθηκε το ληστρικό φαινόμενο, το οποίο παρά την καταδίωξή του από τις κατά καιρούς κυβερνήσεις, εξακολουθούσε να υφίσταται και να επηρεάζει τις πολιτικο-κοινωνικές εξελίξεις, φυσικά με αρνητικό τρόπο. Γενικότερα, όλα αυτά προσδιορίζονταν κάθε φορά, από τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων, που παρενέβαιναν στην ελληνική σκηνή όταν οι συνθήκες τούς το επέβαλλαν.

Όσον αφορά την Αττική, μέσα στα εδαφικά όρια της οποίας συντελέστηκε η απαγωγή των επιφανών ξένων, *αριθμούσε το 1870 γύρω στους 77.000 κατοίκους*²⁴, οι οποίοι ασχολούνταν κυρίως με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Στα περίχωρα της Αθήνας αλλά και στην ευρύτερη περιφέρεια της Αττικής, όπου υπήρχε ελλιπής φύλαξη εκ μέρους της Χωροφυλακής και του στρατού, ενημερούσε η ληστοκρατία, η οποία αποτελούσε την κύρια πηγή βιοπορισμού των διαφόρων συμμοριών. Μία τέτοια συμμορία ήταν και αυτή των Αρβανιτάκηδων, οι οποίοι απήγαγαν και

²³ Η έκταση του ελληνικού βασιλείου κάλυπτε έκταση 50.211τ.χλ., με πληθυσμό 1.457.894: Μιχαήλ Χουλιάρáκης, *Στατιστικά μελέται, 1821-1971: η στατιστική κατά τα 150 έτη από της παλιγγενεσίας της Ελλάδος*, εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα 1972, σελ.139.

²⁴ Όπως και στις μέρες μας, έτσι και το 1870 υπήρχαν διευρυμένες διοικητικές περιφέρειες με την περιοχή της Αττικής και της Βοιωτίας να συναποτελούν μία από αυτές, με πληθυσμό 136.804 κατοίκων: Μιχαήλ Χουλιάρáκης, *Γεωγραφική, διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξις της Ελλάδος, 1821-1971*, τ. Α', εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα 1976, σελ.38.

εκτέλεσαν τους τέσσερεις Ευρωπαίους ευγενείς, προκαλώντας τον αποτροπιασμό της διεθνούς κοινής γνώμης.

β) Η απαγωγή

Την 30^η Μαρτίου 1870 ξεκίνησε από το κεντρικό αθηναϊκό ξενοδοχείο της Μ. Βρετανίας, μια ομάδα Ευρωπαίων ευγενών για να επισκεφθεί τον τόπο, όπου έλαβε χώρα το 490 π.Χ. η περίφημη μάχη του Μαραθώνα. Η ομάδα αυτή απαρτιζόταν από τον λόρδο και τη λαίδη Manchester, τον Edward Lloyd, δικηγόρο της Εταιρείας Σιδηροδρόμων -που συνοδευόταν από τη γυναίκα και την πεντάχρονη κόρη του-, τον Frederick Wyner καθώς και τους γραμματείς των πρεσβειών της Αγγλίας και της Ιταλίας, Edward Herbert και Alberto Del Boyl, αντίστοιχα. Μαζί τους είχαν έναν υπηρέτη, έναν Έλληνα διερμηνέα καθώς και τέσσερεις χωροφύλακες, οι οποίοι τους συνόδευαν εθιμοτυπικά και όχι διότι υπήρχαν ενδείξεις κάποιου επικείμενου κινδύνου.

Όμως, κατά την επιστροφή τους από το Μαραθώνα και στο ύψος του Πικερμίου, τους επιτέθηκε η ληστοσυμμορία των Αρβανιτάκηδων, την οποία συγκροτούσαν 21 μέλη. Αφού πρώτα εξουδετέρωσε τη μικρή αντίσταση των χωροφυλάκων και αφού άφησε ελεύθερα τα γυναικόπαιδα, ώστε να μεταφέρουν τα αιτήματα των ληστών στις αρχές, απήγαγαν τους Ευρωπαίους ευγενείς και τους μετέφεραν στα απόμερα λημέρια τους. Τα αιτήματα της συμμορίας ήταν η καταβολή 25.000 λιρών ως λύτρων, η μη καταδίωξή τους καθώς και η χορήγηση αμνηστίας, αιτήματα τα οποία ήγειραν μόλις κατάλαβαν την σπουδαιότητα των προσώπων που είχαν απαγάγει.

Η κοινοποίηση της απαγωγής προκάλεσε τη διεθνή κατακραυγή και τον διασυρμό της χώρας, κυρίως μέσω του αγγλικού τύπου. Οι χαρακτηρισμοί της Ελλάδας ως άντρου ημιβαρβάρων, ως φωλιάς ληστών και πειρατών, υπήρξαν κάποιοι από τους ηπιότερους χαρακτηρισμούς, που χρησιμοποίησαν οι αγγλικές εφημερίδες.

Ο ελληνικός τύπος παρακολουθεί, και αυτός, με τη σειρά του, συγκλονισμένος τα όσα διαδραματίζονταν εντός της ελληνικής επικράτειας και ειδικότερα της Αττικής. Ηπιότερες είναι οι αναφορές της εφημερίδας *Εθνοφύλαξ*, που ανήκε στους υποστηρικτές της κυβέρνησης, σε αντίθεση με τις επιθετικότερες, *Εθνικόν Πνεύμα*, *Παλιγγενεσία* και *Μέλλον*, ενώ η εφημερίδα *Αιών* αν και φιλοκυβερνητική υπήρξε από τις πιο μετριοπαθείς και αντικειμενικότερες.

γ) Οι χειρισμοί των εμπλεκομένων

Η έλλειψη συντονισμού μεταξύ των ατόμων και των ομάδων που ενεπλάκησαν στην υπόθεση αυτή καθώς και η εξυπηρέτηση αντιφατικών στόχων, είχε ως αποτέλεσμα μια σειρά από άστοχους χειρισμούς, με αρνητικό αντίκτυπο στα μάτια των Ευρωπαίων. Συγκεκριμένα, οι Αρβανιτάκηδες, παρά το διεθνή σάλο που είχε προκαλέσει η πράξη τους, συνέχισαν να κρύβονται στα λημέρια τους και να απαιτούν λύτρα και αμνηστία - η οποία απαγορευόταν ρητά από το ελληνικό Σύνταγμα -, για την απελευθέρωση των ομήρων.

Ο βρετανός πρέσβης, Erskine, ζητούσε να μην καταδιωχθούν οι απαγωγείς για να μην κινδυνεύσει η ζωή των ομήρων. Το υπουργικό συμβούλιο υπό τον Θρασύβουλο Ζαΐμη, το οποίο συγκλήθηκε τέσσερις μέρες μετά την απαγωγή, παρά τις πιέσεις αποφάσισε να μη παραχωρήσει αμνηστία. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε ότι για το συγκεκριμένο θέμα αποφάνθηκε ο εισαγγελέας του Αρείου Πάγου, Κωνσταντίνος Προβελέγγιος.

Ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ προσφέρεται να παραδοθεί ο ίδιος στους ληστές, με αντάλλαγμα την απελευθέρωση των ομήρων, κάτι το οποίο δεν έγινε τελικά αποδεκτό.

Η αντιπολίτευση, με επικεφαλής τον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο, προσπάθησε να αποκομίσει πολιτικά οφέλη μέσω της μείωσης του κύρους της κυβέρνησης, όπως συχνά έπρατταν όσοι ήταν εκτός εξουσίας· λησμονούσε να απολογηθεί για την αδιαφάνεια των διαπραγματεύσεων που είχε κάνει ο ίδιος, όντας πρωθυπουργός, με ληστές για την αποστολή των τελευταίων στην Κρητική επανάσταση του 1867. Τέλος, ο υπουργός των Στρατιωτικών, *Σκαρλάτος Σούτσος*²⁵, ένα από τα βασικά στελέχη της κυβέρνησης, κατηγορήθηκε από τον αντιπολιτευόμενο τύπο της εποχής ότι ήταν προστάτης και συνεργάτης των ληστών.

²⁵ Ο Σκαρλάτος Σούτσος (1806-1887) υπήρξε στρατιωτικός και πολιτικός, γόνος της μεγάλης φαναριώτικης οικογένειας των Σούτσων. Την περίοδο του επεισοδίου ήταν υπουργός των Στρατιωτικών και ενεπλάκη, όσο κανείς άλλος, από την κυβέρνηση Ζαΐμη στην πολιτική κρίση που ακολούθησε τη σφαγή στο Δήλεσι, κατηγορήθηκε μάλιστα για προστασία των ληστών. Ο Σούτσος έχοντας στην κατοχή του τεράστιες εκτάσεις γης είναι πιθανόν να διατηρούσε στενές επαφές με τις ομάδες των ληστών, ακόμη και να τις συντηρούσε, για δύο κυρίως λόγους: αρχικά για την ασφάλεια των κτημάτων του και για να εκβιάζει τους πολιτικούς του αντιπάλους ασκώντας πίεση κατά τις εκλογές. Η δεύτερη εκδοχή υποστηριζόταν από τον αντιπολιτευόμενο τύπο και συγκεκριμένα από την εφημερίδα *Μέλλον*: Απόστολος Διαμάντης, «Το Ωρώπειον Άγος», *Ε Ιστορικά*, ό.π., σελ. 12-13 – Τάσος Βουρνάς, *Η Σφαγή στο Δήλεσι, Αγγλοκρατία και Ληστοκρατία, στη σειρά Τα Φοβερά Ντοκουμέντα*, εκδ. Φυτράκης, Αθήνα 1980, σελ. 24, 53.

Έτσι, ενώ στη συνάντηση των εκπροσώπων της αγγλικής πρεσβείας και του Σελιάμη, που ήταν άνθρωπος έμπιστος του Υπουργού Στρατιωτικών, είχε συμφωνηθεί η καταβολή μόνο χρημάτων και όχι χορήγηση αμνηστίας, η κυβέρνηση στη συνέχεια στέλνει δύο αντιπροσώπους για μια νέα διαπραγμάτευση, κατά την οποία αθετείται η προηγούμενη συμφωνία και κατά συνέπεια έρχεται και πάλι στο προσκήνιο η ρητή αξίωση των απαγωγέων για καταβολή λύτρων και χορήγηση αμνηστίας.

δ) Η διαπλοκή ληστών-τσιφλικάδων-πολιτικών

Μετά το ναυάγιο των διαπραγματεύσεων οι απαγωγείς μετακινήθηκαν προς τον Ωρωπό, όπου, αρχικά, απαγόρευσαν στους κατοίκους την έξοδο από το χωριό και στη συνέχεια επέταξαν τρία σπίτια, μεταξύ των οποίων και εκείνο του παρέδρου της κοινότητας, καθώς αισθάνονταν πολύ ασφαλείς και σίγουροι για την επιτυχία των σχεδίων τους. Η συμπεριφορά τους πήγαζε βέβαια από τις διασυνδέσεις που είχαν αναπτύξει με τους τσιφλικάδες και με τους πολιτικούς.

Είναι γεγονός ότι οι τσιφλικάδες, λόγω της έντονης δράσης των ληστών και επιζητώντας να προστατεύσουν τα κτήματά τους καθώς και τη ζωή τους από τις ληστοσυμμορίες, προσελάμβαναν συχνά στην υπηρεσία τους τέτοιες ένοπλες ομάδες. Ο Frank Noël²⁶, πρόσωπο με κεντρικό αλλά σκοτεινό ρόλο στην εξέλιξη της υπόθεσης, ήταν μεγαλοτσιφλικάς στην περιοχή της Εύβοιας. Ο Noël, ο οποίος στη παιδική του ηλικία είχε υπάρξει θύμα απαγωγής, για να προφυλαχθεί από παρόμοια γεγονότα, είχε προσλάβει ως βοσκούς δύο ληστές από τη συμμορία των Αρβανιτάκηδων, που ήταν συγγενείς των απαγωγέων του. Δεν είχε διστάσει μάλιστα να συνάψει κουμπαριά μαζί τους, ώστε οι δεσμοί να γίνουν ισχυρότεροι.

²⁶ Ο ρόλος του Frank Noël, μεγαλοτσιφλικάς στην περιοχή Αχμέτ Αγά της Εύβοιας, παραμένει σκοτεινός. Είναι βέβαιο, πως οι Αρβανιτάκηδες ήταν άνθρωποι του τσιφλικιού του και μπαινόβγαιναν ελεύθερα στο κτήμα του, υπό την ιδιότητα του ενόπλου υποτακτικού. Χαρακτηριστικό είναι ένα δημοσίευμα της εφημερίδας *Αιών* που υποστήριζε ότι οι ληστές είχαν ως ορμητήριο τους την Εύβοια, στην οποία κατέφυγαν, όταν η πίεση των καταδιωκτικών αποσπασμάτων είχε γίνει πολύ έντονη στην Στερεά, ενώ και άλλες πηγές της εποχής υπαινίσσονται ότι καταφύγιο των ληστών υπήρξε το τσιφλίκι του Noël. Οι ανακρίσεις που έγιναν μετά την κατάληξη κατέδειξαν ότι ο Frank Noël ειδοποίησε τους Αρβανιτάκηδες ότι δεκατρείς ξένοι «λόρδοι», θα πήγαιναν εκδρομή στο Μαραθώνα και συμβούλεψε να φροντίσουν να τους πιάσουν για να πάρουν λύτρα. Διατυπώθηκαν επίσης υπόνοιες ότι ο Frank Noël είχε συμφωνήσει να πάρει μερίδιο από τα λύτρα για συγκεκριμένους σκοπούς: Τάσος Βουρνάς, ό.π., σελ. 43-45, 74.

Όσον αφορά τη σχέση των ληστών με τους πολιτικούς, αυτή εδράζεται στη διαπίστωση ότι πολλές φορές οι ληστές δρούσαν ως οργανωμένοι οπαδοί πολιτικών προσώπων, και κατόπιν εντολής των πολιτικών-φίλων τους, ασκούσαν πίεση στους πολίτες για να ψηφίσουν συγκεκριμένους υποψηφίους, *ή τρομοκρατούσαν τους πολιτικούς αντιπάλους των εντολέων τους*²⁷: αποτελούσαν, με λίγα λόγια, την ένοπλη πτέρυγα των κομμάτων. Είναι διαπιστωμένο εξάλλου, ότι υπήρχε αμοιβαία συνεργασία μεταξύ ληστών και πολιτικών και κατά συνέπεια, όταν ένα από τα δύο μέρη του παράδοξου διώνυμου ήταν σε δύσκολη θέση, υπολόγιζε στην συνδρομή του άλλου. Επίσης, οι ληστές είχαν ιδιαίτερη σχέση και με τη Χωροφυλακή καθώς την τροφοδοτούσαν με πληθώρα πληροφοριών. Επιπλέον, πρέπει να σημειώσουμε ότι *υπήρξαν αρκετοί που αυτομόλησαν από τα σώματα ασφαλείας στη ληστεία*²⁸.

Στην εξέλιξη των πραγμάτων, οι Αρβανιτάκηδες γίνονται όλο και πιο σκληροί, απαιτώντας όλο και περισσότερα ανταλλάγματα καθώς και έναν εξουσιοδοτημένο διαπραγματευτή ώστε να βρεθεί λύση για το κύριο αίτημά τους, που ήταν βέβαια η αμνηστία. Οι αρχές διορίζουν, ύστερα από προτροπή του άγγλου πρέσβη, τον αντισυνταγματάρχη Βασίλειο Θεαγένη²⁹, ενώ ο Νοël παρευρίσκεται στις διαπραγματεύσεις, όντας φίλος των Αρβανιτάκηδων, πράγμα το οποίο δυσαρεστεί το Θεαγένη, ο οποίος ως στρατιωτικός είναι σκληρός στις διαπραγματεύσεις του.

Οι Αρβανιτάκηδες, ενώ αρχικά σκέφτονται να πάρουν τα λύτρα και να φύγουν με βρετανικό πλοίο, όπως τους είχε προτείνει ο πρέσβης Erskine, τελικά αρνούνται. Χρησιμοποιούν απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς για τον βασιλιά Γεώργιο, κάτι που εξοργίζει το Θεαγένη, ο οποίος αποχωρεί από τις διαπραγματεύσεις που οδηγούνται έτσι σε ναυάγιο.

Μετά την εξέλιξη αυτή, η συμμορία κατευθύνεται στο χωριό Συκάμινο, με σκοπό να περάσει στη Βοιωτία ή να φύγει με το αγγλικό πλοίο. Ο Θεαγένης όμως είναι αποφασισμένος να αποτρέψει τη διαφυγή των ληστών με την κινητοποίηση ισχυρών στρατιωτικών αποσπασμάτων από τη Φθιώτιδα, τη Χαλκίδα και την Αθήνα.

Και πάλι, όμως, τίποτα δε φαίνεται να φοβίζει τους Αρβανιτάκηδες, οι οποίοι, μάλιστα, τελούν βαφτίσια και συμμετέχουν σε γλέντι. Μόλις όμως ενημερώνονται για

²⁷ Απόστολος Διαμάντης, «Το Ωρώπειον Άγος», *Ε Ιστορικά*, ό.π., σελ. 12.

²⁸ Γιάννης Κολιόπουλος, *Ληστές, Η Κεντρική Ελλάδα στα μέσα του 19ου αιώνα*, ό.π., σελ. 200.

²⁹ «Για την διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων με τους ληστές απεστάλη ο αντισυνταγματάρχης και υπασπιστής του στρατηγού Τσουρτζ, Βασίλειος Θεαγένης, άνδρας νοήμων και σοβαρός. Υπήρχε η προσδοκία πως μπορούσε να εισακουσθεί στους ληστές λόγω κουμπαριών που είχε με κάποιους από αυτούς, οι οποίες είχαν γίνει προτού επιδοθούν στο ληστρικό επάγγελμα». Τάσος Βουρνάς, ό.π., σελ. 28.

την άφιξη καταδιωκτικών αποσπασμάτων πλησίον του χωριού Συκάμινο, παίρνουν δεκατρείς κατοίκους του χωριού ως ανθρώπινες ασπίδες, - οι οποίοι όμως λίγο αργότερα καταφέρνουν να ξεφύγουν - και χωρίζονται σε δύο ομάδες.

Η πρώτη, με αρχηγό το Χρήστο Αρβανιτάκη και ομήρους τον Herbert και τον Lloyd κατευθύνεται προς το χωριό Δήλεσι, όπου περικυκλώνεται από στρατιωτικά αποσπάσματα. Σύμφωνα με το βούλευμα³⁰, εκεί, γύρω στις 5 η ώρα, το απόγευμα της 9^{ης} Απριλίου και μη μπορώντας οι απαχθέντες να συνεχίσουν την πορεία περαιτέρω και μπρος στη θέα των αποσπασμάτων, οι ληστές προχωρούν στην εν ψυχρώ δολοφονία των επιφανών ξένων νιώθοντας αποκλεισμένοι. Μόλις τα καταδιωκτικά αποσπάσματα βλέπουν αυτή την εξέλιξη συμπλέκονται με τους ληστές, με αποτέλεσμα την επί τόπου εξόντωση επτά ληστών και τη σύλληψη τεσσάρων, που αποκεφαλίζονται λίγες μέρες αργότερα αφού κρίνονται ένοχοι από το δικαστήριο.

Η δεύτερη ομάδα, με αρχηγό τον Τάκο Αρβανιτάκη και ομήρους τον Wyner και τον Del Boyl, κατευθύνεται προς το Σχηματάρι, όπου αποφασίζουν να διαλυθούν, αφού πρώτα εκτελέσουν διά τουφεκισμού τους ομήρους για να τηρήσουν το νόμο των ληστών³¹. Ο Τάκος Αρβανιτάκης καταφέρνει τελικά να διαφύγει.

ε) Ο αντίκτυπος των γεγονότων στην Ευρώπη

Στη Μ. Βρετανία, μετά την κατάληξη της υπόθεσης, ακούγονται ακόμη και φωνές για στρατιωτική επέμβαση, η κυβέρνηση Ζαΐμη παραιτείται και στο πρωθυπουργικό αξίωμα ανέρχεται ο Επαμεινώνδας Δεληγεώργης, ενώ η υπόθεση παίρνει το δρόμο της δικαιοσύνης.

³⁰ Αιών 30-04-1870.

³¹ Τη λειτουργία και δράση μιας ληστρικής συμμορίας ρύθμιζε ένας κώδικας άγραφων κανόνων που είχαν τις ρίζες τους στην κλεφταρματολική παράδοση. Οι "νόμοι" των ληστών όριζαν: α) να καταδιώκουν και να εξοντώνουν όσους επιζητούσαν την καταστροφή τους, β) να αιχμαλωτίζουν πλούσιους και να απαιτούν για την απελευθέρωσή τους λύτρα, γ) να τιμωρούν με ακρωτηριασμό ή θάνατο τους προδότες, δ) να σκοτώνουν, με κλήρωση, έναν από τους αιχμαλώτους, αν δεν καταβάλλονταν τα λύτρα ή ε) να τον ακρωτηριάζουν, αν το ποσόν που είχε συμφωνηθεί δεν έφτανε στο ακέραιο, στ) να μην ελευθερώνουν ποτέ αιχμάλωτο, σε περίπτωση συμπλοκής με απόσπασμα, η) να περιποιούνται τον αιχμάλωτο, μετά την καταβολή των λύτρων, θ) να σέβονται τους κομιστές των λύτρων και να τους φιλοδορούν, μετά το αίσιο τέλος της αποστολής τους, ι) να τιμωρούν με θάνατο μέλος της συμμορίας που επιβουλευόταν τη ζωή άλλου μέλους, ια) να μη δέχονται στη συμμορία κάποιον που δεν είχε διαπράξει εγκληματική πράξη, ιβ) να αποβάλλουν από τη συμμορία ληστή, υπεύθυνο για τη δραπέτευση αιχμαλώτου, ιγ) να προβαίνουν σε δωρεές σε εκκλησίες και μοναστήρια για τη συγχώρεση των αμαρτιών τους, ιδ) να περιποιούνται τους αιχμαλώτους, ανάλογα με την ανατροφή και την κοινωνική τους θέση και ιε) να αποφεύγουν τη συντροφιά γυναικών. Στους κανόνες αυτούς πρέπει να προστεθούν και άλλες δύο βασικές αρχές των ληστών: α) να μην κάνουν απιστίες και β) να μη χύνουν αίμα χωρίς λόγο: Γιάννης Κολιόπουλος, *Ληστές, Η Κεντρική Ελλάδα στα μέσα του 19ου αιώνα*, ό.π., σελ. 226.

Η επιλογή του συγκεκριμένου προσώπου, δηλαδή του Επ. Δεληγιώργη, ως πρωθυπουργού από τον βασιλιά έγινε, επειδή αποτελούσε τον τρίτο πόλο και επειδή κρίθηκε ως η ιδανικότερη λύση για να εκτονωθεί η κατάσταση, καθώς σε περίπτωση επιλογής του Κουμουνδούρου, ο οποίος είχε κατηγορηθεί για πολλά, ενδεχομένως να επέσυρε εκδικητικές τάσεις εναντίον των μέχρι πρότινος κυβερνώντων.

Μόλις τα νέα για τη δυσμενή κατάληξη της αιχμαλωσίας έφθασαν στην Αθήνα προκλήθηκε αναταραχή, καθώς υπήρχαν διεθνείς αντιδράσεις για τη δυσμενή τροπή που πήραν τα πράγματα, που έφερε το ούτως η άλλως αδύναμο ελληνικό βασίλειο σε δυσχερή θέση. Ο ξένος τύπος δεν ξεχωρίζει τους ληστές από τους Έλληνες πολίτες. Φωλιά ληστών, πειρατών, σπήλαιο δολοφόνων, πατρίδα κακούργων, χώρα της οποίας το πολιτικό σύστημα είναι η αναρχία και έχει ως βιομηχανία τη ληστεία, είναι μερικοί μόνο από τους χαρακτηρισμούς που χρησιμοποιεί ο αγγλικός τύπος, κατά κύριο λόγο.

Την υπεράσπιση της χώρας ανέλαβε ο ευεργέτης και διανοούμενος Ιωάννης Γεννάδιος, ο οποίος συνέταξε μια επιστολή προς τους Άγγλους πολιτικούς, στην οποία διευκρίνιζε πως η απαγωγή δεν έγινε από Έλληνες ληστές αλλά από Αλβανούς, Βλάχους και Σαρακατσάνους³² και ότι η πράξη αυτή δεν θα πρέπει να στιγματίζει συλλήβδην τους Έλληνες πολίτες. (Για το συγκεκριμένο θέμα θα μιλήσουμε εκτενέστερα στη συνέχεια της έρευνάς μας).

Εξάλλου, το ελληνικό βασίλειο δέχτηκε απροσδόκητη υποστήριξη εκ μέρους του πρέσβη των Ηνωμένων Πολιτειών στην Ελλάδα, Κάρολου Τάκερμαν, ο οποίος τόνισε πως για την κατάληξη της υπόθεσης ευθύνεται μια σειρά από δυσμενείς συγκυρίες και όχι η διαφθορά της κυβέρνησης³³.

Όμως, και παρόλα αυτά, έντονη ήταν η προτροπή του αγγλικού τύπου για αποστολή 3-4 συνταγμάτων Άγγλων ή Γάλλων στην Ελλάδα για να καταστήσουν ασφαλείς τους δρόμους από τους ληστές. Επίσης στους Άγγλους υπήρχε η σκέψη επιβολής δικτατορίας ή αλλαγής της βασιλικής δυναστείας, κάτι που συνάντησε την έντονη αντίδραση της Ρωσίας. Αξίζει να αναφερθεί εξάλλου, ότι κατά τη διάρκεια των ανακρίσεων ήταν παρόντες και Άγγλοι εντεταλμένοι, κάτι που ήταν εκτός νομιμότητας, αλλά δείχνει με ενάργεια τη δεινή θέση στην οποία είχε περιέλθει το νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Επίσης, παρατηρούμε αλλαγή του υπευθύνου των

³² Ιωάννης Γεννάδιος. *Κρίσεις τινές περί των εσχάτως εν Ελλάδι διαπραχθέντων φόνων υπό ληστών*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1871, σελ. 22.

³³ Κάρολος Τάκερμαν, *Οι Έλληνες της σήμερα*, μετάφραση Αντωνίου Ζυγομαλά, εκδ. Καραβίας, Αθήνα 1877, σελ. 223, 247.

ανακρίσεων, με την αιτιολογία της κωλυσιεργίας και της παρεμπόδισης της ανάκρισης σε υψηλά ιστάμενα πρόσωπα.

Όσοι ενεπλάκησαν με το θέμα, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στιγματίστηκαν και έληξε πρόωρα η καριέρα τους.

Αρχικά όσοι ληστές επέζησαν, δικάστηκαν, καταδικάστηκαν και αποκεφαλίστηκαν. Ο πρωθυπουργός Θρασύβουλος Ζαΐμης αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Οι χειρισμοί του Σκαρλάτου Σούτσου θεωρήθηκε ότι οδήγησαν στα ολέθρια αποτελέσματα και αυτά με τη σειρά τους στο τέλος της πολιτικής του καριέρας. Ο Βασίλης Θεαγένης, ο επίσημος διαπραγματευτής, αποστρατεύτηκε και αποσύρθηκε στη Θήβα. Ο μεγαλογαιοκτήμονας Frank Noël, ενώ σε πρώτο βαθμό καταδικάστηκε ως συνεργός των Αρβανιτάκηδων, στο Εφετείο αθώωθηκε, λόγω αμφιβολιών, *μετά από έντονες πιέσεις της αγγλικής κυβέρνησης*³⁴. Τέλος, πάρα πολλοί ποιμένες και χωρικοί κατηγορήθηκαν ως ληστοτρόφοι, ακόμη και ο δήμαρχος Μεγαρίδος.

Αυτά τα αποτελέσματα επέφερε η δραματική υπόθεση που έχει μείνει γνωστή στην ιστορία με το προσωνύμιο << Η Σφαγή στο Δήλεσι >>.

³⁴ Από αποκόμματα αγγλικών εφημερίδων που (δυστυχώς δεν γνωρίζουμε ποιες ακριβώς ήταν) βρέθηκαν τοποθετημένες μέσα στο βιβλίο του Ιωάννη Γενναδίου, *Κρίσεις τινές περί των εσχάτως εν Ελλάδι διαπραχθέντων φόνων υπό ληστών*, από τον ίδιο, (συνήθιζε να τοποθετεί υλικό σχετικό με αυτό που πραγματευόταν στο εκάστοτε βιβλίο του) γνωρίζουμε τις κατηγορίες του αγγλικού τύπου εις βάρος της ελληνικής κυβέρνησης ότι μεθόδευε την ενοχοποίηση του Frank Noël ώστε να έχει ένα ισχυρό διαπραγματευτικό χαρτί στα χέρια της, προκειμένου να μην προχωρήσουν οι έρευνες που θα αποκάλυπταν ως ενόχους πολύ υψηλά ιστάμενους στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας. Ο αγγλικός τύπος υπονοεί πως για την αθώωση του Frank Noël έγινε μια τέτοιου είδους συμφωνία.

ΚΕΦ ΙΙΙ

Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

α) Γενικά χαρακτηριστικά εφημερίδων που χρησιμοποιήθηκαν

Εθνοφύλαξ

Ο *Εθνοφύλακας* κυκλοφόρησε για πρώτη φορά στην Αθήνα, στις 26 Απριλίου 1862 με ιδρυτή και διευθυντή, τον Χρήστο Δούκα, και ολοκλήρωσε την κυκλοφορία της, σε αυτή τη μορφή, το 1881. Κυκλοφορούσε πέντε φορές την εβδομάδα. Υπήρξε πολιτικό όργανο του Θρασύβουλου Ζαΐμη, κράτησε αντιοθωνική στάση και τάχθηκε υπέρ της «Ναυπλιακής Επανάστασης». Τα φύλλα της περιείχαν ποικίλης ύλης θέματα καθώς και εσωτερικές και εξωτερικές ειδήσεις.

Παλιγγενεσία

Η *Παλιγγενεσία* πρωτοκυκλοφόρησε στην Αθήνα στις 20 Οκτωβρίου 1862 με ιδρυτή και διευθυντή τον Ιωάννη Αγγελόπουλο. Αρχικά κυκλοφορούσε πέντε φορές την εβδομάδα, ενώ από το 1887 έξι, (πλην Κυριακής). Υπήρξε πολιτική εφημερίδα, από τις πρώτες που εκδόθηκαν μετά την έξωση του Όθωνα. Πολιτική της ήταν να ακολουθεί τη μέση οδό και να μην ανήκει σε κανένα κόμμα, όπως ισχυριζόταν. Κατά γενική ομολογία κατάφερε να διατηρήσει αυτά τα χαρακτηριστικά ακόμη και την περίοδο του δικομματισμού, όταν το κλίμα ήταν άκρως τεταμένο και πολωμένο.

Εθνικόν Πνεύμα

Το *Εθνικόν Πνεύμα* πρωτοκυκλοφόρησε τον Ιανουάριο του 1868 και ολοκλήρωσε την κυκλοφορία του το Δεκέμβριο του 1887, πάντα με διευθυντή το Γ. Γονίδη, πλην μιας μικρής περιόδου όταν ανέλαβε τη συγκεκριμένη θέση ο Γ. Δημητριάδης. Αρχικά κυκλοφορούσε τέσσερις φορές την εβδομάδα, αργότερα περιορίστηκε σε δύο, ενώ προς το τέλος της υπήρξε και καθημερινή. Το *Εθνικόν Πνεύμα* αποτέλεσε όργανο του κόμματος του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου, ο οποίος αρθρογραφούσε συστηματικά από τις σελίδες της έως το θάνατό του. Υπήρξε κυρίως πολιτική εφημερίδα και στην ειδησεογραφική της ύλη περιείχε πληθώρα εξωτερικών ειδήσεων, τις οποίες αναπαρήγε από τον ξένο τύπο· κάτι παρόμοιο έπραττε και με τις εσωτερικές ειδήσεις, χρησιμοποιώντας ως κύρια πηγή πληροφόρησης τον επαρχιακό τύπο και επιστολές

αναγνωστών. Τέλος δημοσίευε και τηλεγραφήματα των πρακτορείων Reuters και Havas.

Αιών

Ο *Αιών* υπήρξε εφημερίδα πολιτική και φιλολογική. Ξεκίνησε την κυκλοφορία της στις 25 Σεπτεμβρίου 1838, με εκδότη και διευθυντή τον Ιωάννη Φιλήμονα και ολοκλήρωσε την κυκλοφορία της στις 31 Μαΐου 1888. Ο εκδότης και διευθυντής του όντας προοδευτικός εισήγαγε νέα ήθη και έθιμα στο χώρο του τύπου, όπως αυτό της συγγραφής άρθρων και από άλλα άτομα πλην του εκδότη-διευθυντή, που ήταν και το συνηθέστερο. Κυκλοφορούσε δύο φορές την εβδομάδα, κάτι που άλλαξε μόνο προς το τέλος της. Ήταν τετρασέλιδη, τρίστηλη και αρκετές φορές εξέδιδε συμπληρωματικό δισέλιδο παράρτημα. Στο ξεκίνημα της κυκλοφορίας της υπήρξε δίγλωσση: ελληνική και γαλλική.

Ο *Αιών* υπήρξε θερμός υποστηρικτής της παραχώρησης Συντάγματος, της ελεύθερης λειτουργίας του τύπου καθώς και κάθε πολιτικής ελευθερίας. Η συγκεκριμένη εφημερίδα ήταν πολέμια των Βαυαρών αλλά και κάθε ξένης επέμβασης και πρωτοστάτησε στην έξωση του Όθωνα. Ο *Αιών* έκλινε περισσότερο προς τις απόψεις του ρωσικού κόμματος. Επίσης, ευθυγραμμίστηκε με τις ευρωπαϊκές εξελίξεις στο θέμα του τύπου και συμπεριέλαβε ποικίλης ύλης θέματα, πλην των πολιτικών, που παρουσίαζε μέχρι τότε. Γενικότερα, υπήρξε εφημερίδα αρχών με πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαμόρφωση των πολιτικών πραγμάτων και της κοινής γνώμης, κατανοώντας απολύτως τον εξαιρετικά σημαντικό ρόλο που καλούνταν να παίξει, ως εκφραστής πολιτικών, κοινωνικών και εθνικών διεκδικήσεων.

β) Η κάλυψη του γεγονότος από τις εφημερίδες: Θέσεις εφημερίδων

Ο *Εθνοφύλακας* από το ξεκίνημα της υπόθεσης παρέχει είτε έμμεση υποστήριξη στην κυβέρνηση είτε άμεση, η οποία θα συνεχιστεί τόσο καθόλη τη διάρκεια της απαγωγής όσο και μετά την κατάληξη αυτής, με το θάνατο των τεσσάρων επιφανών ξένων. Αυτό το επιτυγχάνει χρησιμοποιώντας πληροφορίες κατά το δοκούν, μερικές από τις οποίες αναπαράγουμε παρακάτω.

Από το ξεκίνημα λοιπόν της υπόθεσης παρατηρούμε την έμμεση απάντηση του *Εθνοφύλακα*³⁵ στις κατηγορίες που υπήρχαν για τυχόν αδράνεια της πολιτικής ηγεσίας της χώρας στη λήψη μέτρων προς αποτροπή της αιχμαλωσίας, όταν ισχυρίζεται ότι οι αρχές έψαχναν για τις συμμορίες εντός Αττικής, μετά από πληροφορίες που είχαν, πως μεταξύ αυτών ήταν και η συμμορία των Αρβανιτάκηδων, η οποία διέπραξε την απαγωγή δίχως όμως να καταφέρουν να τους εντοπίσουν εγκαίρως. Μάλιστα διερωτάται η εν λόγω εφημερίδα³⁶ πώς είναι δυνατόν η κυβέρνηση να έχει επιδείξει αδράνεια όταν εκείνη δεν ενημερώθηκε ποτέ για την επικείμενη επίσκεψη των περιηγητών στο Μαραθώνα, όπως θα έπρεπε να έχει πράξει ο γραμματέας είτε της αγγλικής είτε της ιταλικής πρεσβείας αναμένοντας πρώτα τη χορήγηση αδείας προτού να κατευθυνθούν εκεί, άρα καμία ευθύνη δε φέρει η κυβέρνηση, παρά μόνο η αστυνομία που γνώριζε για την επικείμενη επίσκεψη.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και *μεταγενέστερο φύλλο*³⁷ της ίδιας εφημερίδας, αφήνοντας αιχμές κατά των απαγωγέων για παράλογες απαιτήσεις καθώς και ότι θα προέβαιναν στην εν ψυχρώ δολοφονία των απαχθέντων σε κάθε περίπτωση, κάτι όμως που δεν συνήθιζαν να πράττουν οι ληστές στην περίπτωση που ικανοποιούνταν οι απαιτήσεις τους.

Σε όλη την πορεία του επεισοδίου, παρατηρούμε την ανάδειξη του έργου της παρούσας κυβέρνησης τόσο στην επιτυχή αντιμετώπιση της ληστείας όσο και σε άλλους τομείς αφήνοντας συγχρόνως *σαφείς αιχμές για πρότερες κυβερνήσεις οι οποίες κατά τον Εθνοφύλακα είχαν στενές επαφές με ληστές, ειδικότερα εκείνης του Κουμουνδούρου το 1867, η οποία φέρεται από την ίδια εφημερίδα να έχει συνδιαλλαγή με ομάδες ληστών*³⁸ και τους οποίους τελικώς απέστειλε στην Κρήτη το ίδιο έτος για να συνδράμουν την εκεί επανάσταση και το οποίο θα αναλύσουμε εκτενώς στη συνέχεια της έρευνάς μας. Αναφορές της εφημερίδας για την καταπολέμηση της ληστείας βλέπουμε σε *αρκετά φύλλα*³⁹, τα οποία εξυμνούν τη διαρκή μέριμνα τόσο του πρωθυπουργού όσο και του υπουργού εσωτερικών για την καταδίωξη των ληστών. Προς επιβεβαίωση των ισχυρισμών της η εφημερίδα αναφέρει πως αυτή η ανηλεής καταδίωξη ανάγκασε τους ληστές να προβούν στην απαγωγή, όντας σε απόγνωση. Ο *Εθνοφύλακας* μας μεταφέρει την καταστροφή της ληστείας σε αρκετές

³⁵ *Εθνοφύλακας* 31-03-1870.

³⁶ *Εθνοφύλακας* 21-04-1870.

³⁷ *Εθνοφύλακας* 10-04-1870.

³⁸ *Εθνοφύλακας* 09-05-1870.

³⁹ *Εθνοφύλακας* 17-04-1870, 18-04-1870, 20-04-1870, 28-04-1870, 21-04-1870, 27-04-1870.

επαρχίες αλλά συγχρόνως αφήνει σαφείς υπαινιγμούς για την μη εκπλήρωση των υποχρεώσεων από μεριάς Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για τις οποίες η ίδια είχε δεσμευτεί⁴⁰. Για το θέμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ο Εθνοφύλακας προτρέπει τους Άγγλους να μην απαιτούν ενέργειες μόνο από τους Έλληνες αλλά και από τους Οθωμανούς, οι οποίοι είναι αναποτελεσματικοί στην καταστολή της ληστείας και τους φέρει προ των ευθυνών τους, ότι σε αντίθετη περίπτωση είτε επιδιώκουν τη διατήρηση του φαινομένου είτε αρέσκονται να αδικούν τη μικρή Ελλάδα⁴¹. Πάγια πεποίθηση της ελληνικής κοινής γνώμης την περίοδο που εξετάζουμε. Αξιοσημείωτη είναι η αναφορά του Εθνοφύλακα⁴² που μας μεταφέρει εικόνες από την επαρχία που αποδεικνύουν το μέγεθος του προβλήματος: τα κτήματα παρέμεναν χέρσα για 2-3 χρόνια λόγω του φόβου των κατοίκων μη τυχόν δεχθούν επίθεση ληστών. Όλα τα παραπάνω παρουσιάζονται για να καταρριφθούν οι κατηγορίες τόσο του αντιπολιτευόμενου τύπου όσο και μερίδας του κόσμου, ότι η κυβέρνηση δεν είχε τη θέληση να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά το φαινόμενο διότι είχε στενές επαφές με ληστές και ειδικότερα να μην προχωρήσει στη σύλληψη του Τάκου Αρβανιτάκη, ο οποίος θα αποκάλυπτε αυτές τις σχέσεις.

Ο Εθνοφύλακας συνεχίζει στην ίδια τακτική, να αναδείξει δηλαδή το έργο που επιτελεί η κυβέρνηση Ζαΐμη στην αντιμετώπιση της ληστείας, σε αντίθεση με αυτό που έπραττε ο Κουμουνδούρος όταν ήταν πρωθυπουργός και ο οποίος είναι πλέον αρχηγός της αντιπολίτευσης. Αυτά συνοψίζονται στα φύλλα της 30^{ης} Απριλίου και 1^{ης} Μαΐου 1870. Ειδικότερα, στο πρώτο φύλλο παρατηρούμε το βούλευμα με το οποίο οι συλληφθέντες ληστές παραπέμπονται σε δίκη και στο οποίο αναφέρεται ότι οι ληστές εισέβαλαν από το οθωμανικό έδαφος: ο Εθνοφύλακας υπονοεί δύο εξαιρετικά γεγονότα, α) τη θέληση της κυβέρνησης να προχωρήσει στη σύλληψή τους στην περίπτωση που βρίσκονταν εντός ελληνικής επικράτειας, αλλά από τη στιγμή που κινούνταν εκτός συνόρων, η σύλληψη ήταν αδύνατη και β) την αναποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου της ληστείας από την Οθωμανική αυτοκρατορία.

Στο έτερο φύλλο του Εθνοφύλακα, βλέπουμε να αναφέρονται τεχνηέντως τα λεγόμενα του Χοβάρτ πασά, ο οποίος ισχυριζόταν ότι όσοι επέστρεψαν από την επανάσταση της Κρήτης επιδόθηκαν στο ληστρικό επάγγελμα. Ο Εθνοφύλακας

⁴⁰ Εθνοφύλακας 02-06-1870.

⁴¹ Εθνοφύλακας 11-06-1870.

⁴² Η κατάσταση πλέον έχει μεταβληθεί σύμφωνα με τον Εθνοφύλακα, ο οποίος επικαλείται τον τοπικό τύπο μεταφέροντας την ευγνωμοσύνη των επαρχιωτών στην παρούσα κυβέρνηση. Εθνοφύλακας 26-06-1870.

αναπαράγει τα παραπάνω λεγόμενα για να αφήσει αιχμές για την κυβέρνηση Κουμουνδούρου περί στενών σχέσεων με ληστές. Ήταν σύνηθες, σε περιόδους αλυτρωτικών κινημάτων, οι πρώτοι που έσπευδαν να συντρίξουν τους επαναστάτες, να είναι ληστές, οι οποίοι απέβλεπαν σε αμνηστία στην περίπτωση θετικής κατάληξης της επανάστασης· το ίδιο σύνηθες ήταν όσοι συμμετείχαν σε τέτοιες ενέργειες δύσκολα να επιστρέφουν στους κανονικούς ρυθμούς της ζωής τους, προτιμούσαν δηλαδή να παραμένουν εκτός νομιμότητας, με το να ληστεύουν. Το συγκεκριμένο γεγονός αναφέρεται και στο *Εθνικόν Πνεύμα*⁴³, το οποίο τονίζει το έτος (1869) σκόπιμα προκειμένου να μειώσει το κύρος του υπουργείου Ζαΐμη παρασιωπώντας τη συζήτηση του '67 μεταξύ της κυβέρνησης Κουμουνδούρου και ληστών που μετέβησαν στην Κρήτη. Αντίθετα, ο *Εθνοφύλακας* δεν κάνει μνεία στην χρονολογία λαμβάνοντάς την (1867) ως δεδομένη.

Επιπροσθέτως, ο *Εθνοφύλακας* πλην της κυβέρνησης στήριξε⁴⁴ και όποιον άλλον ενεπλάκη στο θέμα κατόπιν εντολής της και ειδικότερα όσους έγιναν στόχος είτε των αντιπολιτευόμενων εφημερίδων είτε γενικότερα της αντιπολίτευσης. Κεντρικό πρόσωπο του επεισοδίου και ως εκ τούτου στόχος επιθέσεων υπήρξε ο Θρασύβουλος Ζαΐμης, πρωθυπουργός κατά την εξέλιξη της απαγωγής. Μετά την κατάληξη της υπόθεσης *ήρθαν στο φως επιστολές*⁴⁵, σχετικές με το συμβάν, μεταξύ αυτών και η αλληλογραφία των Ζαΐμη-Erskine, στην οποία ο Έλληνας πρωθυπουργός φέρεται να έχει κατονομάσει αρχηγούς της αντιπολίτευσης, οι οποίοι παρότρυναν τους ληστές να εμμένουν στην απαίτησή τους για αμνηστία. Σε αυτό το σημείο παρεμβαίνει ο *Εθνοφύλακας* και προβάλλει δήλωση του Erskine, ότι μάλλον ο Ζαΐμης αναφερόταν σε σημαίνοντα πρόσωπα της αντιπολίτευσης. Μετά από το θόρυβο που προκλήθηκε, ο Θρασύβουλος Ζαΐμης διευκρίνισε ότι άνθρωποι υπό το πνεύμα αντιπολίτευσης κατήθυναν τους ληστές να εμμένουν στην απαίτησή τους. Δευτερεύοντα πρόσωπα, τα οποία στήριξε η συγκεκριμένη εφημερίδα, ήταν ο Σκαρλάτος Σούτσος, ο Θεαγένης και γενικότερα το σύνολο του στρατού.

Επίσης, δεν θα πρέπει να παραλείψουμε ότι σε πολλά φύλλα του⁴⁶ ο *Εθνοφύλακας* αναφέρει σκόπιμα παρόμοια περιστατικά αιχμαλωσίας όπως αυτό του Δήλεσι που έγιναν στο παρελθόν και επαναλαμβάνονται σε πολλές χώρες της Ευρώπης όπως σε Ουγγαρία, Ιρλανδία, Ισπανία και Ιταλία.

⁴³ *Εθνικόν Πνεύμα* 21-04-1870.

⁴⁴ *Εθνοφύλακας* 21-04-1870, 24-04-1870.

⁴⁵ *Εθνοφύλακας* 25-04-1870.

⁴⁶ *Εθνοφύλακας* 04-05-1870, 18-05-1870, 28-05-1870, 04-06-1870, 03-07-1870.

Τέλος, πρέπει να αναφέρουμε πως όταν υπήρξαν φήμες περί διένεξης μεταξύ των μελών του υπουργικού συμβουλίου καθώς και επικείμενης πτώσης αυτού ο *Εθνοφύλακας* υπήρξε *καθησυχαστικός*⁴⁷ μέχρι και λίγες ώρες πριν την αλλαγή, την οποία υποδέχτηκε με *απλή αναφορά*⁴⁸ αλλά και με *διθυράμβους για την περίοδο Ζαΐμη και τα κατορθώματα αυτής*⁴⁹.

Αντίθετα στην *Παλιγγενεσία*, παρά το ότι είναι κυρίως επικριτική προς την κυβέρνηση του Θρασύβουλου Ζαΐμη, περιέχονται και ευμενή σχόλια αλλά και δείγματα υπεύθυνης στάσης ως προς τα γεγονότα. Ακόμη, στην ίδια εφημερίδα εντάσσονται δευτερεύουσες αλλά σημαντικές συνάμα πληροφορίες.

Αρχικά ο κύριος στόχος της *Παλιγγενεσίας* είναι η συνεχής προσπάθεια μείωσης του κύρους της κυβέρνησης· αυτό που αλλάζει είναι τα επιχειρήματα. Ειδικότερα στα φύλλα της 31^{ης} Μαρτίου, 2^{ης} και 3^{ης} Απριλίου 1870 αναφέρεται η έξαρση της ληστείας σε αντίθεση με ό,τι παρουσίαζε η κυβέρνηση, καθώς και η ενδοτικότητα που ακολουθεί στις διαπραγματεύσεις με τους απαγωγείς. Για τους λόγους αυτούς, πρέπει να σχηματισθεί ισχυρή κυβέρνηση και να νομοθετηθούν έκτακτα μέτρα κατά της ληστείας· η πτώση της κυβέρνησης είναι ζήτημα χρόνου κατά την *Παλιγγενεσία*, αφού όλοι γνωρίζουν ποιους θα προβάλλει εκείνη την ώρα ούσα υποστηρικτής του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου. Το ίδιο μοτίβο τακτικής, να βάλλεται δηλαδή συνεχώς η παρούσα κυβέρνηση παρατηρείται και σε *ακόλουθα φύλλα της ίδιας εφημερίδας*⁵⁰. Κατακρίνεται για άλλη μια φορά η τακτική που ακολουθείται στη διαπραγμάτευση καθώς και η χαλαρότητα που επιδεικνύει η κυβέρνηση. Επιπλέον, η *Παλιγγενεσία* σκληραίνει τη στάση της αφήνοντας σαφείς αιχμές για καθοδήγηση και προστασία των ληστών, κάτι το οποίο συνεχίζει τόσο στο φύλλο της 11^{ης} Απριλίου όσο και σε αυτό της 20^{ης} του ίδιου μήνα, όπου διερωτάται έντονα για τον μη εντοπισμό του Τάκου Αρβανιτάκη, ο οποίος τυγχάνει ο ένας εκ των δύο αρχηγών της συμμορίας, υπονοώντας φυσικά ότι δεν υπάρχει θέληση για σύλληψή του. Στο ίδιο φύλλο παρατηρούμε την αναφορά της εφημερίδας στην κατάληξη της υπόθεσης με τρόπο που να στιγματίζεται η τακτική που ακολουθήθηκε, για να δούμε πλέον την ανοιχτή επίθεση της *Παλιγγενεσίας*⁵¹ σε έντονο ύφος και με σκληρούς χαρακτηρισμούς σε

⁴⁷ *Εθνοφύλακας* 06-07-1870.

⁴⁸ *Εθνοφύλακας* 09-07-1870.

⁴⁹ *Εθνοφύλακας* 11-07-1870.

⁵⁰ *Παλιγγενεσία* 04-04-1870, 09-04-1870, 06-04-1870.

⁵¹ *Παλιγγενεσία* 15-04-1870, 20-04-1870.

βάρος της κυβέρνησης, όπως ότι αποδείχτηκε ανάξια στη διαχείριση της κατάστασης και θεωρείται υπεύθυνη για τη δυσάρεστη τροπή που πήραν τα πράγματα.

Στο φύλλο της 17^{ης} Απριλίου 1870 της *Παλιγγενεσίας* παρατηρούμε την μη ικανοποίηση της συγκεκριμένης εφημερίδας από την αλλαγή του υπουργού στρατιωτικών διότι χρειάζονται επιπλέον, όπως ισχυρίζεται, νομοθετικά μέτρα για την πάταξη της ληστείας, και όχι μόνο αλλαγή προσώπων, θεωρώντας ανάξια την παρούσα κυβέρνηση να πράξει τοιουτοτρόπως. Για το ίδιο θέμα σε *ακόλουθο φύλλο*⁵² της *Παλιγγενεσίας*, εντέχνως αναφέρεται η άρνηση του Βότσαρη να αναλάβει το συγκεκριμένο υπουργείο καθώς και οι λόγοι που τον ωθούν σε μια τέτοια πράξη: ότι δεν υπάρχει σωστή οργάνωση καθώς επίσης και ότι δεν μπορεί να κάνει τίποτα διότι υπονοεί πως τα χέρια του είναι δεμένα. Αυτή η επισήμανση γίνεται σκόπιμα για να μειωθεί για άλλη μια φορά το κύρος της παρούσας κυβέρνησης. Σε *μεταγενέστερα φύλλα*⁵³ τονίζει μάλιστα ότι τους τελευταίους δεκαπέντε μήνες που η παρούσα κυβέρνηση βρίσκεται στην εξουσία δεν έχει σημειωθεί καμιά πρόοδος στην εξάλειψη του φαινομένου της ληστείας. Δεν διστάζει να αφήσει αιχμές και για τη στάση του Βασιλιά λέγοντας ότι με το να διατηρεί στην εξουσία την παρούσα κυβέρνηση μπορεί κάποια στιγμή να υποστεί μοιραίες συνέπειες.

Μπροστά στο ενδεχόμενο άφιξης ξένων δυνάμεων στην Ελλάδα, παρατηρείται μια παροδική μεταστροφή του ύφους της *Παλιγγενεσίας*⁵⁴. Συγκεκριμένα, βλέπουμε την εν λόγω εφημερίδα, που μέχρι πρότινος έπνεε μένεα εναντίον της παρούσας κυβέρνησης, να ισχυρίζεται ότι τόσο η κυβέρνηση Ζαΐμη όσο και η προηγούμενη, αυτή του Βούλγαρη, *έπραξαν τα δέοντα για την αποτελεσματική καταπολέμηση του φαινομένου της ληστείας αναλογικά πάντα με τις διαθέσιμες δυνάμεις που είχαν στα χέρια τους αλλά και την ικανότητά τους στο χειρισμό τέτοιων χαλεπών καταστάσεων*⁵⁵. Επιπλέον, αν και αντιπολιτευόμενη, *αναγνωρίζει*⁵⁶ την αποτελεσματική καταδίωξη και την καταστροφή πολλών επικίνδυνων ληστών που παρατηρείται μετά την κατάληξη του επεισοδίου καθώς και τον συνεχή ερχομό ξένων περιηγητών.

Η παραπάνω στάση της εφημερίδας παρατηρείται και σε αυτό καθεαυτό το γεγονός της αιχμαλωσίας. Συγκεκριμένα η εν λόγω *εφημερίδα*⁵⁷, υπεραμύνεται των χειρισμών της κυβέρνησης στο επεισόδιο του Δήλεσι υποστηρίζοντας ότι έδρασε με

⁵² *Παλιγγενεσία* 23-04-1870.

⁵³ *Παλιγγενεσία* 07-05-1870, 19-05-1870, 20-05-1870.

⁵⁴ *Παλιγγενεσία* 18-04-1870.

⁵⁵ *Παλιγγενεσία* 15-06-1870.

⁵⁶ *Παλιγγενεσία* 04-05-1870, 05-05-1870, 16-05-1870, 26-05-1870, 28-05-1870, 02-06-1870.

⁵⁷ *Παλιγγενεσία* 01-05-1870, 18-05-1870.

κύριο σκοπό την αίσια έκβαση της αιχμαλωσίας. Σε αυτό το σημείο προσθέτει μια νέα παράμετρο στην προσπάθεια άμυνας της χώρας στις συνεχείς επιθέσεις των ξένων, με την αναφορά ότι όλες οι αποφάσεις για την επίλυση της κρίσης λαμβάνονταν με τη συγκατάθεση του Άγγλου και του Ιταλού πρεσβευτή. Η παραπάνω θέση υπονοεί δύο σημαντικά γεγονότα τόσο για την ελληνική κυβέρνηση όσο και για τις ξένες δυνάμεις: ότι η μεν πρώτη δείχνει ενδοτικότητα, οι δε δεύτερες αδίκως απειλούν το ελληνικό βασίλειο για αποστολή στρατού εφόσον όλα αποφασίστηκαν με τη συναίνεσή τους.

Η υπεράσπιση που παρέχεται από την *Παλιγγενεσία* δεν περιορίζεται μόνο σε μέλη της κυβέρνησης αλλά την καλύπτει συνολικά. Ειδικότερα, στην *εξεταζόμενη εφημερίδα*⁵⁸, πάλι διακρίνεται ότι όταν η Αγγλία φέρεται να σκληραίνει τη στάση της παρατηρούμε και μεταστροφή της στάσης της *Παλιγγενεσίας*: αναφέρεται η απολογία του Σούτσου, με αιχμές πάλι από την εν λόγω εφημερίδα, ότι δεν έπραξε σωστά αλλά όμως με πολύ πιο ήπια και εποικοδομητική κριτική, στηριζόμενη σε λογικά επιχειρήματα, όπως ότι σαφώς φέρει ευθύνη ο ίδιος αλλά και ότι δεν υπήρξε καλή συνεννόηση μεταξύ των καταδιωκτικών αποσπασμάτων. Η *Παλιγγενεσία* παραθέτει ακόμη το σχέδιο επέμβασης που πρότεινε ο ίδιος ο Σούτσος και το οποίο περιελάμβανε την επέμβαση μιας επίλεκτης ομάδας του στρατού, προκειμένου να λυθεί αίσια η απαγωγή, κάτι όμως που δεν προκρίθηκε. Κατ' αυτόν τον τρόπο του παρείχε έμμεση στήριξη υπονοώντας ότι εάν τελικώς είχε ακολουθηθεί το παραπάνω σχέδιο θα μπορούσε να υπάρξει και διαφορετική κατάληξη. Την ίδια υπερασπιστική στάση βλέπουμε να κρατά η *Παλιγγενεσία*⁵⁹ και για έτερο εμπλεκόμενο στην υπόθεση, τον επίσημο διαπραγματευτή της κυβέρνησης, Θεαγένη, ο οποίος στοχοποιείται από τον *Wolver*, μέλος του αγγλικού κοινοβουλίου.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αναφορές της ίδιας *εφημερίδας*⁶⁰ για επιλεγμένη δημοσίευση εγγράφων σχετικών με την υπόθεση και για υπόνοιες ότι αποκρύπτονται σημαντικές εκθέσεις στρατιωτικών και υπευθύνων, οι οποίες θα ρίξουν άπλετο φως στον τρόπο που έδρασαν οι κύριοι παράγοντες που ενεπλάκησαν στο επεισόδιο. Και τα δύο φύλλα αφήνουν σαφείς αιχμές για τη στάση του *Εθνοφύλακα*, ο οποίος υποστήριζε ότι δεν πρέπει να βγουν όλα τα στοιχεία που αφορούν το επεισόδιο στη δημοσιότητα, δίνοντας του κατ' αυτό τον τρόπο μια

⁵⁸ *Παλιγγενεσία* 21-04-1870.

⁵⁹ *Παλιγγενεσία* 30-06-1870.

⁶⁰ *Παλιγγενεσία* 21-04-1870, 01-05-1870.

έμμεση απάντηση για αυτή του τη στάση. Με αφορμή την αποστολή επιστολών του πρωθυπουργού, Θρασύβουλου Ζαΐμη και του υπουργού οικονομικών Θεωдорή Δηλιγιάννη στους βουλευτές του αγγλικού κοινοβουλίου Palmer και Wolver, οι οποίοι επετέθησαν φραστικά στην ελληνική κυβέρνηση θεωρώντας την ως κύρια υπεύθυνη της δυσμενούς κατάληξης της υπόθεσης, η *Παλιγγενεσία*⁶¹ κατακρίνει τις ενέργειες των Ελλήνων υπουργών τονίζοντας ότι δεν θα έπρεπε σημαίνοντα πρόσωπα της ελληνικής κυβέρνησης να ασχολούνται με τους λόγους δύο απλών Άγγλων βουλευτών· αυτό που θα έπρεπε να πράξουν είναι να εκθέσουν στο λαό τα γεγονότα με κάθε λεπτομέρεια καθώς και τη δράση όλων των εμπλεκομένων στην υπόθεση. Είναι λυπηρό, κατά την *Παλιγγενεσία*, ότι οποιαδήποτε πληροφορία λαμβάνεται προέρχεται είτε από τις συζητήσεις που διενεργούνται στα ξένα κοινοβούλια είτε από αναφορές του ξένου τύπου, διότι κατά την ίδια, εάν είχαν πλήρη γνώση των συμβάντων, θα ήταν σε θέση να υπεραμυνθούν των συκοφαντιών και των επιθέσεων που εξαπολύουν οι ξένοι εις βάρος του ελληνικού βασιλείου.

Μόλις όμως παρατηρείται ότι δεν θα υπάρξουν κυρώσεις σε βάρος της Ελλάδας από τις ξένες δυνάμεις και ειδικότερα από την Αγγλία διαβλέπουμε την εκ νέου μεταστροφή στάσης της *Παλιγγενεσίας* έναντι της κυβέρνησης. Ειδικότερα, η *Παλιγγενεσία*⁶² προετοιμάζει το έδαφος για την τελική της επίθεση σε βάρος της κυβέρνησης προσπαθώντας να αποδείξει την υποτέλεια της τελευταίας στα θελήματα των Άγγλων. Αναφέρει αρχικά ότι η Αγγλία θα χρησιμοποιήσει το συμβάν ως δούρειο ίππο για την αύξηση της εν Ελλάδι επιρροής της και στο αμέσως επόμενο φύλλο της δεν διστάζει, με αφορμή την παραίτηση του διευθυντή των ανακρίσεων, Γκίων, (η οποία αποδόθηκε από τον *Αιών* και από την *Παλιγγενεσία* στις παρεμβάσεις των Άγγλων), να πει ότι χάνεται ο κοινοβουλευτισμός. Η *Παλιγγενεσία* βρίσκει την ευκαιρία να τονίσει ότι μετά την κατάληξη του συμβάντος η Ελλάδα δεν είναι πια ανεξάρτητο κράτος καθώς η ελληνική κυβέρνηση έχει χάσει το θάρρος της και για το λόγο αυτό *πρέπει να ανέλθει στην εξουσία μια πιο σθεναρή*⁶³. Η *Παλιγγενεσία* επανέρχεται στις αρχικές της κατηγορίες σε βάρος της κυβέρνησης Ζαΐμη λέγοντας ότι, ενώ κυβέρνησε την καλύτερη χρονικά περίοδο, διότι υπήρχε πολιτική σταθερότητα, δεν μπόρεσε να καταφέρει σημαντικά επιτεύγματα στην καταπολέμηση της ληστείας· άλλοι κυβερνώντες θα είχαν πετύχει πολλά

⁶¹ *Παλιγγενεσία* 30-05-1870, 16-06-1870.

⁶² *Παλιγγενεσία* 08-06-1870, 09-06-1870.

⁶³ *Παλιγγενεσία* 25-06-1870.

περισσότερα. Για να ισχυροποιήσει την παραπάνω της θέση, ότι δηλαδή υπάρχει σχέση υποτέλειας μεταξύ της κυβέρνησης Ζαΐμη και της αγγλικής, φανερώνει κάποιες άγνωστες πτυχές στον διχασμό που επήλθε στο ελληνικό υπουργικό συμβούλιο και επέφερε τελικά την πτώση του λίγες ώρες αργότερα. Ειδικότερα, η *Παλιγγενεσία*⁶⁴ παρουσιάζει τους λόγους διχασμού των δύο ομάδων που αναπτύχθηκαν εντός της κυβέρνησης Ζαΐμη· η ομάδα Ζαΐμη ήθελε να ολοκληρωθούν όσο το δυνατόν ταχύτερα οι ανακρίσεις σε αντίθεση με την ομάδα Βαλαωρίτη που συντασσόταν στο πλευρό των Άγγλων και οι οποίοι θεωρούσαν ότι για την πλήρη διαλεύκανση της υπόθεσης χρειαζόταν να συνεχιστούν οι ανακρίσεις. Εν συνεχεία, η εν λόγω εφημερίδα αφήνει σαφείς αιχμές για την επιλογή του Έλληνα πρωθυπουργού να αναθέσει το υπουργείο εξωτερικών σε εξωκοινοβουλευτικό πρόσωπο, αναφέροντας ότι θα έπρεπε να περιμένει τα ολέθρια αποτελέσματα και να γνωρίζει την παραπάνω κατάληξη. Στο ίδιο φύλλο η *Παλιγγενεσία* σκληραίνει τις αναφορές της επί του θέματος λέγοντας ότι ο Ζαΐμης προκειμένου να διατηρηθεί στην πρωθυπουργία ενέδωσε στις θελήσεις και παρακελεύσεις τόσο του Βασιλιά όσο και των πρέσβων στην παραχώρηση του υπουργείου των εξωτερικών στον Σπυρίδωνα Βαλαωρίτη με αποτέλεσμα μέρα με τη μέρα να γίνεται ο πραγματικός πρωθυπουργός εφόσον έχαιρε της εύνοιας των παραπάνω. Σε μεταγενέστερο φύλλο⁶⁵ της εν λόγω εφημερίδας που αναπαράγει δημοσίευμα του *Αιώνα* μεταβάλλονται οι λόγοι διένεξης των μελών του υπουργείου. Ειδικότερα, αναφέρεται ότι ο Βαλαωρίτης οργάνωσε ολόκληρη στρατιωτική επιχείρηση στην Εύβοια για τη σύλληψη του Τάκου Αρβανιτάκη αποκρύπτοντάς την από τον ίδιο τον πρωθυπουργό δυσπιστώντας γι' αυτόν. Επί του συγκεκριμένου θέματος, η *Παλιγγενεσία* δεν λαμβάνει θέση διότι ο μὲν υποστηρίζει αυτά ο δε τα αρνείται, σημειώνει όμως ότι με τόσες πληροφορίες οι οποίες στη συνέχεια ανασκευάζονται έχουμε καταντήσει αφερέγγυοι στα μάτια των ξένων.

Όσο πλησιάζουμε στην αλλαγή του υπουργείου Ζαΐμη και φαίνεται ότι ο εκλεκτός της *Παλιγγενεσίας* δεν θα ανέλθει στο ανώτατο αξίωμα τόσο η εφημερίδα ανεβάζει τους τόνους και μιλά για υποταγή στις ορέξεις των Προστάτιδων δυνάμεων και ειδικότερα της Αγγλίας. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι η νέα κυβέρνηση θα έρθει αντιμέτωπη με πληθώρα προβλημάτων στα οποία μόνο υπό την ανοχή των ξένων

⁶⁴ *Παλιγγενεσία* 30-06-1870, 04-07-1870.

⁶⁵ *Παλιγγενεσία* 10-07-1870.

μπορεί να αντεπεξέλθει. Η *Παλιγγενεσία*⁶⁶ μιλά ανοιχτά για αύξηση της επιρροής των Προστάτιδων δυνάμεων και επιστροφή σε εποχές του παρελθόντος όπου οι τελευταίες διόριζαν και έπαυαν υπουργεία. Προσθέτει ότι θα είναι οδυνηρό η νέα κυβέρνηση να μη στηρίζεται στην πλειοψηφία του λαού διότι θα υπάρχει μια συνεχής πάλη του τελευταίου με την πρώτη. Με την άνοδο του Επαμεινώνδα Δεληγεώργη στο αξίωμα του πρωθυπουργού η κριτική της *Παλιγγενεσίας*⁶⁷ γίνεται σκληρότερη. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι επελέγη για πρωθυπουργός διότι έγραψε υπέρ αυτού ο Finlay (υπονοεί πως ο Δεληγεώργης είναι άνθρωπος των ξένων) και όχι λόγω πλειοψηφικής κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης καθώς ο αριθμός που τον στηρίζει είναι πολύ μικρός. Διερωτάται μάλιστα η εν λόγω εφημερίδα πώς είναι δυνατόν να κυβερνήσει όντας μειοψηφία στη βουλή για να απαντήσει η ίδια ότι θα προκριθεί η διάλυσή της από το Βασιλιά κάτι που είναι αντίθετο της συνταγματικής πολιτείας αλλά έχει συμβεί πολλάκις στο παρελθόν. Αναλυτικότερα, όταν έπεσε η κυβέρνηση Κουμουνδούρου και ανέβηκε εκείνη του Βούλγαρη, ο τελευταίος διέλυσε τη βουλή και την επανασύστησε με πρόσωπα της αρεσκείας του· το ίδιο έπραξε ο Θρασύβουλος Ζαΐμης, το ίδιο θα πράξει με τη σειρά του και ο Επαμεινώνδας Δεληγεώργης. Κατά την *Παλιγγενεσία*, η βουλή έχει χάσει το θεσμικό της ρόλο. Σε *μεταγενέστερα φύλλα*⁶⁸ της, η εν λόγω εφημερίδα σκληραίνει ακόμη περισσότερο την κριτική της τονίζοντας ότι το λογικότερο θα ήταν να ανέλθει στο αξίωμα του πρωθυπουργού ο Σπυρίδων Βαλαωρίτης αλλά από τη στιγμή που κατανόησε ότι δεν μπορεί να έχει μια μακρόχρονη θητεία υπέδειξε τον Επαμεινώνδα Δεληγεώργη ώστε να μην αναρριχηθεί κάποιος άλλος στη συγκεκριμένη θέση. Η *Παλιγγενεσία* στο σημείο αυτό εννοεί τον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο, κύριος υποστηρικτής του οποίου είναι η ίδια, για το λόγο αυτό γίνεται τόσος θόρυβος. Τέλος, αφού πρώτα χαρακτηρίσει τον Βαλαωρίτη ως άνθρωπο των Άγγλων προτρέπει το Βασιλιά για ακόμη μια φορά να μη δείχνει τόση εύνοια σε πρόσωπα διότι μπορεί να βλάψουν και τον ίδιο τέτοιες ενέργειες.

Επιπροσθέτως, πάγιο αίτημα τόσο της *Παλιγγενεσίας*⁶⁹ όσο και των περισσότερων αντιπολιτευόμενων εφημερίδων αποτελεί η σύγκληση της βουλής διότι πιστεύουν ότι η κυβέρνηση δεν κατέχει πλέον την πλειοψηφία ειδικότερα και μετά την δυσμενή κατάληξη της αιχμαλωσίας προσθέτοντας μάλιστα ότι και εάν ακόμη οι κυβερνώντες

⁶⁶ *Παλιγγενεσία* 04-07-1870.

⁶⁷ *Παλιγγενεσία* 09-07-1870.

⁶⁸ *Παλιγγενεσία* 11-07-1870, 14-07-1870.

⁶⁹ *Παλιγγενεσία* 07-05-1870, 08-05-1870, 20-05-1870, 22-05-1870, 26-05-1870.

ήθελαν να προβούν στην παραπάνω ενέργεια θα έπρεπε πρώτα να πάρουν την άδεια των ξένων· αφήνονται πάλι σαφείς αιχμές για υποτέλεια. Για να ισχυροποιήσει την αξίωσή της για τη σύσταση της βουλής επικαλείται κατά το δοκούν τους λόγους του Finlay, ο οποίος αφού κατηγορήσει και υβρίσει την Ελλάδα, (ενέργειες οι οποίες αναφέρονται απλώς ως απρέπειες από την *Παλιγγενεσία* και δεν γίνεται πλήρης καταγραφή τους σκόπιμα), τονίζει απλά ότι πρέπει να ακουστεί η βούληση του λαού κάτι που δεν περιορίζεται σαφώς μόνο στην ερμηνεία που τους δίνει η εν λόγω εφημερίδα. Τέλος, κατακρίνει την κυβέρνηση για την αυθαίρετη λήψη κάποιων έκτακτων μέτρων, χωρίς την έγκριση της βουλής, τα οποία κατά την *Παλιγγενεσία* ελήφθησαν αργοπορημένα και συναντούν την ειρωνεία της τελευταίας.

Εκτός των ευμενών ή των επικριτικών αναφορών της *Παλιγγενεσίας* για την κυβέρνηση Ζαΐμη υπάρχουν και εκείνες οι οποίες χαρακτηρίζονται από υπευθυνότητα και ψυχραιμία. Πολλά σημαντικά θέματα που προέκυψαν την περίοδο που εξετάζουμε αντιμετωπίστηκαν υπεύθυνα και αντικειμενικά παρότι θα μπορούσε η *Παλιγγενεσία* να τα εκμεταλλευτεί πολιτικά προς όφελος του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου, υποστηρικτής του οποίου υπήρξε η εν λόγω εφημερίδα.

Αρχικά στην *Παλιγγενεσία*⁷⁰ όπως και στον *Εθνοφύλακα* αναφέρεται η παρεξήγηση Ζαΐμη-αντιπολίτευσης σχετικά με τις κατηγορίες του πρώτου για μέλη της αντιπολίτευσης ότι οργάνωσαν τη ληστεία για να ρίξουν την κυβέρνηση που φέρεται να έχει αναγράψει ο Ζαΐμης σε επιστολές προς τον Άγγλο πρέσβη. Αφού δοθούν οι απαραίτητες εξηγήσεις από τον πρωθυπουργό, φαίνεται η παρεξήγηση να λαμβάνει τέλος. Εντύπωση προκαλεί η μη ανάμειξη της εφημερίδας σε αυτή τη διένεξη καθώς και η παντελής έλλειψη σχολιασμού από μέρους της για το θέμα.

Την ίδια υπεύθυνη στάση η εν λόγω εφημερίδα⁷¹ κρατά και στις περιπτώσεις των Frank Noël, Κορωναίου και Σκαρλάτου Σούτσου. Ο μεν Noël δήλωνε ότι θα μπορούσε να είχε προλάβει την καταστροφή εάν δεν είχε παρακωλυθεί από το νομάρχη Ευβοίας η μετάβασή του από τη Χαλκίδα στον Ωρωπό· η *Παλιγγενεσία* συμφωνεί με τον ορθό συλλογισμό και τα στοιχεία που φέρνει στο φως ο Αιών⁷². Ο δε Κορωναίος κατηγορεί ευθέως την κυβέρνηση Ζαΐμη ότι παρέχει προστασία στους ληστές και δεν επιδιώκει την εξάλειψη του φαινομένου. Προσθέτει μάλιστα ότι εκδιώχθηκε από τη θέση του διοικητή των καταδιωκτικών αποσπασμάτων της

⁷⁰ *Παλιγγενεσία* 24-04-1870, 27-04-1870, 18-05-1870.

⁷¹ *Παλιγγενεσία* 02-06-1870, 03-06-1870, 16-06-1870, 04-07-1870.

⁷² *Αιών* 25-05-1870.

Αιτωλοακαρνανίας επειδή είχε αρκετές επιτυχίες σε βάρος των ληστών. Και σε αυτή την περίπτωση σε αντίθεση με ό,τι πράττει το *Εθνικό Πνεύμα*, η *Παλιγγενεσία* επισημαίνει τόσο τα ορθά όσο όμως και τα εσφαλμένα του Κορωναίου. Στην τρίτη περίπτωση, εκείνη του Σκαρλάτου Σούτσου, ο οποίος βάλλεται συνεχώς από την εφημερίδα του *Μέλλοντος* για ενοχή του στα ληστρικά φαινόμενα, η *Παλιγγενεσία* υπεραμύνεται του τέως υπουργού των στρατιωτικών και προτρέπει τη δικαιοσύνη σε ανακρίσεις για να εξακριβωθεί του λόγου το αληθές.

Η ψυχραιμία και η αντικειμενικότητα που επέδειξε η *Παλιγγενεσία* δεν περιορίζεται μόνο στα παραπάνω. Αλλά *παρουσιάζεται*⁷³ ως ο θεματοφύλακας του παρόντος πολιτικού συστήματος και κατακρίνει τις εφημερίδες εκείνες που χρησιμοποιούν τις πληροφορίες κατά το δοκούν: συκοφαντούν και υβρίζουν με μοναδικό και απώτερο στόχο την ενοχοποίηση υψηλά ιστάμενων προσώπων χωρίς δίκαιη αιτία. Η *Παλιγγενεσία* έχει τυφλή εμπιστοσύνη στη δικαιοσύνη ότι θα πράξει στο έπακρο τα δέοντα. Επιπλέον κάνει και αυτοκριτική τονίζοντας ότι είμαστε όλοι υπεύθυνοι που αφήσαμε μια κοινωνική ανωμαλία να επιβιώσει και ιδού τα ολέθρια αποτελέσματα με την καταστροφή των αιχμαλώτων. Αισιοδοξεί όμως ότι θα είναι η αφετηρία αποτελεσματικής καταπολέμησης του φαινομένου. Επίσης, παραδέχεται την υπευθυνότητα όλων για το ότι οι ξένοι μας θεωρούν όλους ενόχους εφόσον εμείς οι ίδιοι ανταλλάσσουμε ύβρεις και συκοφαντίες· για το λόγο αυτό θέλησαν να παραστούν Άγγλοι δικηγόροι στις ανακρίσεις πιστεύοντας ότι η δικαιοσύνη θα έχει σοβαρούς λόγους να αποκρύψει στοιχεία τα οποία θα φανερώνουν γεγονότα που θα δυσφημούν τη χώρα. Τέλος, πρέπει να αναφέρουμε ότι μόνο σε δύο περιπτώσεις δεν ξεχνά την αντιπολιτευτική της θέση. Η *Παλιγγενεσία* ενώ αρχικά δεν δίνει σημασία στις φήμες περί αλλαγής της κυβέρνησης, σε *μεταγενέστερο φύλλο*⁷⁴ της συμφωνεί ανοιχτά στην επικείμενη μεταβολή. Η δεύτερη περίπτωση είναι εκείνη της προσπάθειας του αντιπολιτευόμενου τύπου να προσάγει στον βουλευτή του κυβερνώντος κόμματος, Δημήτριο Αβέρωφ, ότι είχε στενές σχέσεις με τους Αρβανιτάκηδες, με αφορμή την ευρεθείσα επιστολή στην τσέπη του Χρήστου Αρβανιτάκη, ενός εκ των δύο αρχηγών της συμμορίας. Προτού ξεκαθαρίσει η υπόθεση και διαπιστωθεί η αθωότητα του παραπάνω βουλευτή στην υπόθεση, η *Παλιγγενεσία*⁷⁵ είναι άκρως καταγγελτική για την μεροληπτική στάση που θεωρεί η

⁷³ *Παλιγγενεσία* 08-05-1870, 12-05-1870, 06-06-1870, 20-06-1870.

⁷⁴ *Παλιγγενεσία* 25-06-1870.

⁷⁵ *Παλιγγενεσία* 22-06-1870, 26-06-1870.

ίδια ότι τηρείται έναντι του Δημητρίου Αβέρωφ (από κυβέρνηση, ανακριτικές αρχές, Αγγλική πρεσβεία), μια στάση που διατηρείται και μετά. Ειδικότερα, πλην της απλής αναίρεσης στην οποία προβαίνει η *Παλιγγενεσία* για τα λεγόμενά της για την παραπάνω υπόθεση, οι δημοσιογράφοι της συνεχίζουν στο ίδιο μήκος κύματος μη αναγνωρίζοντας τον θόρυβο που προκάλεσε ο θιγμένος βουλευτής και υπερασπίζουν το *Εθνικό Πνεύμα* τονίζοντας ότι δεν κατηγορήσαν ποτέ κανέναν αλλά έθεσαν ορισμένα ερωτήματα.

Επιπροσθέτως, μέσω της Παλιγγενεσίας δίνεται η ευκαιρία να δούμε πληροφορίες δευτερευούσης σημασίας αλλά συνάμα αρκετά ενδιαφέρουσες. Ειδικότερα, εξαιρετικό ενδιαφέρον αποτελούν οι αναφορές της εφημερίδας⁷⁶ για τις στενές σχέσεις ληστών-χωρικών, αποκαλύπτοντας με αυτό τον τρόπο, έναν από τους κύριους λόγους ύπαρξης και διατήρησης του φαινομένου της ληστείας. Ειδικότερα, παρατηρούμε τις πωλήσεις όπλων από χωρικούς σε ληστές. Εντύπωση προκαλεί η απουσία παρόμοιας αναφοράς από τον *Εθνοφύλακα*, με πιθανότερη αιτία την προσπάθεια του τελευταίου, ως υποστηρικτή της κυβέρνησης, να δείξει ότι το φαινόμενο της ληστείας αντιμετωπίζεται αποτελεσματικά.

Στο ίδιο φύλλο⁷⁷, παρατηρούμε την άποψη της *Παλιγγενεσίας* για τη θέση την οποία έπρεπε να τηρήσει το υπουργικό συμβούλιο και δεν τήρησε στο επεισόδιο του Δήλεσι αλλά και σε κάθε φαινόμενο απαγωγής ή ληστείας, που θα εμφανιστεί στο μέλλον. Κατά την ίδια, αυτό που προέχει σε κάθε τέτοια περίπτωση είναι η διάσωση του πολитеύματος, ακόμη και όταν κινδυνεύουν ανθρώπινες ζωές. Με την παραπάνω άποψη συμφωνεί και μερίδα του αγγλικού τύπου, όπως ο *Χρόνος* και τα *Ημερήσια Νέα*, όπως διαβάζουμε στο φύλλο της 17^{ης} Απριλίου 1870 της *Παλιγγενεσίας*.

Ολοκληρώνοντας, έκπληξη προκαλούν τα λόγια του Herbert, τα οποία αναπαράγονται μέσω της *Παλιγγενεσίας* για συνεννόηση των ληστών με κάποιους παράγοντες. Αξίζει όμως να σημειώσουμε ότι σε μεταγενέστερα φύλλα⁷⁸ της δεν υιοθετεί την παραπάνω άποψη και τονίζει ότι μέχρι στιγμής δεν έχει εξακριβωθεί καμιά εμπλοκή επιφανούς προσώπου στο επεισόδιο του Δήλεσι. Εφιστά όμως την προσοχή στις ανακριτικές αρχές που συνεχίζουν τις έρευνες να είναι ιδιαίτερα προσεκτικές, διότι θα βρεθούν πολλοί φαύλοι, οι οποίοι θέλοντας να εκδικηθούν τους εχθρούς τους θα τους κατηγορήσουν ψευδώς εμπλέκοντάς τους στην υπόθεση και

⁷⁶ *Παλιγγενεσία* 15-04-1870, 16-04-1870.

⁷⁷ *Παλιγγενεσία* 16-04-1870.

⁷⁸ *Παλιγγενεσία* 18-05-1870, 06-06-1870, 30-06-1870.

λόγω της πίεσης που υπάρχει για ανακάλυψη υψηλά ιστάμενων προσώπων τα οποία πιθανώς κατηύθησαν τους ληστές, υπάρχει το ενδεχόμενο να κατηγορηθούν αθώοι.

Ο *Αιών* με τη σειρά του ως υποστηρικτής της κυβέρνησης παρέχει είτε άμεση είτε έμμεση στήριξη στο υπουργείο Ζαΐμη, πάντοτε όμως ψύχραιμα και χωρίς ακρότητες. Μάλιστα δε διστάζει να εναντιωθεί κάποτε σε θέσεις της κυβέρνησης Ζαΐμη. Γενικότερα, αναλύει και αντικρούει όλες τις κατηγορίες που εξαπολύει η αντιπολίτευση και ο αντιπολιτευόμενος τύπος προς την κυβέρνηση Ζαΐμη, ακόμη και σε περιπτώσεις που δεν απαντά η ίδια. Όπως και η *Παλιγγενεσία* έτσι και ο *Αιών*⁷⁹ αποτελεί θεματοφύλακα του πολιτεύματος. Η εν λόγω εφημερίδα υπεραμύνεται του παρόντος Συντάγματος διότι παρατηρεί σταδιακή βελτίωση του ελληνικού βασιλείου σε όλους τους τομείς και θεωρεί καταστροφή για το τελευταίο πιθανή ανατροπή της συνταγματικής τάξης ως συνέπεια της δυσάρεστης κατάληξης του επεισοδίου του Δήλεσι.

Ειδικότερα, όσον αφορά την άμεση υποστήριξη του *Αιώνα* στο υπουργείο Ζαΐμη, αυτή παρατηρείται στα εξής επιχειρήματα του τελευταίου. Αρχικά, η εν λόγω εφημερίδα⁸⁰ αρνείται ότι υπήρξε αδράνεια και αμέλεια εκ μέρους της κυβέρνησης στην αποφυγή της αιχμαλωσίας αλλά επράχθη ό,τι ήταν δυνατόν από μέρους της τελευταίας προς αίσια έκβαση αυτής. Κατά την ίδια εφημερίδα η κατάληξη του επεισοδίου επήλθε λόγω α) του ότι οι ξένοι παράκουσαν τις οδηγίες του αποσπάσματος, β) της δυσμενούς συγκυρίας καθώς και γ) της έλλειψης επαρκούς στρατιωτικής δύναμης σε συνδυασμό με τις δυσκολίες της ελληνικής γης. Η τρίτη αιτία της δυσμενούς κατάληξης του επεισοδίου (έλλειψη στρατιωτών) αποτελεί έμμεση απάντηση του *Αιώνα* στην *Παλιγγενεσία* για τον πραγματικό λόγο που ο Βότσαρης αρνήθηκε το υπουργείο στρατιωτικών μετά την παραίτηση του Σκαρλάτου Σούτσου και όχι αυτόν που επικαλέστηκε η δεύτερη.

Ακόμη, ο *Αιών* για να ισχυροποιήσει τη θέση του ότι τόσο η κυβέρνηση όσο και ο στρατός έπραξε τα μέγιστα για την ευτυχή κατάληξη της αιχμαλωσίας, και ότι η επιμονή των ληστών ήταν αυτή που επέφερε την καταστροφή, κάνει σκόπιμη επιλογή αναπαραγωγής συμπερασμάτων από τη δίκη που πιστοποιούν τα παραπάνω.

Επίσης, ο *Αιών* δεν θα μπορούσε να μην υποστηρίξει την κυβέρνηση Ζαΐμη στο θέμα που προέκυψε και προαναφέραμε με τις ανταλλαγείσες επιστολές μεταξύ τόσο του Έλληνα πρωθυπουργού στον Palmer όσο και του Δηλιγιάννη στον Wolver που

⁷⁹ *Αιών* 11-05-1870.

⁸⁰ *Αιών* 20-04-1870.

προκάλεσε την έντονη αντίδραση του ελληνικού τύπου και ειδικότερα της *Παλιγγενεσίας*. Ο *Αιών*⁸¹ δεν απαντά άμεσα σε αυτές τις κατηγορίες αλλά αναπαράγει τα πολύ θετικά σχόλια που απέσπασε από την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη η κίνηση τόσο του Ζαΐμη όσο και αυτή του Έλληνα υπουργού οικονομικών να αποστείλουν προσωπικές επιστολές σε αυτούς που καθυβρίζουν τους κυβερνώντες την Ελλάδα.

Τέλος, ο *Αιών* αντικρούει και τις κατηγορίες εκείνες που φέρουν την κυβέρνηση να διατηρείται στην εξουσία επειδή το θέλει η Γηραιά Αλβιόνα.

Από την άλλη πλευρά θα πρέπει να τονίσουμε ότι υπάρχουν και κάποιες φορές που ο *Αιών* αντιτίθεται σε θέσεις του υπουργείου Ζαΐμη. Μια τέτοια περίπτωση συναντούμε όταν η εν λόγω *εφημερίδα*⁸² τονίζει ότι θα έπρεπε η ελληνική κυβέρνηση να φέρει στο φως όλα τα έγγραφα της υπόθεσης του Δήλεσι και όχι να αναμένουν την αναπαραγωγή σχετικών εγγράφων είτε από τον αγγλικό τύπο είτε από τις συζητήσεις που γίνονται στο αγγλικό κοινοβούλιο. Αυτή η θέση του *Αιώνα* έρχεται σε αντίθεση με την άποψη του *Εθνοφύλακα* αλλά ταιριάζει με τη θέση της *Παλιγγενεσίας* για το συγκεκριμένο θέμα όπως είδαμε και παραπάνω. Έτερη περίπτωση αποτελεί η προτροπή του *Αιώνα*⁸³ να σταματήσει πλέον η συμμετοχή των δύο Άγγλων νομικών στις ανακρίσεις, η οποία χαρακτηρίζεται από την εν λόγω εφημερίδα ως κωμωδία και να ολοκληρωθούν όσο το δυνατόν ταχύτερα οι ανακρίσεις διότι ζημιώνεται το κράτος.

Επιπροσθέτως η στήριξη του *Αιώνα* δεν περιορίζεται μόνο στην κυβέρνηση αλλά α) σε μέλη αυτής, β) σε βουλευτές του κυβερνώντος κόμματος και γ) σε όλους όσοι ενεπλάκησαν προς επίλυση της αιχμαλωσίας κατ' εντολή της ίδιας. Συγκεκριμένα, στηρίζει τον Σκαρλάτο Σούτσο λέγοντας ότι δεν μπορεί να εξαλείψει πλήρως το φαινόμενο της ληστείας εφόσον υπάρχει μικρός αριθμός ανδρών στα καταδιωκτικά αποσπάσματα σε συνδυασμό με το ανώμαλο του ελληνικού εδάφους που καθιστά αρκετά επισφαλή την οριστική αντιμετώπιση αυτού του απεχθούς φαινομένου. Επιπλέον, απόδειξη της αθωότητας του πρώην υπουργού των στρατιωτικών κατά την εν λόγω εφημερίδα εις πείσμα των φημών που υπήρχαν για στενές σχέσεις του τελευταίου με τον Τάκο Αρβανιτάκη αποτελεί η συνέχιση διαφυγής του Τάκου από τα καταδιωκτικά αποσπάσματα παρά την αλλαγή του υπουργού των στρατιωτικών.

⁸¹ *Αιών* 18-06-1870, 29-06-1870, 02-07-1870.

⁸² *Αιών* 14-05-1870.

⁸³ *Αιών* 08-06-1870, 25-06-1870.

Με αφορμή την επιμονή του Τάκου Αρβανιτάκη να διαφεύγει τη σύλληψη ο *Αιών*⁸⁴ βρίσκει την ευκαιρία πλην του Σούτσου να στηρίζει και την κυβέρνηση υπονοώντας ότι η τελευταία κάνει ό,τι μπορεί αλλά υπάρχουν πολλοί λόγοι που καθυστερούν τη σύλληψη, η οποία μπορεί να αργήσει αλλά θα γίνει. Η παραπάνω θέση αποτελεί έμμεση απάντηση και στις κατηγορίες του αντιπολιτευόμενου τύπου που κατηγορεί την κυβέρνηση Ζαΐμη για αδράνεια.

Επιπλέον ο *Αιών* στηρίζει τον Δημήτριο Αβέρωφ, βουλευτή του κυβερνώντος κόμματος για την παρεξήγηση που δημιουργήθηκε με την ευρεθείσα επιστολή στη τσέπη του Χρήστου Αρβανιτάκη μετά την προσπάθεια του *Εθνικού Πνεύματος* να εκμεταλλευτεί πολιτικά το συγκεκριμένο γεγονός. Μάλιστα, ο *Αιών*⁸⁵ προτού ακόμα ξεδιαλύνει η υπόθεση μιλά για συκοφαντία σε βάρος του Δημητρίου Αβέρωφ στο βωμό της εύρεσης μελών της κυβερνώσας παράταξης που καθοδηγούσαν τους ληστές. Ο *Αιών* δεν περιορίζεται στα παραπάνω και σε *μεταγενέστερο φύλλο*⁸⁶ του προχωρά ακόμη περισσότερο μη αρκούμενος στην παραδοχή της *Παλιγγενεσίας* για την αθωότητα του Δημητρίου Αβέρωφ αφήνοντας σαφείς αιχμές ότι συνέφερε κάποιους να αποδειχθεί ένας βουλευτής του κυβερνώντος κόμματος ως συνένοχος των ληστών διότι θεωρούσαν ότι κατ' αυτόν τον τρόπο θα εκδικούνταν για τη σύλληψη και φυλάκιση του αντιπολιτευόμενου βουλευτή Μαλέα για λησταποδοχή.

Επίσης, ο *Αιών* δεν περιορίζεται στην υποστήριξη των παραπάνω αλλά παρέχει *στήριξη*⁸⁷ τόσο στο Θεαγένη όσο και στα καταδιωκτικά αποσπάσματα που δέχονται τις βολές του Wolver, του Palmer (βουλευτές του αγγλικού κοινοβουλίου) και του Carnarvon, τους οποίους χαρακτηρίζουν ως κύριους υπεύθυνους της τραγωδίας. Ο *Αιών* προκειμένου να αναιρέσει την παραπάνω κατηγορία φέρνει στο φως έκθεση Άγγλου αξιωματικού που εστάλη στον τόπο του τραγικού συμβάντος και έκρινε πολύ θετικά τις κινήσεις των καταδιωκτικών αποσπασμάτων μη επιρρίπτοντας σε αυτά καμιά ευθύνη.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η στάση του *Αιώνα*⁸⁸ με αφορμή το θέμα που προκύπτει στις ανταλλαγείσες επιστολές μεταξύ Ζαΐμη-Erskine, στις οποίες ο πρώτος φέρεται να έχει αναφέρει στο δεύτερο ότι αρχηγοί της αντιπολίτευσης καθοδηγούσαν τους ληστές προκειμένου να δημιουργήσουν προβλήματα στο υπουργείο Ζαΐμη με

⁸⁴ *Αιών* 18-05-1870, 04-06-1870.

⁸⁵ *Αιών* 25-06-1870.

⁸⁶ *Αιών* 29-06-1870.

⁸⁷ *Αιών* 02-06-1870, 29-06-1870.

⁸⁸ *Αιών* 24-04-1870, 30-04-1870, 07-05-1870, 02-07-1870.

απώτερο στόχο την ανατροπή του· θέση που καταγράφεται και στον αγγλικό τύπο. Η εν λόγω εφημερίδα κρατά ενωτική στάση και στηρίζει την αντιπολίτευση μη πιστεύοντας ότι είχαν εμπλοκή στην υπόθεση τονίζοντας χαρακτηριστικά ότι σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί Έλληνες που διοίκησαν την πατρίδα να έχουν έρθει σε επαφή με τους ληστές. Αυτή την υπεύθυνη και ενωτική στάση χωρίς συκοφαντίες που μπορούν να διαβάλλουν το ελληνικό βασίλειο στα μάτια των ξένων περιμένει ο *Αιών* να κρατήσουν τόσο οι αντιπολιτευόμενες εφημερίδες όσο και μεμονωμένες αναφορές όπως του *Παναγιώτη Κορωναίου*⁸⁹, ο οποίος είχε διατελέσει διοικητής των καταδιωκτικών αποσπασμάτων Αιτωλοακαρνανίας. Όσον αφορά τις αντιπολιτευόμενες εφημερίδες, περιέχουν προδοτικές αναφορές κατά τον ίδιο διότι χαρακτηρίζουν ως κύρια υπεύθυνη της κατάληξης του επεισοδίου την παρούσα κυβέρνηση. Ο *Αιών* για να ισχυροποιήσει την παραπάνω θέση του μεταφέρει τον λόγο του κόμη Carnarvon (εξάδελφος του Herbert, ενός εκ των θυμάτων στο επεισόδιο του Δήλεσι) στη βουλή των Λόρδων, ο οποίος Carnarvon αναπαρήγαγε τις ίδιες απόψεις του εν Ελλάδι αντιπολιτευόμενου τύπου. Ο *Αιών* ορμώμενος εξ αυτού καταδεικνύει τα πατήματα που βρίσκουν οι ξένοι για να κατακεραυνώνουν και να συκοφαντούν τη χώρα. Η εν λόγω εφημερίδα προτρέπει όσους από τον αντιπολιτευόμενο τύπο αναπαράγουν τέτοιες απόψεις με απώτερο σκοπό την ανατροπή του υπουργείου Ζαΐμη και την άνοδο ενός άλλου της αρεσκείας τους να πάνσουν να λειτουργούν προτάσσοντας το προσωπικό συμφέρον του εθνικού καλού. Ο *Αιών* προχωρά ακόμη παραπάνω τονίζοντας ότι ο αντιπολιτευόμενος τύπος με εξαίρεση την *Παλιγγενεσία* δεν στάθηκε στο ύψος των περιστάσεων στηριζόμενος στις παραπάνω κατηγορίες και προσθέτοντας μάλιστα ότι πολλές από τις ύβρεις και τις συκοφαντίες που εξαπέλυσαν κάποιες ελληνικές εφημερίδες δεν μπορούν να συγκριθούν ούτε με τις χειρότερες επιθέσεις του ευρωπαϊκού τύπου. Ως κατακλείδα στο θέμα που προέκυψε με τις ανταλλαγείσες επιστολές ο *Αιών* προβαίνει και σε αυτοκριτική αναφέροντας ότι είναι συνηθισμένο για τον ελληνικό τύπο να επικρίνει ό,τι και αν πράττουν αυτοί που άρχουν· ειδικότερα εάν είναι και υποστηρικτές

⁸⁹ Άρθρο του στην *Independence Hellenique* που αναπαράγεται μέσω του *Αιώνα* και μιλά για τους ληστοστρατηγούς. Ειδικότερα αναφέρει πως σε κάθε επαρχία υπάρχει ένας ληστοστρατηγός, ο οποίος είναι γενικός αρχηγός που οργανώνει κάθε ληστεία. Κατά τον ίδιο, αυτός φτάνει σε αυτό το βαθμό από τον αχρειότερο των κατοίκων και χρησιμεύει για τον τελευταίο προς παγίωση και διατήρηση της επιρροής του. Ο Κορωναίος μας πληροφορεί ότι μέσω των ληστοστρατηγών οι αχρείοι αυτοί επιβάλλονται εις την επαρχία, εκλέγονται βουλευτές, δήμαρχοι και ασκούν απεριόριστη επιρροή πάλι διά των ληστοστρατηγών αυτών. Με αυτόν τον τρόπο οι δυνατοί επιβάλλονται στο κράτος και διορίζονται υπουργοί. *Αιών* 25-05-1870.

αντίπαλων πολιτικών ομάδων με αποτέλεσμα το διασυρμό της Ελλάδας στο εξωτερικό διότι κατ' αυτόν τον τρόπο όλοι οι Έλληνες ανεξαιρέτως θεωρούνται ανυπόληπτοι.

Τέλος, ο *Αιών* δεν θα μπορούσε να μην ασχοληθεί αρχικά με τις φήμες που κυκλοφόρησαν σχετικά με επικείμενη αλλαγή του υπουργείου Ζαΐμη και τελικώς με την ανατροπή και αντικατάστασή του από εκείνο του Επαμεινώνδα Δεληγεώργη. Αρχικά, η *εν λόγω εφημερίδα*⁹⁰ κρατά υπεύθυνη στάση μη αποκλείοντας τις φήμες περί μεταβολής της κυβέρνησης ή αλλαγής κάποιων υπουργών. Μάλιστα ο *Αιών*⁹¹ προτρέπει το Βασιλιά για όσο το δυνατόν γρηγορότερη επιστροφή του από τις θερινές του διακοπές διότι έχει χαθεί η συνοχή της κυβέρνησης και πρέπει να αποφανθεί επί του ζητήματος. Σημειώνει η ίδια εφημερίδα ότι όποια απόφαση και να προκριθεί (είτε μεταβολή ολόκληρου του υπουργείου είτε αλλαγή μόνο του υπουργού εξωτερικών μετά την απαίτηση Ζαΐμη) από το Βασιλιά Γεώργιο θα πρέπει να είναι σύμφωνη με τους συνταγματικούς κοινοβουλευτικούς θεσμούς και αφού έχει προηγηθεί συνεννόηση μεταξύ της κυβέρνησης και του Μονάρχη. Η ίδια εφημερίδα αφού αναφέρει τους λόγους παραίτησης του Ζαΐμη που συμπίπτουν πλήρως με αυτούς της *Παλιγγενεσίας* (διεξαγωγή έρευνας στην Εύβοια με διαταγή του υπουργού εξωτερικών προς ανεύρεση του Τάκου Αρβανιτάκη ερήμην του πρωθυπουργού) υποδέχεται τα μέλη του νέου υπουργείου Δεληγεώργη με σαφείς αιχμές για κάποιους από αυτούς που ενώ δήλωναν πίστη στη κυβέρνηση Ζαΐμη τελικώς δέχτηκαν να αναλάβουν θέσεις στο νέο υπουργείο. Αλλά ο *Αιών*⁹² δεν αφήνει αιχμές μόνο για τα μέλη του νέου υπουργείου αλλά και συνολικά για όλη την κυβέρνηση μετά την απόφαση του Επαμεινώνδα Δεληγεώργη να δώσει υπουργεία σε τρεις εξωκοινοβουλευτικούς παράγοντες διότι κατ' αυτόν τον τρόπο η *εν λόγω εφημερίδα* θεωρεί ότι η νέα κυβέρνηση δεν θα έχει κοινοβουλευτικό χαρακτήρα και είναι πολύ πιθανή η διάλυση της Βουλής· όμοιους φόβους εξέφρασε και η *Παλιγγενεσία* όπως είδαμε νωρίτερα.

Επιπροσθέτως, ο *Αιών* δε θα μπορούσε να μην πάρει θέση στην κόντρα Ζαΐμη-Βαλαωρίτη αφού πρώτα αναφέρει τους λόγους της παραίτησης (ο υπουργός εξωτερικών δε συμφωνούσε με την άποψη του πρωθυπουργού να περατωθεί όσο το δυνατόν γρηγορότερα η ανάκριση καθώς και ότι κατά τη διαδικασία αυτής

⁹⁰ *Αιών* 11-06-1870.

⁹¹ *Αιών* 02-07-1870.

⁹² *Αιών* 09-07-1870.

παρεμβάλλονταν προσκόμματα που καθιστούσαν αμφίβολη την αμεροληψία την οποία υπαγόρευε ο νόμος) που επικαλέστηκε ο τελευταίος έναντι του Βασιλιά και συμπίπτουν πλήρως με αυτούς που συναντήσαμε νωρίτερα στην *Παλιγγενεσία*. Η απόφαση του Σπυρίδωνα Βαλαωρίτη να απαντήσει στο Θρασύβουλο Ζαΐμη μέσω επιστολής του σε εφημερίδα συναντά την ειρωνεία του *Αιώνα*. Η εν λόγω εφημερίδα δεν περιορίζεται σε αυτό αλλά χρησιμοποιεί σκληρή γλώσσα κατά του πρώην υπουργού των εξωτερικών θεωρώντας τον κύριο υπεύθυνο της ανατροπής του υπουργείου Ζαΐμη. Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε στο σημείο αυτό ότι ο *Αιών* καταλογίζει στο Σπυρίδωνα Βαλαωρίτη όλα αυτά που δεν μπορεί ο τέως πρωθυπουργός να αναφέρει. Στη συνέχεια η εν λόγω εφημερίδα αντικρούει ένα προς ένα τα επιχειρήματα που επικαλέστηκε ο τέως υπουργός εξωτερικών στην επιστολή του προς τον Ζαΐμη και συγχρόνως κατακρίνει τους χειρισμούς του θεωρώντας ότι ο Βαλαωρίτης προκάλεσε καίριο τραύμα κατά της ίδιας του της πατρίδας μετά τις συκοφαντίες που ξεστόμισε εις βάρος της. Διερωτάται μάλιστα ο *Αιών*⁹³ πώς ένας τέτοιος άνθρωπος που συκοφαντεί τόσο τους υπουργούς της κυβέρνησης της οποίας υπήρξε μέλος όσο και τη δικαιοσύνη είναι δυνατόν να χαίρει της εκτίμησης του Βασιλιά· ερώτημα που είχε εκφράσει και η *Παλιγγενεσία*. Τέλος, αξιοσημείωτη είναι η αναφορά του *Αιώνα*⁹⁴ που αφήνει σαφείς αιχμές για την αλλαγή της κυβέρνησης Ζαΐμη· συνέβη για να ικανοποιηθούν οι αγγλικές απαιτήσεις. Γι' αυτή την αιτία η εν λόγω εφημερίδα αναφέρει ότι το νέο υπουργείο Δεληγεώργη χαίρει της εκτίμησης της Γηραιάς Αλβιόνας διότι θα ικανοποιηθούν στο έπακρο οι αξιώσεις της. Η παραπάνω αναφορά έχει σαφώς αρνητική χροιά σε αντίθεση με την άποψη που είχε η ίδια εφημερίδα για προγενέστερες αγγλικές επεμβάσεις αλλά τότε δεν ήταν ορατή η ανατροπή της κυβέρνησης Ζαΐμη. Συγκεκριμένα, με αφορμή ένα υπόμνημα του Κορωναίου που ανέφερε ότι η Αγγλία από τη σύσταση της Ελλάδας ως κράτους παρενέβαινε στα εσωτερικά της και μετέβαλε όσες κυβερνήσεις δεν της ήταν αρεστές. Το ίδιο έπραξε κατά τον Κορωναίο και το 1867, όταν ανέτρεψε την κυβέρνηση Κουμουνδούρου λόγω της θέσης της στο Κρητικό ζήτημα και ανέβασε στη θέση του το υπουργείο του Δημητρίου Βούλγαρη, το οποίο και πάλι ανέτρεψε ανεβάζοντας την κυβέρνηση Ζαΐμη. Τότε ο *Αιών*, ένα μήνα σχεδόν πριν την ανατροπή του υπουργείου Ζαΐμη, όχι μόνο δεν αντικρούει την παραπάνω άποψη του Κορωναίου, αλλά υποστηρίζει πως εάν τελικώς δεχθούμε ότι υφίσταται η επέμβαση

⁹³ *Αιών* 14-07-1870.

⁹⁴ *Αιών* 13-07-1870.

της Αγγλίας στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας, μόνο κέρδη επιφέρει. Επιπλέον, προτρέπει να μην κατακεραυνώνουμε τις επεμβάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων διότι καλώς ή κακώς αυτές ορίζουν τις τύχες πολλών θεμάτων.

Όπως προαναφέραμε, ο *Αιών* δεν περιορίζεται μόνο σε άμεση στήριξη προς την κυβέρνηση, αλλά περιέχει αναφορές που τεχνηέντως υποστηρίζουν έμμεσα το υπουργείο Ζαΐμη. Ειδικότερα, αφού πρώτα τονίσει για το φαινόμενο της ληστείας ότι είναι πρωτίστως ζήτημα κοινωνικό και όχι πολιτικό, και ως εκ τούτου δεν προσφέρεται για πολιτική εκμετάλλευση (αν και ευθύνες για την μη εξάλειψη αυτού του φαινομένου έχουν όλες οι κυβερνήσεις) προσθέτει όμως ότι τα περισσότερα επιτεύγματα για την επιτυχή αντιμετώπισή του έχουν σημειωθεί από την κυβέρνηση Ζαΐμη. Για να ισχυροποιήσει την παραπάνω του θέση ο *Αιών* παρουσιάζει ανά τακτά χρονικά διαστήματα αναλυτικά στοιχεία ανά την Ελλάδα της *επιτυχούς καταδίωξης και καταστροφής των ληστών*⁹⁵ που παρατηρείται επί κυβέρνησης Ζαΐμη και συγχρόνως αφήνει αιχμές για την προηγούμενη, επί Κουμουνδούρου. Μάλιστα, τον ίδιο στόχο είχε και η αναπαραγωγή από μέρους του *Αιώνα*⁹⁶ δημοσιευμάτων από φύλλα της επαρχίας όπως της *Ανατολικής Ελλάδας* και της *Φωνής του Λαού* (εφημερίδες και οι δύο της Λαμίας, η δεύτερη μάλιστα ανήκει στην αντιπολίτευση) που επαινούν το έργο του υπουργείου Ζαΐμη κατά της ληστείας σε αντίθεση με την κακή κατάσταση που υπήρχε στο θέμα της δημόσιας ασφάλειας επί Κουμουνδούρου απαντώντας έμμεσα στις κατηγορίες του *Εθνικού Πνεύματος* που μιλούσε για αδράνεια της κυβέρνησης Ζαΐμη στο συγκεκριμένο θέμα. Τέλος, η εν λόγω εφημερίδα σημειώνει ότι η ελληνική κυβέρνηση έπραξε ό,τι ήταν δυνατόν για τη σύλληψη της συμμορίας προτού προβεί η τελευταία στην αιχμαλωσία των επιφανών ξένων τονίζοντας σκόπιμα ότι εισήλθε από το Τουρκικό. Αλλά και για την ίδια την αιχμαλωσία ο *Αιών* παρέχει έμμεσα κάλυψη στην κυβέρνηση Ζαΐμη αναφέροντας ότι η κεντρική εξουσία δεν είχε ενημερωθεί για την μετάβαση των ξένων στον Μαραθώνα παρά μόνο η αστυνομία, η οποία με τη σειρά της θα ενημέρωνε τη μοιραρχία. Τελικώς, για την επιπλέον ασφάλεια των ξένων παραχωρήθηκε και πεζό απόσπασμα στρατιωτών το οποίο δεν μπόρεσε να προλάβει την αιχμαλωσία διότι οι ξένοι παράκουσαν τις οδηγίες που τους είχαν δοθεί (να μην τρέχουν) όντες οι τελευταίοι σε άμαξα ενώ οι στρατιώτες ακολουθούσαν πεζοί. Όσο για την αποφυγή της σύλληψης του Τάκου Αρβανιτάκη από τις αρχές ο *Αιών* τονίζει ότι παρά τη

⁹⁵ *Αιών* 15-04-1870, 27-04-1870, 02-05-1870, 04-05-1870, 18-05-1870.

⁹⁶ *Αιών* 15-06-1870.

μεγάλη κινητοποίηση όλων δεν έχει κατορθωθεί ακόμη να συλληφθεί· γίνονται τα πάντα όμως προς αυτή την κατεύθυνση απαντώντας έμμεσα στις κατηγορίες κατά της κυβέρνησης περί ολιγωρίας στην καταδίωξη αυτού.

Επιπροσθέτως, ο *Αιών* συνεχίζει να στηρίζει έμμεσα το υπουργείο Ζαΐμη αναπαράγοντας ευμενή δημοσιεύματα του αγγλικού και γαλλικού τύπου που αποδεικνυαν ότι το ελληνικό έθνος και η ελληνική κυβέρνηση δεν κατέστησαν συνυπεύθυνοι στο κακούργημα που διέπραξαν κάποιοι ληστές και ως εκ τούτου βρήκαν δικαίωση στον πολιτισμένο δυτικό κόσμο· μια *τακτική*⁹⁷ που παραδέχεται ότι θα ακολουθήσει και η ίδια η εφημερίδα, ότι δηλαδή θα μεταφέρει ό,τι ευχάριστο και παρήγορο αναφέρεται στον ευρωπαϊκό τύπο για το ελληνικό βασίλειο σε αντίθεση με ό,τι πράττει μερίδα του ελληνικού τύπου. Στο σημείο αυτό ο *Αιών* αναφέρεται σε ψευδείς κατά τον ίδιο αναφορές που προέρχονται από την Αθήνα και αφορούν τη στάση των ξένων έναντι των Ελλήνων πρέσβων που είναι δήθεν αρνητική και το μόνο που επιδιώκουν είναι να προκαλέσουν σύγχυση στο έθνος. Τα παραπάνω ευμενή δημοσιεύματα αποτελούν τις πρώτες ήπιες αναφορές του ξένου τύπου για τα πεπραγμένα στην Ελλάδα διότι πολύ σύντομα το κλίμα μεταστρέφεται τελείως και αντικαθίσταται από τις πολύ σκληρές και υβριστικές αναφορές σε βάρος του ελληνικού βασιλείου. Όπως είναι φυσικό μαζί με τη μεταστροφή της στάσης του ξένου τύπου αλλάζει και η τακτική του *Αιώνα*. Με την έναρξη της σκληρής επίθεσης που εξαπολύει ο ευρωπαϊκός τύπος σε βάρος της Ελλάδας ο *Αιών*⁹⁸ θεωρεί ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις ανέμεναν μια αφορμή για να στοχοποιήσουν το ελληνικό βασίλειο και τη βρήκαν με τη δυσμενή κατάληξη του επεισοδίου του Δήλεσι. Κύριος υποστηρικτής τους κατά την ίδια εφημερίδα ήταν ο εν Ελλάδι αντιπολιτευόμενος τύπος και ο εν Κωνσταντινουπόλει ελληνικός τύπος. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε το σχόλιο του *Αιώνα* που μεταφέρει ότι όσα δυσμενή αναπαράγονται από τον ευρωπαϊκό τύπο όπως α) οι ύβρεις που χρησιμοποιεί ο τελευταίος έναντι ολόκληρου του ελληνικού έθνους και β) η ενοχοποίηση της ελληνικής κυβέρνησης για την τραγωδία υποδουλίζονται από την Τουρκία τόσο σε Αγγλία όσο και σε Γαλλία και Αυστρία. Όπως έχουμε προαναφέρει πάγια πεποίθηση των Ελλήνων της εξεταζόμενης περιόδου ήταν η άνιση αντιμετώπιση και πολλές φορές η δυσμένεια την οποία υφίσταντο σε σχέση με την Οθωμανική αυτοκρατορία από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Για να ισχυροποιήσει τη θέση της η *εν λόγω εφημερίδα* μεταφέρει ένα

⁹⁷ *Αιών* 11-05-1870.

⁹⁸ *Αιών* 24-04-1870.

*περιστατικό*⁹⁹ που κατά την ίδια φανερώνει την ευνοϊκή στάση της Αγγλίας έναντι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Μάλιστα κατά τον *Αιών* ο ευρωπαϊκός τύπος δεν περιορίζεται μόνο στην ενοχή της ελληνικής κυβέρνησης αλλά προτείνει τόσο την στρατιωτική κατοχή του ελληνικού βασιλείου όσο και την στρατιωτική εκστρατεία εναντίον του.

Με αφορμή τόσο τις παραπάνω αναφορές όσο και αυτές που ακολούθησαν περί επικείμενων κυρώσεων σε βάρος της Ελλάδας εξ αιτίας της κατάληξης του επεισοδίου, ο *Αιών* όπως ήταν φυσικό προσπάθησε να κατευνάσει αυτό το φόβο τονίζοντας ότι σε καμιά περίπτωση *δεν θα τεθεί θέμα ανεξαρτησίας της, ούτε θα επηρεαστούν τα διεθνή της δικαιώματα*¹⁰⁰. Μάλιστα, για να καθησυχάσει ακόμη περισσότερο το φόβο ο οποίος ήταν διάχυτος στην ελληνική κοινωνία, ο *Αιών*¹⁰¹ επιλέγει να μεταφέρει μόνο επίσημες θέσεις της Γηραιάς Αλβιόνας (υπουργός των εξωτερικών της Αγγλίας) οι οποίες είναι άκρως καθησυχαστικές διότι οι Αγγλικές απαιτήσεις περιορίζονται μόνο στην τιμωρία των ληστών και των συνεργών τους και γενικότερα στην οριστική εξάλειψη του ληστρικού φαινομένου. Από την άλλη δεν παύει να αναπαράγει αντίθετες φωνές τις οποίες όμως απαξιώνει διότι δεν προέρχονται από την αγγλική κυβέρνηση. Επιπλέον, αναγνωρίζει σε κάποια από τα ευρωπαϊκά φύλλα πιο ήπιες αναφορές παρότι συνεχίζουν να υβρίζουν και να συκοφαντούν το ελληνικό βασίλειο. Κατά τον *Αιών*¹⁰² τα φύλλα αυτά όσο δυσμενή και αν είναι για την Ελλάδα δεν φτάνουν σε σκληρότητα ούτε την Τεργεσταία *Ημέρα* ούτε συνολικά τον εν Ελλάδι ελληνικό τύπο. Όμως, παρά την πρόσκαιρη μεταστροφή του ευρωπαϊκού κλίματος που φαινόταν μέσω του *Αιών* να υπάρχει, σε *μεταγενέστερο φύλλο της ίδιας εφημερίδας*¹⁰³ αναφέρεται για πρώτη φορά η παραδοχή ότι θα προταθούν μέτρα στο ελληνικό βασίλειο αφού πρώτα συνδιαλλαγούν οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις· είναι φανερό πλέον και από τον συμπολιτευόμενο τύπο η δυσχερής θέση στην οποία έχει περιέλθει το ελληνικό βασίλειο. Βέβαια, η εν λόγω εφημερίδα δεν παύει να τονίζει ότι αυτά τα μέτρα σε καμιά περίπτωση δεν θα θίγουν

⁹⁹ Ο *Αιών* μεταφέροντας το παρακάτω περιστατικό υπονοεί ότι οι Άγγλοι ανέκαθεν τηρούσαν φιλοτουρκική στάση εφόσον ο *Wolver* όταν διατελούσε πρέσβης της Αγγλίας στην Κωνσταντινούπολη και παρά τις συνεχείς παραινέσεις της ελληνικής πλευράς προς την Οθωμανική για επάνδρωση της οροθετικής γραμμής μεταξύ των δύο χωρών εκείνος αδρανούσε. Επιπλέον ούτε η κυβέρνηση της Αγγλίας αντέδρασε στην επιμονή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας να μην αντικαταστήσει τους Τουρκαλβανούς στην οροθετική γραμμή μεταξύ των δύο κρατών με τακτικό στρατό επί δεκατέσσερα συναπτά έτη, υποχρέωση της τελευταίας διά διεθνούς πράξης έναντι της Ελλάδας. *Αιών* 02-07-1870.

¹⁰⁰ *Αιών* 24-04-1870, 02-05-1870.

¹⁰¹ *Αιών* 07-05-1870.

¹⁰² *Αιών* 14-05-1870.

¹⁰³ *Αιών* 18-05-1870.

ούτε την ανεξαρτησία της Ελλάδας ούτε το πολίτευμά της. Μόλις πάλι ο θόρυβος περί κυρώσεων σε βάρος του ελληνικού βασιλείου αρχίζει να υποχωρεί, ο *Αιών*¹⁰⁴ σπεύδει και προδικάζει οριστική μεταστροφή του κλίματος βασιζόμενος - όπως ο ίδιος ομολογεί - σε έγγραφα που έρχονται στο φως και δεν φαίνεται να επιρρίπτουν ευθύνες για την κατάληξη του επεισοδίου στους χειρισμούς των Ελλήνων εμπλεκομένων. Με αφορμή τις αναφορές των εν Ελλάδι ελληνικών εφημερίδων περί κυρώσεων σε βάρος της Ελλάδας αξίζει να παρατηρήσουμε ότι όσες ανήκουν στην αντιπολίτευση δηλώνουν ανοιχτά ότι επίκεινται κυρώσεις σε αντίθεση με τις συμπολιτευόμενες που είναι πιο ήπιες στις αναφορές τους. Είναι αλήθεια ότι λίγο μετά την κατάληξη του επεισοδίου υπήρχαν βάσιμες υποψίες ότι θα ληφθούν μέτρα σε βάρος της Ελλάδας· αλλά είναι αξιοσημείωτο ότι ο αντιπολιτευόμενος τύπος συνέχιζε να μιλά περί κυρώσεων όταν πλέον ο κίνδυνος είχε απομακρυνθεί κρίνοντας από τις συζητήσεις που διεξάγονταν στα κοινοβούλια των εμπλεκομένων χωρών.

Επιπροσθέτως, όταν ο ευρωπαϊκός τύπος κατακεραύνωνε και συκοφαντούσε το ελληνικό βασίλειο καθώς και όταν ο κίνδυνος επιβολής κυρώσεων σε βάρος του τελευταίου ήταν πιο ορατός από ποτέ, ο *Αιών* βρήκε την ευκαιρία να ξιφουλκήσει κατά των υβριστών της Ελλάδας με αφορμή τόσο τα περιστατικά ληστείας που παρατηρούνται στην Ιταλία όσο και τις απειλητικές επιστολές προς τους συντάκτες του *Χρόνου* και άλλων αγγλικών εφημερίδων που οδηγούν στην ανάγκη φύλαξης των γραφείων τους· αποστολείς αυτών των επιστολών υπήρξαν οι Φαινιανοί που απειλούσαν μάλιστα ότι θα φονεύσουν τους συντάκτες των αγγλικών εφημερίδων. Η παραπάνω πληροφορία δεν μπορούσε να μην ακολουθήσει το καυστικό σχόλιο του *Αιώνα*¹⁰⁵ που διερωτάται πώς είναι δυνατόν να γίνονται ανεκτά τέτοια γεγονότα στο κέντρο του Λονδίνου και από την άλλη να καθυβρίζεται ένα ολόκληρο έθνος γιατί ληστεύτηκαν κάποιοι περιηγητές σε κάποιο πολύ μακρινό μέρος της Αττικής. Τα ίδια καυστικά και ειρωνικά σχόλια αναπαράγει και όταν αναφέρει σκόπιμα τη σύλληψη τεσσάρων Άγγλων στο Γιβραλτάρ από συμμορία ληστών αλλά και γενικότερα όταν αναφέρει κάθε ληστρικό φαινόμενο που λαμβάνει χώρα στην Αγγλία και ειδικότερα στο Λονδίνο.

Άλλο ένα επιχείρημα που χρησιμοποιεί ο *Αιών*¹⁰⁶ για να αντικρούσει την επίθεση που δέχεται το ελληνικό βασίλειο για τη δυσμενή κατάληξη του επεισοδίου είναι ότι

¹⁰⁴ *Αιών* 28-05-1870, 15-06-1870.

¹⁰⁵ *Αιών* 30-04-1870.

¹⁰⁶ *Αιών* 04-05-1870, 07-05-1870.

μεγάλη ευθύνη για αυτή την κατάληξη έχουν και οι ίδιοι οι ξένοι πρέσβεις διότι συναποφάσιζαν με τις ελληνικές αρχές και πολλές από τις ενέργειες που τελικώς προκρίθηκαν ήταν κυρίως προτάσεις των πρέσβων. Κατά την εν λόγω εφημερίδα οι αποφάσεις που ελήφθησαν ήταν αξιώσεις των πρέσβων στις οποίες η ελληνική κυβέρνηση όφειλε να ενδώσει και ενέδωσε. Επιπλέον, προσθέτει ο *Αιών* ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν μπορούσε να πάει αντίθετα στη θέληση της Γηραιάς Αλβιόνας διότι όπως ο ίδιος ισχυρίζεται εάν τα πράγματα δεν είχαν αίσια έκβαση θα υπήρχαν μεγάλες αντιδράσεις και φέρνει στο φως μια παρόμοια περίπτωση αιχμαλωσίας που συνέβη στην Ιταλία το 1865 όταν την ίδια ενδοτική στάση προς τον Άγγλο πρέσβη είχε κρατήσει και ο υπουργός εσωτερικών ισχυρότερης χώρας (Ιταλίας)· ενδοτική στάση που τηρήθηκε σε μια αιχμαλωσία που είχε μόνο έναν όμηρο πόσο μάλλον σε αυτή του Πικερμίου που είχε τέσσερις και ήταν όλοι τους επιφανείς. Προδικάζει μάλιστα ο *Αιών* ότι τα έγγραφα που έρχονται στο φως θα πιστοποιούν την παραπάνω θέση και θα μεταστρέψουν το ιδιαίτερα δυσμενές κλίμα για την Ελλάδα. Τέλος, η εν λόγω εφημερίδα τονίζει ότι τελικώς κανείς δεν είναι υπαίτιος της δυσάρεστης κατάληξης διότι όσες αποφάσεις ελήφθησαν έγιναν με τελικό σκοπό την ευτυχή επίλυση της αιχμαλωσίας που δεν επήλθε λόγω της δυσμενούς συγκυρίας και της σκληρότητας της συμμορίας.

Το *Εθνικό Πνεύμα* από την άλλη πλευρά, είναι η εφημερίδα η πλέον επιθετικά αντιπολιτευόμενη έναντι της κυβέρνησης Ζαΐμη από εκείνες που εξετάζουμε, καθιστώντας την κύρια υπεύθυνη για κάθε δυσλειτουργία που παρατηρείται σε οποιονδήποτε τομέα. Ανώτερος στόχος της εν λόγω εφημερίδας αποτελεί η κατάδειξη στο κοινό της ανεπάρκειας του υπουργείου Ζαΐμη να διαχειριστεί επαρκώς την κυβέρνηση του τόπου και ακολούθως να προωθήσει την παράταξη του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου ως την πλέον κατάλληλη για την παραπάνω διαδικασία. Για την πραγμάτωση του παραπάνω στόχου, της διαρκούς δηλαδή προσπάθειας του *Εθνικού Πνεύματος* να μειώσει το κύρος της κυβέρνησης Ζαΐμη, η εν λόγω εφημερίδα επικεντρώνεται σε συγκεκριμένες κατηγορίες που προσάπτει στο υπουργείο Ζαΐμη και αναπαράγονται καθόλη την περίοδο που εξετάζουμε. Συνοπτικά, το *Εθνικό Πνεύμα* καταλογίζει στο υπουργείο Ζαΐμη α) την ευθύνη της κατάληξης του επεισοδίου του Δήλεσι και την επίδειξη ενδοτικότητας από το πρώτο στις απαιτήσεις των ξένων, κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας, προσθέτοντας μάλιστα ότι η ελληνική κυβέρνηση βρίσκεται σε εντεταλμένη υπηρεσία ώστε το ελληνικό βασίλειο να κριθεί ανεπαρκές ως προς την ανεξαρτησία που του παραχωρήθηκε ώστε να καταστεί

διοικούμενο από την Αγγλία, β) την γενικότερη ανεπαρκή αντιμετώπιση του φαινομένου της ληστείας από μέρους του προσθέτοντας μάλιστα ότι μόλις το ελληνικό κοινοβούλιο ήταν έτοιμο να προβεί στη λήψη νομοθετικών μέτρων για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του παραπάνω φαινομένου, ο Έλληνας πρωθυπουργός προτίμησε την παύση λειτουργίας του ελληνικού κοινοβουλίου για να τελεστούν οι δημοτικές εκλογές, γ) την προσωπική διοίκηση (χωρίς τη συναίνεση του ελληνικού κοινοβουλίου) αλλά με καταπάτηση του Συντάγματος και των νόμων και δ) οικονομικές και εκλογικές ατασθαλίες. Ειδικότερα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι σκόπιμα το *Εθνικό Πνεύμα* δεν αφαιρεί από το κάδρο των ευθυνών για την κατάληξη της αιχμαλωσίας και τις ξένες δυνάμεις, οι οποίες συναποφάσιζαν με την ελληνική κυβέρνηση μέσω των πρέσβων τους στην Αθήνα, διότι με αυτόν τον τρόπο ασκεί έμμεση κριτική στην κυβέρνηση για την ενδοτικότητα που επιδεικνύει αλλά συγχρόνως καυτηριάζει και την ξένη παρεμβατικότητα στα εσωτερικά της Ελλάδας. Τις παραπάνω κατηγορίες θα τις αναλύσουμε διεξοδικότερα στη συνέχεια της έρευνάς μας.

Ειδικότερα, το *Εθνικό Πνεύμα* αφού πρώτα τονίσει ότι *το ζήτημα της ληστείας είναι πρωτίστως ζήτημα κοινωνικό*¹⁰⁷, άποψη που είχε εκφράσει και ο *Αιών*, αναφέρει πως *δεν προτίθεται να εκμεταλλευτεί πολιτικά το γεγονός*¹⁰⁸, διότι πρόκειται για μια μεγάλη εθνική συμφορά, άποψη όμοια με της *Παλιγγενεσίας*. Οι δύο αυτές αντιπολιτευόμενες εφημερίδες (*Εθνικό Πνεύμα-Παλιγγενεσία*) προχωρούν σε μια τέτοια διατύπωση προσπαθώντας να αποτινάξουν τον τίτλο του υποστηρικτή του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου προκειμένου η κριτική που θα ασκήσουν στη συνέχεια για το υπουργείο Ζαΐμη να φανεί πως είναι δίκαιη και αντικειμενική· κάτι που σε καμιά περίπτωση δεν πετυχαίνουν διότι δεν αρκούνται απλά στη διαπίστωση λανθασμένων χειρισμών από μέρους της κυβέρνησης Ζαΐμη, τόσο κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας, όσο και γενικότερα ως προς την αποτελεσματική αντιμετώπιση της ληστείας, αλλά παίρνουν σαφή θέση υπέρ του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου ως του πλέον κατάλληλου για να ανέλθει στο αξίωμα του πρωθυπουργού προκειμένου να επιλύσει τα παραπάνω σοβαρά προβλήματα.

Αφού λοιπόν το *Εθνικό Πνεύμα* προβεί στην παραπάνω διατύπωση, προχωρεί εξαγνισμένο πλέον - όπως το ίδιο θεωρεί - στη συστηματική επίθεση ενάντια στην κυβέρνηση Ζαΐμη, αρχής γενομένης με την αιχμαλωσία των επιφανών ξένων,

¹⁰⁷ *Εθνικό Πνεύμα* 03-04-1870.

¹⁰⁸ *Εθνικό Πνεύμα* 03-04-1870, 07-04-1870.

καθιστώντας την ως κύρια υπεύθυνη αυτής της δυσάρεστης εξέλιξης, παρόλες τις προειδοποιήσεις που είχαν εκφράσει τόσο το *Εθνικό Πνεύμα* όσο και η αντιπολίτευση αλλά και ο τόπος ολόκληρος για τον κίνδυνο που επίκειται για μια τέτοια απεχθή πράξη¹⁰⁹. Η εν λόγω εφημερίδα προσθέτει μάλιστα ότι τόσο οι αρχές όσο και η κυβέρνηση Ζαΐμη βρίσκονταν στο σκοτάδι για τη σύλληψη της περιβόητης συμμορίας πριν την αιχμαλωσία· για να ισχυροποιήσει τη θέση της χρησιμοποιεί αποσπασματικά χωρία τόσο από τον *Εθνοφύλακα* όσο και από την έκθεση του Σούτσου. Επιπλέον, μιλά εξ ονόματος του λαού αφού ο τελευταίος γνωρίζει, όπως ισχυρίζεται η εν λόγω εφημερίδα, ότι κύριοι υπεύθυνοι της αιχμαλωσίας είναι οι κυβερνώντες, μια άποψη της κοινής γνώμης που δεν προκύπτει να επιβεβαιώνεται από πουθενά αλλού. Επίσης, όπως είναι φυσικό, το *Εθνικό Πνεύμα* δεν θα μπορούσε να μην ασκήσει κριτική για τους χειρισμούς του υπουργείου Ζαΐμη κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας. Αφού αρχικά *απαριθμήσει μία προς μία τις λάθος κινήσεις στις οποίες υπέπεσε η κυβέρνηση Ζαΐμη μέσα στις οποίες εντάσσει και την προσβολή πρώτα των ληστών από τα καταδιωκτικά αποσπάσματα*¹¹⁰, κάτι που δεν προκύπτει από πουθενά, αναφέρει ύστερα *σκόπιμη αδράνεια αλλά και διαφθορά των τελευταίων τόσο πριν την αιχμαλωσία όσο και μετά από αυτήν*¹¹¹. Γενικότερα, τακτική της εν λόγω εφημερίδας αποτελεί η προσπάθεια της να αποδείξει την ανικανότητα της κυβέρνησης Ζαΐμη - τόσο πριν όσο και μετά το επεισόδιο του Δήλεσι - στο χειρισμό σοβαρών θεμάτων αλλά και η απόπειρα μείωσης του κύρους της. Στο βωμό της παραπάνω τακτικής το *Εθνικό Πνεύμα* δεν διστάζει να επαινέσει τους ληστές για ιπποτισμό μετά την απελευθέρωση του Λόρδου Manchester κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας αλλά και να τους χαρακτηρίσει ως εξυπνότερους στους χειρισμούς τους στη διαπραγμάτευση με το υπουργείο Ζαΐμη, κάτι πολύ υποτιμητικό και σκληρό για την ελληνική κυβέρνηση.

Όπως προαναφέραμε, το *Εθνικό Πνεύμα* επικεντρώνεται κυρίως σε επιθέσεις σε βάρος του υπουργείου Ζαΐμη αλλά εν συνεχεία επεκτείνει τις βολές του στην Αγγλία την οποία προϊόντος του χρόνου ταυτίζει με την ελληνική κυβέρνηση την οποία θεωρεί υποχείριο της πρώτης.

¹⁰⁹ *Εθνικό Πνεύμα* 03-04-1870.

¹¹⁰ *Εθνικό Πνεύμα* 16-04-1870.

¹¹¹ *Εθνικό Πνεύμα* 26-06-1870.

Αρχικά, το *Εθνικό Πνεύμα* εντοπίζει την ανεπάρκεια του υπουργείου Ζαΐμη στην αναποτελεσματική αντιμετώπιση της ληστείας και στην αύξηση των απαγωγών¹¹². Περιγράφει μάλιστα μια εικόνα υποκατάστασης του κράτους από τους ληστές. Δεν σταματά εδώ αλλά μετά την κατάληξη του επεισοδίου εκμεταλλεύεται την έλευση του αγγλικού στόλου στον Πειραιά, την οποία η εν λόγω εφημερίδα προσπαθεί να συνδέσει με το γεγονός: ισχυρίζεται ότι η Γηραιά Αλβιόνα προβαίνει σε μια τέτοιου είδους ενέργεια είτε ως επίδειξη ισχύος είτε απειλής σε βάρος του αδύναμου ελληνικού βασιλείου. Αλλά ο κύριος σκοπός του *Εθνικού Πνεύματος* είναι διττός: α) η κατάδειξη των συνεπειών της κακής διοίκησης του υπουργείου Ζαΐμη και β) η τρομοκράτηση του κοινού. Κάτι παρόμοιο προσπαθεί να επιτύχει και σε μεταγενέστερο φύλλο¹¹³ του, όταν αναφέρει αναλυτικά πιθανές κυρώσεις σε βάρος της Ελλάδας όπως α) παύση του Συντάγματος, β) κατάλυση της βασιλείας, γ) επιβολή δικτατορίας ή διεθνούς επιτροπής με τη συνοδεία ξένου στρατού. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η *πληροφορία*¹¹⁴ που δίδεται μέσω του *Εθνικού Πνεύματος* για τη φυγή κατά εκατοντάδες των ξένων περιηγητών.

Πρέπει να γίνει ειδική μνεία στο θέμα των πιθανών κυρώσεων που διαδιδόταν ότι θα επιβληθούν στο ελληνικό βασίλειο και στην αντιμετώπιση αυτών των φημών από την εξεταζόμενη εφημερίδα διότι δεν κρατά σταθερή στάση· άλλοτε στηρίζει την κυβέρνηση Ζαΐμη και άλλοτε την καθιστά κύρια υπεύθυνη των επερχόμενων συνεπειών. Ειδικότερα, ενώ αρχικά¹¹⁵ το *Εθνικό Πνεύμα*, σε αντίθεση με ό,τι πράττουν οι άλλες εξεταζόμενες εφημερίδες, φαίνεται να μην παίρνει θέση στις φωνές που ακούγονται για επιβολή κυρώσεων σε βάρος του ελληνικού βασιλείου· τελικά υπεραμύνεται της Ελλάδας, έστω και για λίγο, σε αυτή τη δυσμενή συγκυρία. Αναφέρει μάλιστα ότι το ελληνικό βασίλειο δεν είναι το μόνο στο οποίο διατηρείται το απεχθές φαινόμενο της ληστείας περιγράφοντας παρόμοια ληστρικά φαινόμενα που λαμβάνουν χώρα στο εξωτερικό τα οποία αποσιωπώνται σε αντίθεση με αυτά που συμβαίνουν εντός του ελληνικού χώρου και τα οποία μεγεθύνονται. Κατά το *Εθνικό Πνεύμα* η στοχοποίηση του αδύναμου ελληνικού βασιλείου από τις Μεγάλες Δυνάμεις γίνεται *σκόπιμα*¹¹⁶ προκειμένου να πραγματοποιούν απώτεροι στόχοι τους. Επιπλέον, η εν λόγω εφημερίδα δεν περιορίζεται στα παραπάνω και προσπαθεί να

¹¹² *Εθνικό Πνεύμα* 03-04-1870, 07-04-1870, 04-06-1870.

¹¹³ *Εθνικό Πνεύμα* 19-05-1870.

¹¹⁴ *Εθνικό Πνεύμα* 07-04-1870.

¹¹⁵ *Εθνικό Πνεύμα* 16-04-1870.

¹¹⁶ *Εθνικό Πνεύμα* 02-05-1870.

καθησυχάσει τον ελληνικό λαό αναφέροντας τόσο ότι η Γηραιά Αλβιόνα δεν επιβουλεύεται την αλλαγή πολιτεύματος της Ελλάδας, όσο και ότι φαίνεται να προκρίνεται η κοινή διακοίνωση των Μεγάλων Δυνάμεων που επικεντρώνεται στη λήψη μέτρων από την ελληνική κυβέρνηση προκειμένου να αποφευχθούν παρόμοια δυσμενή περιστατικά στο μέλλον. Τέλος, αξίζει να σημειώσουμε ότι η εξεταζόμενη εφημερίδα πρώτη φορά δεν αναφέρεται σε αλλαγή του υπουργείου Ζαΐμη αλλά προτρέπει τους κυβερνώντες να είναι πιο γρήγοροι στη λήψη των απαραίτητων μέτρων για καταστολή της ληστείας.

Από την άλλη πλευρά, δε λείπουν και οι επιθέσεις σε βάρος της κυβέρνησης Ζαΐμη που την καθιστούν κύρια υπεύθυνη της δυσμενούς εξέλιξης του επεισοδίου του Δήλεσι που επήλθε λόγω των κακών χειρισμών της και των επαπειλούμενων κυρώσεων σε βάρος του ελληνικού βασιλείου. Το *Εθνικό Πνεύμα* ακόμη και σε αυτή την πολύ δύσκολη χρονικά περίοδο για το ελληνικό βασίλειο δεν ξεχνά τον αντιπολιτευτικό του ρόλο καθώς αρνείται να δεχτεί ότι οι κυρώσεις θα περιοριστούν α) στη χορήγηση μηνιαίας σύνταξης στη χήρα του φονευθέντος Lloyd και β) στην πίεση των Μεγάλων Δυνάμεων προς την ελληνική κυβέρνηση για πλήρη καταστολή της ληστείας. Ο κίνδυνος που βλέπει και τον οποίο επισείει αφορά κυρίως μια πιθανή κατάλυση της αυτονομίας της Ελλάδας, την οποία επιβουλεύονταν καιρό οι ξένες δυνάμεις, αφορμές για την οποία το υπουργείο Ζαΐμη τους προσέφερε απλόχερα. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι και οι άλλες εξεταζόμενες εφημερίδες κάνουν λόγο για επιβολή κυρώσεων αλλά σε πιο ήπιους τόνους. Ειδικότερα, οι συμπολιτευόμενες εφημερίδες (*Εθνοφύλαξ*, *Αιών*) προβαίνουν σε μια τέτοια ενέργεια μόνο όταν ο κίνδυνος είναι προ των πυλών. Παρόμοια στάση τηρεί και η *Παλιγγενεσία*, όμως κατά έναν βαθμό εντονότερη.

Η εξεταζόμενη εφημερίδα, για να εντείνει την επίθεσή της στο υπουργείο Ζαΐμη, εκτός των παραπάνω αναφερθέντων, προβαίνει στην περιγραφή της δυστυχίας στην οποία έχει περιέλθει το έθνος από τις κυβερνητικές αστοχίες προσπαθώντας έτσι να παρακινήσει το λαό στην κατεύθυνση της ανατροπής της κυβέρνησης. Πρέπει όμως να της αναγνωριστεί ότι όπως και οι άλλες εξεταζόμενες εφημερίδες έτσι και το *Εθνικό Πνεύμα* απαλλάσσει το έθνος από τις κατηγορίες ενοχής ως απάντηση στις πολύ συκοφαντικές αναφορές των ξένων για τους Έλληνες, οι οποίες αποκαλούσαν όλη την ελληνική φυλή ομάδα ληστών.

Η αποδόμηση της κυβέρνησης Ζαΐμη συνεχίζεται από το *Εθνικό Πνεύμα* με στοχοποίηση και μελών της. Η επίθεση επικεντρώνεται κυρίως στο να αποδείξει η

εξεταζόμενη εφημερίδα το κακό κλίμα που υπάρχει μεταξύ των μελών του υπουργικού συμβουλίου στηριζόμενη σε φήμες που κυκλοφορούν, διερωτώμενη μάλιστα πώς είναι δυνατόν να διατηρούνται στη θέση τους πολιτικοί άνδρες που παραβιάζουν το νόμο. Εξίσου δριμεία επίθεση από την εν λόγω εφημερίδα δέχεται και ο στρατός. Γενικότερα, καθετί που ελέγχεται από την κυβέρνηση Ζαΐμη δέχεται τα πυρά του *Εθνικού Πνεύματος* προκειμένου να καταδειχθεί στο κοινωνικό σύνολο η ανεπάρκειά της ως προς την ορθή διακυβέρνηση του τόπου με απώτερο σκοπό τη μείωση του κύρους της και τελικά την ανατροπή της.

Επιπροσθέτως, στον ίδιο στόχο αποβλέπει και η αναφορά της εν λόγω εφημερίδας περί άστοχων χειρισμών του υπουργείου Ζαΐμη ως προς την αίσια επίλυση της αιχμαλωσίας. Κατακρίνει την ελληνική κυβέρνηση για ενδοτικότητα που επέδειξε στις διαπραγματεύσεις με τους ληστές χαρακτηρίζοντάς την μάλιστα ως *ταπεινή και έρπουσα, η οποία εκλιπαρεί το έλεός τους*¹¹⁷. Το *Εθνικό Πνεύμα* δεν αργεί να μιλήσει ανοιχτά περί ευθύνης της κυβέρνησης Ζαΐμη για την κατάληξη του επεισοδίου αλλά και να αφήσει σαφείς αιχμές για την διαφυγή της σύλληψης του Τάκου Αρβανιτάκη, ενός εκ των δύο αρχηγών της συμμορίας, υπονοώντας ότι δεν υπάρχει θέληση για τη σύλληψή του. Μάλιστα η εξεταζόμενη εφημερίδα *δε διστάζει να κατακρίνει τη μη καταδίκη μελών της ελληνικής κυβέρνησης από δικαστήριο*¹¹⁸ ως κυρίων υπευθύνων της τραγωδίας· μια καταδίκη που τόσο πολύ αναμένουν τόσο το ελληνικό έθνος όσο και η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναγνωρίσουμε στην εν λόγω εφημερίδα ότι *σε καμιά περίπτωση οι επιθέσεις της δεν έχουν στόχο το βασιλιά Γεώργιο*¹¹⁹ αν και αναγνωρίζεται αδράνεια του τελευταίου στην αλλαγή του υπουργείου Ζαΐμη· όμοια στάση τηρούν και οι άλλες εξεταζόμενες εφημερίδες. Επιπλέον, πλην της ευθύνης για την κατάληξη του επεισοδίου του Δήλεσι που καταλογίζει το *Εθνικό Πνεύμα* στην κυβέρνηση Ζαΐμη, της προσάπτει και την κατηγορία ότι το μόνο που επιδιώκει είναι η παραμονή της στην εξουσία και οποιεσδήποτε μετατροπές και αν επιτελούνται στο υπουργικό συμβούλιο γίνονται προς αυτή την κατεύθυνση· αναφέρεται στην ανάληψη του υπουργείου στρατιωτικών από τον Σμολένσκη μετά την παραίτηση Σούτσου και τη μη αποδοχή του από τον Βότσαρη. Η εν λόγω εφημερίδα δεν περιορίζεται σε αυτή τη διατύπωση αλλά προχωρά ακόμη παραπέρα κατηγορώντας ανοιχτά το υπουργείο Ζαΐμη για *άσκηση*

¹¹⁷ *Εθνικό Πνεύμα* 07-04-1870.

¹¹⁸ *Εθνικό Πνεύμα* 15-05-1870.

¹¹⁹ *Εθνικό Πνεύμα* 12-05-1870, 19-05-1870.

προσωπικής εξουσίας καταπατώντας νόμους και συνταγματικούς θεσμούς¹²⁰ συμφωνώντας πλήρως επί του προκειμένου με την άποψη της *Παλιγγενεσίας*. Συνοψίζοντας, το *Εθνικό Πνεύμα* θίγει τον αντιδημοκρατικό χαρακτήρα της διακυβέρνησης Ζαΐμη και την αναστολή λειτουργίας της βουλής υπό το φόβο πιθανής απώλειας της πλειοψηφίας, κάτι το οποίο τονίζει και η *Παλιγγενεσία*. Στο σημείο αυτό τεχνηέντως προχωρά στη σύγκριση με παρελθούσες κυβερνήσεις, οι οποίες ήταν πολύ καλύτερες από το υπουργείο Ζαΐμη, όπως ισχυρίζεται. Ειδικότερα, στηρίζει την προτέρα κυβέρνηση Κουμουνδούρου και το νομοθετικό της έργο. Κατηριάζει την πολιτική της Αγγλίας, που ανέτρεψε, όπως η ίδια πιστεύει, την κυβέρνηση του '67, λόγω της θέσης της στο ζήτημα της Κρήτης. Η εξεταζόμενη εφημερίδα παρέχει στήριξη στην κυβέρνηση Κουμουνδούρου τόσο *έναντι των πληροφοριών που διαδόθηκαν περί χορήγησης αμνηστίας σε ληστρικά στοιχεία που μετέβησαν στην Κρήτη για να συνδράμουν τους εκεί επαναστάτες*¹²¹, όπως διέδιδε ο Άγγλος υπουργός εξωτερικών, όσο και διαλύοντας την παρεξήγηση που δημιουργήθηκε με τα λεγόμενα Ζαΐμη που περιλαμβάνονταν στην επιστολή του τελευταίου προς τον Erskine. Στο σημείο αυτό είναι προφανές ότι η εν λόγω εφημερίδα παίρνει εντολή¹²² από την αντιπολίτευση ώστε να ζητήσει εξηγήσεις επί του θέματος, επιβεβαιώνοντας έτσι ότι πρόκειται για όργανό της. Το *Εθνικό Πνεύμα* δεν περιορίζεται στα παραπάνω αλλά *κατηγορεί τον Ζαΐμη προσωπικά*¹²³ ότι με τα λεγόμενά του διασύρει όλο το έθνος ως υπεύθυνο της σφαγής, εμπλέκοντας την αντιπολίτευση στην καθοδήγηση των ληστών κάτι που ο ίδιος αναίρεσε έχοντας όμως δώσει αφορμή τόσο *στους Ευρωπαίους να τον μυκτηρίσουν*¹²⁴ όσο και στους Άγγλους να αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι οι Έλληνες κυβερνώντες είναι πολύ χειρότεροι των κυβερνωμένων (λόγια Άγγλου πρωθυπουργού).

Επιπλέον, η εν λόγω εφημερίδα, για να αντεκδικηθεί για τις φήμες που διαδόθηκαν σχετικά με την ηθική αυτουργία της αντιπολίτευσης στην εμμόνη των ληστών για απαίτηση αμνηστίας καθώς και για τη σύλληψη του βουλευτή Μεγαρίδος για ληστοτροφία που ανήκε στην αντιπολίτευση, προσπάθησε να ενοχοποιήσει τον βουλευτή του κυβερνώντος κόμματος, Δημήτριο Αβέρωφ, κατηγορώντας τον θείο του, τέως δήμαρχο, για στενές επαφές με τους ληστές. Το *Εθνικό Πνεύμα* επιχείρησε

¹²⁰ *Εθνικό Πνεύμα* 21-04-1870, 12-05-1870, 19-05-1870, 29-05-1870, 07-07-1870.

¹²¹ *Εθνικό Πνεύμα* 19-05-1870.

¹²² *Εθνικό Πνεύμα* 25-04-1870.

¹²³ *Εθνικό Πνεύμα* 26-05-1870.

¹²⁴ *Εθνικό Πνεύμα* 04-06-1870.

να σπλώσει τη φήμη του βουλευτή παραποιώντας εντέχνως επιστολή που ευρέθη στην τσέπη του Χρήστου Αρβανιτάκη. Με αφορμή την παραπάνω χάλκευση, το *Εθνικό Πνεύμα*¹²⁵ βρίσκει την ευκαιρία να κατηγορήσει την κυβέρνηση Ζαΐμη και τον ίδιο τον πρωθυπουργό για απόκρυψη στοιχείων, συγκάλυψη εμπλεκομένων με άμεση σχέση με το κυβερνών κόμμα και μη τέλεση ανακρίσεων για το συγκεκριμένο θέμα.

Ακόμη, όσοι βάλλουν κατά της κυβέρνησης χαίρουν της υποστήριξης του *Εθνικού Πνεύματος*, όπως στην περίπτωση της έκθεσης του Παναγιώτη Κορωναίου, η οποία χαρακτηρίζεται μεν κάπως υπερβολική και άστοχη, αλλά δεν παύει να δέχεται την υποστήριξη της εν λόγω εφημερίδας, καθώς θεωρείται μια ζωνρή και εύλωτη υπεράσπιση του έθνους και των ελευθεριών του κατά των ξένων. Γενικότερα, πρέπει να ειπωθεί ότι σε οποιαδήποτε ενέργεια και αν προέβαινε η κυβέρνηση Ζαΐμη, η ετυμηγορία είχε ήδη εκδοθεί από την εξεταζόμενη εφημερίδα· ήταν αρνητική σε κάθε περίπτωση.

Επίσης, μετά την επίθεση που εξαπολύει το *Εθνικό Πνεύμα* προς την ελληνική κυβέρνηση, σειρά έχει τόσο η Αγγλία όσο και οι άλλες Μεγάλες Δυνάμεις. Η εξεταζόμενη εφημερίδα κατακρίνει τους ισχυρούς εμπλεκομένους για έντονη παρεμβατικότητα που ασκούν στα εσωτερικά της Ελλάδας, απόρροια της ενδοτικότητας που επέδειξε το υπουργείο Ζαΐμη. Ειδικότερα για την επέμβαση της Αγγλίας στα εσωτερικά της Ελλάδας, το *Εθνικό Πνεύμα* αναφέρει πως ανέκαθεν υπήρχε και αποτελεί την πραγματική αιτία της ελληνικής κακοδαιμονίας· παρεμβατικότητα η οποία καθιερώθηκε νόμιμα και διαφημίστηκε σε διεθνές επίπεδο από το υπουργείο Ζαΐμη. Ακόμη, διερωτάται η εν λόγω εφημερίδα εάν η Αγγλία παρεμβαίνει στα εσωτερικά κραταιών κρατών ή μόνο σε αδύναμα, όπως το ελληνικό βασίλειο. Επιπλέον στο εν λόγω υπουργείο καταλογίζονται οι ευθύνες για τα πολλά δικαιώματα που έχουν παραχωρηθεί στην Γηραιά Αλβιόνα, τα οποία στο παρελθόν δεν είχαν αποσπασθεί ούτε με τη βία. Στόχος αυτής της κραταιάς δύναμης κατά το *Εθνικό Πνεύμα* αποτελεί η ηθική και υλική κατάπτωση του Ελληνισμού. Όπως προαναφέραμε στόχο της εξεταζόμενης εφημερίδας αποτελούν και οι Μεγάλες Δυνάμεις. Αρχικά τους καταλογίζει την ευθύνη¹²⁶ της κατάληξης του επεισοδίου αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι προήλθε από τις σκληρές, ατιμωτικές τους επεμβάσεις, ενώ οι ίδιες με αφορμή το μη αίσιο τέλος απειλούν τώρα με κυρώσεις την Ελλάδα όχι ως έθνος αλλά ως παιδί του οποίου την ανατροφή οι ίδιοι διέφθειραν.

¹²⁵ *Εθνικό Πνεύμα* 19-06-1870, 23-06-1870, 02-07-1870.

¹²⁶ *Εθνικό Πνεύμα* 02-05-1870, 26-05-1870.

Κατά την εν λόγω εφημερίδα, η δυσμενής κατάληξη του επεισοδίου δεν είναι έργο ελληνικό αλλά έργο των Δυνάμεων, έργο της προσωπικής κυβέρνησης Ζαΐμη, την οποία αυτοί οι ίδιοι δημιούργησαν, διατήρησαν και επίμονα διατηρούν. Στο σημείο αυτό βλέπουμε την προσπάθεια του *Εθνικού Πνεύματος* να ταυτίσει τη δράση της ελληνικής κυβέρνησης με εκείνη των Μεγάλων Δυνάμεων υπονοώντας για την πρώτη ότι είναι εν δυνάμει ισόβιο υποχέριο των τελευταίων. Απώτερος στόχος του *Εθνικού Πνεύματος* είναι η απαξίωση του υπουργείου Ζαΐμη στα μάτια του κοινού προκειμένου να το ανατρέψει. Επιπλέον, η εν λόγω εφημερίδα τονίζει ότι αυτήν ακριβώς την παρεμβατικότητα εκμεταλλεύτηκαν και οι ληστές προτρέποντας τους πρέσβεις της Αγγλίας και της Ιταλίας να απειλήσουν το ελληνικό βασίλειο ότι θα το καταστρέψουν με τους στόλους τους εάν η κυβέρνηση Ζαΐμη δεν παραχωρήσει την αμνηστία. Τέλος, για να ισχυροποιήσει την παραπάνω θέση του αλλά και για να καυτηριάσει εκ νέου την ξένη παρεμβατικότητα στα εσωτερικά της χώρας, το *Εθνικό Πνεύμα* μάς μεταφέρει τη λύση της αιχμαλωσίας κάποιων Άγγλων στη Γιβραλτάρ¹²⁷ τονίζοντας ότι η αίσια έκβαση επήλθε επειδή η ισπανική κυβέρνηση δεν άφησε τις Μεγάλες Δυνάμεις να εμπλακούν στην υπόθεση.

Επιπροσθέτως, αξίζει να σημειώσουμε για την εν λόγω εφημερίδα μια νέα τακτική που εισάγει για να πετύχει τους απώτερους σκοπούς της, που έχουμε αναφέρει παραπάνω. Ειδικότερα, η εν λόγω εφημερίδα προκειμένου να πλήξει το κύρος της κυβέρνησης Ζαΐμη, *υιοθετεί ανθελληνικές απόψεις*¹²⁸ που διατύπωναν ξένοι και οι οποίες είχαν σχέση με την αιχμαλωσία, αλλά όμως δεν επιβεβαιώνονται από πουθενά· τέτοια περίπτωση αποτελεί η άποψη ότι ο Θεαγένης ερέθισε τους ληστές, οι οποίοι έδειχναν να έχουν ηπιότερες απαιτήσεις. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η κατηγορηματική απόρριψη από την εν λόγω εφημερίδα της άποψης ορισμένων ότι οι απαχθέντες ήταν καταδικασμένοι σε θάνατο σε κάθε περίπτωση, συμπέρασμα στο οποίο το *Εθνικό Πνεύμα* κατέληξε χωρίς ακόμη την ολοκλήρωση των ανακρίσεων που θα το διασαφούσαν. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι η εν λόγω εφημερίδα προχωρά σε κάτι αρκετά οξύμωρο, δίνει δηλαδή βάση μόνο σε αναφορές των ληστών, (σκόπιμα, διότι ρίχνουν ευθύνη για την κατάληξη στην κυβέρνηση Ζαΐμη) και όχι σε εκείνες των αιχμαλώτων που διαφέρουν σημαντικά. Επιπλέον, τον ίδιο στόχο επιδιώκει η εξεταζόμενη εφημερίδα, όταν προχωρά στην *επιλεκτική χρήση*

¹²⁷ *Εθνικό Πνεύμα* 04-06-1870.

¹²⁸ *Εθνικό Πνεύμα* 16-04-1870.

αποσπασμάτων από τηλεγραφήματα¹²⁹ που έρχονται στο φως και έχουν σχέση τόσο με την αιχμαλωσία όσο και με τη δυσάρεστη κατάληξη του επεισοδίου. Σε παρόμοια ενέργεια¹³⁰ οδηγείται η εν λόγω εφημερίδα όταν επικαλείται αποσπάσματα εντύπων εκ διαμέτρου αντίθετων απόψεων προκειμένου να επιτευχθούν οι σκοποί της.

Ακόμη, άξια αναφοράς αποτελεί η θέση του *Εθνικού Πνεύματος* για τις φήμες που κυκλοφόρησαν περί επικείμενης αλλαγής του υπουργείου Ζαΐμη και τελικά επιβεβαιώθηκαν με την αντικατάστασή του από εκείνο του Επαμεινώνδα Δεληγεώργη. Ειδικότερα, αν και στην αρχή των διαδόσεων περί πολιτικής μεταβολής η εν λόγω εφημερίδα κρατά μετριοπαθή στάση¹³¹, στη συνέχεια επιτίθεται σφόδρα¹³² στην Αγγλία, την οποία θεωρεί ως την κύρια υπεύθυνη της ανατροπής του υπουργείου Ζαΐμη, αλλά συγχρόνως το *Εθνικό Πνεύμα* τονίζει ότι η κυβέρνηση Ζαΐμη θα έπρεπε να αναμένει μια τέτοιου είδους εξέλιξη λόγω της ενδοτικότητας που επεδείκνυε όλο αυτό το διάστημα· προσθέτει μάλιστα ότι μόλις η ελληνική κυβέρνηση εναντιώθηκε στις αγγλικές απαιτήσεις την ανέτρεψαν. Επιπλέον, δεν ξεχνά να αφήσει εκ νέου αιχμές για παραβίαση των κοινοβουλευτικών θεσμών· ως αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης ήταν η πτώση του υπουργείου από έναν εξωκοινοβουλευτικό παράγοντα, τον Σπυρίδωνα Βαλαωρίτη, ο οποίος κατείχε ένα από τα σημαντικότερα πολιτικά χαρτοφυλάκια όντας υπουργός των εξωτερικών (εφόσον κακώς επιλέχθηκε η επάνδρωση του υπουργικού συμβουλίου και από μη μέλη του ελληνικού κοινοβουλίου). Στο σημείο αυτό συνοψίζεται η πάγια τακτική που ακολουθεί η εν λόγω εφημερίδα, να επιτίθεται δηλαδή τόσο στην κυβέρνηση Ζαΐμη όσο και στην Αγγλία. Επίσης, η εξεταζόμενη εφημερίδα αφήνει αιχμές και για τη στάση του βασιλιά Γεώργιου, διρωτώμενη περί του αν είναι πρόπον να επιλέγεται για τη θέση του πρωθυπουργού κάποιος που μειοψηφεί στο κοινοβούλιο (Δεληγεώργης) αλλά και εάν είναι εξίσου πρόπον η πλειοψηφία του νέου υπουργικού συμβουλίου να αποτελείται από εξωκοινοβουλευτικούς παράγοντες. Σε αυτή την περίπτωση προσθέτει η εν λόγω εφημερίδα ότι χανεται ο ρόλος της βουλής και είναι πολύ πιθανόν καθ' υπόδειξη του Βασιλιά να επιλεγούν για να κυβερνήσουν τη χώρα και ξένοι. Τέλος αναφέρει ανοιχτά ότι ο νέος πρωθυπουργός είναι επιλογή των Άγγλων.

¹²⁹ *Εθνικό Πνεύμα* 21-04-1870.

¹³⁰ *Εθνικό Πνεύμα* 12-06-1870.

¹³¹ *Εθνικό Πνεύμα* 23-06-1870.

¹³² *Εθνικό Πνεύμα* 10-07-1870.

γ) Αλληλοκατηγορίες

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αλληλοκατηγορίες μεταξύ των εφημερίδων και ειδικότερα το τι προσάπτει η μία στην άλλη. Συγκεκριμένα, στον *Εθνοφύλακα*¹³³ παρατηρούμε αιχμές και κατηγορίες εναντίον της *Παλιγγενεσίας*, ότι προσπαθεί να εκμεταλλευτεί πολιτικά το γεγονός. Επιπλέον, η ίδια εφημερίδα αρνείται ότι υποστηρίζει υπουργούς και απέχει όπως χαρακτηριστικά δηλώνει από την υποκρισία και την πολιτική σκοπιμότητα της *Παλιγγενεσίας* που διαστρέφει τα λεγόμενα του *Εθνοφύλακα* με το να ισχυρίζεται ότι ωραιοποιεί την κατάσταση ως προς το θέμα της ασφάλειας. Στο θέμα της ασφάλειας υπάρχει εκ νέου διένεξη μεταξύ των δύο εφημερίδων, όπου ενώ αρχικά η *Παλιγγενεσία* φέρεται να εμφανίζει στοιχεία αποτελεσματικής καταπολέμησης της ληστείας, αργότερα επανέρχεται στην αρχική της άποψη περί αναποτελεσματικότητας της κυβέρνησης Ζαΐμη στο συγκεκριμένο τομέα με αποτέλεσμα να δεχθεί τη σκληρή κριτική του *Εθνοφύλακα*¹³⁴. Σύμφωνα με τον *Εθνοφύλακα*¹³⁵ επειδή η *Παλιγγενεσία* δεν κατάφερε να εκμεταλλευτεί πολιτικά το γεγονός, να ρίξει δηλαδή την κυβέρνηση με κοινοβουλευτικά μέσα, (σύσταση της βουλής και μη λήψη ψήφου εμπιστοσύνης) καλλιεργεί τώρα πνεύμα φόβου ότι επέρχονται κυρώσεις για την Ελλάδα από τις Μεγάλες Δυνάμεις, όπως ότι α) θα καταλυθεί το Σύνταγμα, β) δεν θα υπάρχει ελευθερία και γ) θα κυβερνούν ξένοι. Κατά τον *Εθνοφύλακα* απώτερος στόχος της *Παλιγγενεσίας* είναι να κατευθύνει τις ξένες δυνάμεις σε τέτοιου είδους κυρώσεις ελπίζοντας ότι θα δώσουν στο κόμμα που υποστηρίζει η τελευταία μερίδιο στην εξουσία.

Ως αποκορύφωμα όλων των παραπάνω χαρακτηρισμών, βλέπουμε την ανοιχτή πλέον αναφορά του *Εθνοφύλακα*¹³⁶ στον πραγματικό στόχο της *Παλιγγενεσίας*, που δεν είναι άλλος από την επαναφορά της προηγούμενης κυβέρνησης.

Όσο περνάει ο καιρός, τόσο σκληραίνει η στάση των εφημερίδων μεταξύ αυτών και του *Εθνοφύλακα*¹³⁷, στον οποίο παρατηρούμε άλλη μια σκληρή απάντησή του κατά της *Παλιγγενεσίας*, ότι η εξουσία στην Ελλάδα παραμένει κραταιά και εμφορείται από πατριωτισμό. Η αναφορά της συγκεκριμένης εφημερίδας δεν είναι

¹³³ *Εθνοφύλακας* 03-04-1870, 06-04-1870, 09-04-1870, 24-04-1870, 27-04-1870.

¹³⁴ *Εθνοφύλακας* 04-06-1870.

¹³⁵ *Εθνοφύλακας* 09-06-1870.

¹³⁶ *Εθνοφύλακας* 17-04-1870, 09-05-1870, 14-05-1870.

¹³⁷ *Εθνοφύλακας* 20-04-1870.

τυχαία· αποτελεί έμμεση απόκρουση των κατηγοριών που υπήρχαν εις βάρος της κυβέρνησης, ότι έχει χαθεί η εθνική κυριαρχία (αναφέρεται στην παρουσία των Άγγλων δικηγόρων κατά τη διάρκεια των ανακρίσεων κάτι που απαγορευόταν ρητά από το Σύνταγμα). Αξίζει να σημειωθεί το πόσο ευαίσθητοι ήταν εκείνη την περίοδο οι Έλληνες σε θέματα εθνικής κυριαρχίας και αλυτρωτισμού και τι αντιδράσεις μπορούσε να προκαλέσει μια τέτοιου είδους κατηγορία. Κατά τον *Εθνοφύλακα*¹³⁸ η *Παλιγγενεσία* προχωρά ακόμη περισσότερο ισχυριζόμενη ότι ο Θρασύβουλος Ζαΐμης υπήρξε όργανο των Άγγλων και διατηρείται στη θέση του επειδή το θέλει τόσο ο Βασιλιάς όσο και η Γηραιά Αλβιόνα κατηγορώντας μάλιστα την *Παλιγγενεσία* για φατριασμό.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί το φύλλο του *Εθνοφύλακα*¹³⁹ το οποίο κατηγορεί όλες τις αντιπολιτευόμενες εφημερίδες ότι επιτίθενται εναντίον της κυβέρνησης σε αντίθεση με τις αγγλικές που κρατούν μια πιο μετριοπαθή στάση. Αναφέρει χαρακτηριστικά η εν λόγω εφημερίδα¹⁴⁰ ότι με τις συκοφαντίες του αντιπολιτευόμενου τύπου βρίσκουν πάτημα οι ξένοι και κατακεραυνώνουν το ελληνικό βασίλειο λόγω της αρχομανίας τους, εξισώνοντας μάλιστα τα δημοσιεύματα της *Παλιγγενεσίας* με εκείνα του υβριστή της Ελλάδας, Χρόνου¹⁴¹. Να υπενθυμίσουμε στο σημείο αυτό ότι πράγματι οι αγγλικές εφημερίδες υπήρξαν αρκετά μετριοπαθείς αμέσως μετά την κατάληξη του επεισοδίου αλλά στη συνέχεια υπήρξαν αρκετά σκληρές. Αυτό δηλώνει τη μεταστροφή της αγγλικής εξωτερικής πολιτικής, προκειμένου να επιτευχθούν απώτεροι σκοποί της, οι οποίοι συγκεντρώνονται κυρίως σε έναν, αυτόν της επανάκτησης των πρωτείων επιρροής στον ελληνικό χώρο.

Εξίσου μεγάλη εντύπωση προκαλεί το φύλλο της 20^{ης} Απριλίου 1870, διότι βλέπουμε τον *Εθνοφύλακα* να παίρνει θέση υπέρ της μη κατάδειξης όλων των εγγράφων για την υπόθεση· είναι αξιοσημείωτο μια εφημερίδα να είναι υπέρ της απόκρυψης στοιχείων από το κοινό όσο φιλοκυβερνητική και αν είναι. Η συγκεκριμένη εφημερίδα δεν περιορίζεται μόνο σε αυτό αλλά προδικάζει και την απόφαση της δίκης για τους συλληφθέντες απαγωγείς θέλοντας να κλείσει την υπόθεση όσο πιο γρήγορα γίνεται· μια υπόθεση που έχει δυσφημίσει τόσο έντονα τη χώρα και έχει προκαλέσει φθορά στην κυβέρνηση Ζαΐμη.

¹³⁸ *Εθνοφύλακας* 04-06-1870.

¹³⁹ *Εθνοφύλακας* 20-04-1870.

¹⁴⁰ *Εθνοφύλακας* 09-05-1870.

¹⁴¹ *Εθνοφύλακας* 23-05-1870.

Επιπροσθέτως, ο *Εθνοφύλακας* δε στοχοποιεί μόνο την *Παλιγγενεσία* αλλά και άλλες εφημερίδες, όπως αυτή του *Μέλλοντος* και του *Εθνικού Πνεύματος*, οι οποίες είναι αντιπολιτευόμενες και οι οποίες γίνονται αποδέκτες σκληρών κατηγοριών, ότι ψευδολογούν και ειδικότερα για το *Εθνικό Πνεύμα*, ότι δεν κάνει καλά τη δουλειά του, αποκρύπτοντας σπουδαία στοιχεία. Επίσης, ότι εξάγει λανθασμένα και βεβιασμένα συμπεράσματα σε αντίθεση με τους συντάκτες του *Εθνοφύλακα*, οι οποίοι σύμφωνα με τους ίδιους δρουν με παροιμιώδη ψυχραιμία. Ειδικότερα, ο *Εθνοφύλακας*¹⁴² κατηγορεί το *Εθνικό Πνεύμα* ως όργανο του Κουμουνδούρου, το οποίο έχει την υποστήριξη της *Παλιγγενεσίας*, ημιεπίσημο όργανο αυτού. Στο ίδιο φύλλο επαναλαμβάνει ακόμη μια φορά πως πάγιος στόχος των αντιπολιτευόμενων εφημερίδων είναι η κατάληψη της εξουσίας. Για να τεκμηριώσει την παραπάνω θέση του πλην του ότι αναπαράγει δημοσιεύματα των προαναφερθειςών εφημερίδων που θεωρεί ότι φανερώνουν κάτι τέτοιο, φέρνει στο φως τα γεγονότα του 1867 και την ενδοτικότητα που έδειξε η κυβέρνηση Κουμουνδούρου (αντιπολίτευση κατά τη διάρκεια που έλαβε χώρα το επεισόδιο του Δήλεσι) στις απαιτήσεις των ξένων για μη ενεργό συμμετοχή στην Κρητική επανάσταση προκειμένου να μη χάσουν την εξουσία.

Τον ίδιο αποδέκτη (*Εθνικό Πνεύμα*) έχουν οι πολύ σκληρές κατηγορίες του *Εθνοφύλακα*¹⁴³, ο οποίος μιλά για ρεβανσιστική πολιτική του *Εθνικού Πνεύματος* όταν το τελευταίο κατηγορεί τη δικαιοσύνη ότι χειραγωγείται από την κυβέρνηση με αφορμή τη σύλληψη του βουλευτή Μεγαρίδος, ο οποίος ανήκει στην αντιπολίτευση. Το *Εθνικό Πνεύμα* θέλοντας να εκδικηθεί για αυτή τη σύλληψη δεν δίστασε να προσθέσει επιβαρυντικά στοιχεία που ενοχοποιούν την οικογένεια βουλευτή (Αβέρωφ) της κυβέρνησης για στενές επαφές της με τη συμμορία των Αρβανιτάκηδων, κάτι που όπως αποδείχθηκε ήταν ψευδές. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειώσουμε ότι πρώτη φορά συναντούμε παραποίηση στοιχείων προκειμένου μια εφημερίδα να ισχυροποιήσει τη θέση της. Το σύνθημα είναι να χρησιμοποιούν κατά το δοκούν τις πληροφορίες αποκρύπτοντας όσες δεν είναι αρεστές.

Τέλος, από τις αλληλοκατηγορίες των εφημερίδων δεν θα μπορούσε να λείπει η αντιπαράθεση μεταξύ συμπολιτευόμενου και αντιπολιτευόμενου τύπου περί επικείμενης αλλαγής κυβέρνησης. Ο *Εθνοφύλακας*¹⁴⁴ επιτίθεται στα λεγόμενα των

¹⁴²*Εθνοφύλακας* 16-05-1870.

¹⁴³*Εθνοφύλακας* 30-06-1870.

¹⁴⁴*Εθνοφύλακας* 18-06-1870.

αντιπολιτευόμενων εφημερίδων υπερασπίζοντας το έργο της παρούσας κυβέρνησης τόσο στο θέμα της δημόσιας ασφάλειας όσο και στον οικονομικό τομέα. Για να ισχυροποιήσει την παραπάνω θέση του, αναπαράγει τόσο ευμενείς αναφορές επιφανών ξένων στο εξωτερικό για την παρούσα κυβέρνηση, όσο και δημοσιεύματα του ξένου τύπου.

Όπως είδαμε νωρίτερα στον *Εθνοφύλακα*, έτσι τώρα και στην *Παλιγγενεσία*, είναι σύνηθες να παρατηρούνται αλληλοκατηγορίες μεταξύ των εφημερίδων. Ειδικότερα, και στην *Παλιγγενεσία*¹⁴⁵ βλέπουμε τις κατηγορίες του *Εθνοφύλακα*, τις οποίες προαναφέραμε και είχαν σχέση με τη θέληση της πρώτης να εκμεταλλευτεί πολιτικά την όλη κατάσταση και να προωθήσει δικούς της ανθρώπους στην κυβέρνηση. Στο συγκεκριμένο φύλλο, η εν λόγω εφημερίδα, όχι μόνο δεν προσπαθεί να αρνηθεί τις εις βάρος της κατηγορίες αλλά προσθέτει πως πρέπει να υπάρξει ισχυρή κυβέρνηση που θα πατάξει τη ληστεία.

Επιπροσθέτως, διάσταση απόψεων και αλληλοκατηγορίες μεταξύ *Παλιγγενεσίας*¹⁴⁶ και *Αιώνα* παρατηρούνται στο ζήτημα για το εάν έπραξε ορθά ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης να απαντήσει στις ύβρεις του Wolfer, ο οποίος κατέστησε υπεύθυνη την ελληνική κυβέρνηση για την κατάληξη της αιχμαλωσίας μέσω προσωπικής επιστολής. Ειδικότερα, ο *Αιών* την κατηγορεί για φατριαστική πολιτική. Η *Παλιγγενεσία* με τη σειρά της θεωρεί ότι ο Δηλιγιάννης θα έπρεπε να υπερασπιστεί τη χώρα και όταν ετίθετο θέμα ανεξαρτησίας της. Αυτό έβρισκε αντίθετο τον *Αιώνα* με αποτέλεσμα να κατηγορηθεί από την πρώτη ότι δεν έχει σταθερές απόψεις. Η μεταξύ τους κόντρα επαναλαμβάνεται με αφορμή την απόκρυψη από τον *Αιώνα* του λίαν ουσιώδους ζητήματος που κλόνισε την ενότητα της κυβέρνησης και αντιμετωπίστηκε με αρκετή δόση ειρωνείας από την *Παλιγγενεσία*.

Επιπλέον, σε μεταγενέστερο φύλλο της *Παλιγγενεσίας*¹⁴⁷, πάντοτε όμως στο ίδιο μοτίβο, παρατηρούμε τη διένεξή της με την εφημερίδα *Μέλλον*, η οποία κατηγορεί ευθέως την αντιπολίτευση για σχέσεις με ληστές. Ως απάντηση στις κατηγορίες του *Μέλλοντος*, η *Παλιγγενεσία* φέρνει στο φως το καθεστώς διαπραγματεύσεων του 1867 μεταξύ του τότε πρωθυπουργού Κουμουνδούρου και συμμοριτών ληστών. Η τακτική που ακολουθεί η *Παλιγγενεσία*, προκειμένου να δικαιολογήσει την αποστολή ληστών στην Κρητική επανάσταση του 1867 από την κυβέρνηση Κουμουνδούρου, στηρίζεται

¹⁴⁵ *Παλιγγενεσία* 18-04-1870.

¹⁴⁶ *Παλιγγενεσία* 03-07-1870.

¹⁴⁷ *Παλιγγενεσία* 30-04-1870, 20-05-1870.

στο ότι έπρεπε με κάθε τρόπο να αποσυρθούν οι ληστές από το ελληνικό έδαφος ώστε να πάψουν να προκαλούν καταστροφές· για το λόγο αυτό, ο τότε πρωθυπουργός απλώς ανέχτηκε ότι εάν συμμετείχαν είτε στην Κρητική επανάσταση είτε σε κάποια άλλη, δεν θα τους κυνηγούσε, στην περίπτωση όμως που παρέμεναν εντός ελληνικού εδάφους, θα υπήρχε ανηλεής καταδίωξη.

Ακόμη, μεταξύ των δύο παραπάνω εφημερίδων ενέσκηψε και άλλη προστριβή με αφορμή την επίθεση του *Μέλλοντος* στον Σκαρλάτο Σούτσο όταν τον κατηγορήσε ότι είχε στενές σχέσεις με ληστές. Η *Παλιγγενεσία*¹⁴⁸, όπως προαναφέραμε και παραπάνω, αν και αντιπολιτευόμενη και η ίδια, επέδειξε εξαιρετική υπευθυνότητα και ευθυξία αρνούμενη να συμμεριστεί τέτοιες ακραίες απόψεις. Όχι μόνο δεν περιορίστηκε στην παραπάνω θέση της, αλλά προέβη σε πλήρη έρευνα και απέδειξε την εσφαλμένη αναφορά του *Μέλλοντος*, το οποίο παρουσίασε στο εξωτερικό μια πολύ κακή εικόνα για Έλληνα υπουργό. Η *Παλιγγενεσία* λοιπόν προτρέπει τους συντάκτες του *Μέλλοντος* να πάψουν να κατασκευάζουν μυθεύματα.

Τέλος, προστριβές στον ελληνικό τύπο προκάλεσαν οι απόψεις της ελληνικής εφημερίδας, *Ημέρα*, η οποία εκδιδόταν στην Τεργέστη. Εκείνη ισχυριζόταν ότι η αιτία όλων των συμφορών από τις οποίες πιέζεται και στενοχωρείται η Ελλάδα είναι το Πολίτευμά της, το οποίο έπρεπε να μεταβληθεί διότι αφαιρεί από το Βασιλιά τη δύναμη να βελτιώσει τον τόπο και δίνει μεγάλη δύναμη στους πολιτευτές· η *Ημέρα* αρέσκεται σε πιο δεσποτικά πολιτεύματα. Η *Παλιγγενεσία*¹⁴⁹ σε αντίθεση με τις περισσότερες εν Ελλάδι εφημερίδες ασχολείται εκτενέστερα με τα λεγόμενα της *Ημέρας* καθώς υπεραμύνεται του παρόντος πολιτεύματος προβάλλοντας αναλυτικά τα προτερήματά του που είναι πολύ περισσότερα των μειονεκτημάτων του καθώς και τα επιτεύγματα που έχουν σημειωθεί στην περίοδο που το εν λόγω πολίτευμα είναι σε ισχύ. Ένας από τους κύριους λόγους που μπορούμε να υποθέσουμε ότι η *Παλιγγενεσία*¹⁵⁰ αντιδρά τόσο έντονα στα λεγόμενα της *Ημέρας* είναι ότι η πρώτη θεωρούσε ότι η αντιπολίτευση σκόπιμα θυσιάστηκε με τις κατηγορίες που περιελάμβαναν στενές επαφές με τους ληστές για να προκριθεί μια λύση με την οποία να συγκεντρώνεται όλη η εξουσία στα χέρια του Βασιλιά και κάποιων ανθρώπων που θα χαίρουν της εκτίμησης των ξένων δυνάμεων. Αυτό φαίνεται καθαρά όταν η *Παλιγγενεσία* αναπαράγει άρθρο Έλληνα της Τεργέστης στην Ιταλική εφημερίδα *Il*

¹⁴⁸ *Παλιγγενεσία* 07-05-1870, 08-05-1870.

¹⁴⁹ *Παλιγγενεσία* 27-06-1870.

¹⁵⁰ *Παλιγγενεσία* 16-05-1870, 19-05-1870.

Cittadino που περιέχει τις παραπάνω απόψεις. Όπως ήταν φυσικό, ένα τέτοιο θέμα δε θα μπορούσε να μη γίνει αιτία διενέξεων μεταξύ *Παλιγγενεσίας* και *Εθνοφύλακα*. Ειδικότερα, η *πρώτη*¹⁵¹ προσάπτει στο δεύτερο ότι υπερασπίζεται την *Ημέρα*, κάτι το οποίο δεν είναι ορθό· ο *Εθνοφύλακας* απλά χρησιμοποίησε ηπιότερους όρους στην αντιμετώπιση των απόψεων της *Ημέρας* και τάχθηκε κατά της καύσης φύλλων της Τεργεσταίας εφημερίδας που διεξήχθη στην Ομόνοια διότι με αυτό τον τρόπο θεωρούσε ότι καταστρατηγείται η ελευθερία του τύπου σε αντίθεση με την *Παλιγγενεσία* που επικροτούσε τέτοιες ενέργειες.

Ο *Αιών* με τη σειρά του δεν θα μπορούσε να απέχει από τις αλληλοκατηγορίες μεταξύ των εφημερίδων. Ειδικότερα, πρώτος στόχος της εν λόγω εφημερίδας αποτελεί το *Εθνικό Πνεύμα*, τα λεγόμενα του οποίου αντιμετωπίζονται ειρωνικά από τον *Αιώνα* σχετικά με την απελευθέρωση του Λόρδου Manchester από τη συμμορία των Αρβανιτάκηδων, την οποία το *Εθνικό Πνεύμα* την υποδέχεται ως ένδειξη ιπποτισμού από πλευράς της συμμορίας. Σε μεταγενέστερο φύλλο του ο *Αιών*¹⁵² ασκεί σκληρή κριτική κατά του *Εθνικού Πνεύματος*, το οποίο κατηγορεί την κυβέρνηση Ζαΐμη ως κύρια υπεύθυνη της τραγωδίας. Κατά τον *Αιώνα*, η πρόπущα στάση που έπρεπε να επιδείξει όχι μόνον το *Εθνικό Πνεύμα* αλλά όλοι ανεξαιρέτως, ακόμη και στην περίπτωση που υπήρχε ενοχή της ελληνικής κυβέρνησης, ήταν ότι θα έπρεπε να στηριχθεί διότι το ζήτημα ήταν εξωτερικό και όχι εσωτερικό. Βλέπουμε στο σημείο αυτό την ίδια παρατήρηση που αναφέραμε και παραπάνω: ότι ο συμπολιτευόμενος τύπος κρατά μια πιο ψύχραιμη και ενωτική στάση θέλοντας να στηρίξει τόσο το ελληνικό βασίλειο αλλά κυρίως την κυβέρνηση της οποίας είναι υποστηρικτής, σε αντίθεση με τις αντιπολιτευόμενες που είναι πιο επιθετικές στις αναφορές τους με κύριο στόχο την μείωση του κύρους της τελευταίας και αντικατάστασής της από μία της αρεσκείας τους. Για να τεκμηριώσει την παραπάνω του θέση, ο *Αιών* διερωτάται πώς είναι δυνατόν το *Εθνικό Πνεύμα* να θεωρεί μόνους υπεύθυνους της κατάληξης του επεισοδίου τους κυβερνώντες, ενώ σε προγενέστερο φύλλο του¹⁵³ φέρεται να συμφωνεί με την απόφαση των τελευταίων να καταδιώξουν τους ληστές, μια πράξη που λεγόταν από πολλούς ότι ήταν από τις κύριες αιτίες της απώλειας των αιχμαλώτων.

¹⁵¹ *Παλιγγενεσία* 08-05-1870, 12-05-1870.

¹⁵² *Αιών* 07-05-1870.

¹⁵³ *Εθνικό Πνεύμα* 07-04-1870.

Επιπροσθέτως, ο *Αιών*¹⁵⁴ αφήνει σαφείς αιχμές για εφημερίδες που αναπαράγουν σκόπιμα για την Ελλάδα μόνο ύβρεις που προέρχονται από μέλη του αγγλικού κοινοβουλίου και όχι αναφορές που είναι αρκετά μετριοπαθείς και ακούγονται από τα πλέον επίσημα χείλη όπως αυτά του Άγγλου υπουργού εξωτερικών. Ο *Αιών*, όπως είναι φανερό, επικαλείται τις διατυπώσεις του *Εθνικού Πνεύματος* που μεταφέρει τις άκρως προσβλητικές και συκοφαντικές απόψεις του Palmer και του Wolver για την Ελλάδα, που μεταξύ άλλων αποκαλούν τους Έλληνες υπουργούς φονιάδες των αιχμαλώτων. Στο σημείο αυτό, ο *Αιών* σημειώνει ότι θα προσπαθήσει να αποδείξει ότι το *Εθνικό Πνεύμα* απομόνωσε την παραπάνω αναφορά και άφησε στο περιθώριο το μεγαλύτερο μέρος της διατύπωσης, η οποία είναι άκρως επιβαρυντική και για την αντιπολίτευση. Βλέπουμε και εδώ την εναντίωση όσων εφημερίδων πρόσκεινται στην εκάστοτε αντιπολίτευση, στην προκειμένη περίπτωση το *Εθνικό Πνεύμα*, την επιδεικνύουν για την εκάστοτε κυβέρνηση και παραθέτουν κατά το δοκούν τις πληροφορίες ξεχνώντας όμως πως κατ' αυτόν τον τρόπο είναι πιθανόν να ζημιώνεται η χώρα.

Επίσης, όπως είναι λογικό, η *Παλιγγενεσία* δε θα μπορούσε να αποφύγει τις επιθέσεις του *Αιώνα*. Αν και υπάρχει κόντρα μεταξύ των δύο εφημερίδων γύρω από το θέμα των επιτυχιών ή μη της κυβέρνησης Ζαΐμη προς καταστολή της ληστείας, ο *Αιών* δεν την κατονομάζει ποτέ στις κατηγορίες που αποδίδει αλλά είναι φανερό πως κύριος αποδέκτης των κατηγοριών είναι η *Παλιγγενεσία*. Μάλιστα, ο *Αιών*¹⁵⁵ προσθέτει ότι μόνος στόχος τέτοιων εφημερίδων που δεν παραδέχονται τα προφανή είναι η ανατροπή της κυβέρνησης καθώς και η ικανοποίηση που λαμβάνουν όταν αναπαράγονται τα ψεύδη και οι συκοφαντίες τους από τον ξένο τύπο, ο οποίος δρα επί σκοπώ κατά τον *Αιώνα*. Διένεξη μεταξύ των δύο προαναφερθεισών εφημερίδων παρατηρείται και γύρω από το θέμα των ανταλλαγισών επιστολών μεταξύ Δηλιγιάννη-Wolver. Κατά τον *Αιώνα*¹⁵⁶, η *Παλιγγενεσία* υποσκάπτει τις ελληνικές προσπάθειες και παρέχει αφιλοκερδώς πάτημα στους ξένους, προκειμένου να συνεχίσουν οι τελευταίοι να συκοφαντούν και να καθυβρίζουν το ελληνικό βασίλειο.

Ακόμη, ο *Αιών*¹⁵⁷ δε θα μπορούσε να αφήσει αναπάντητη την άκρως συκοφαντική επίθεση που δέχτηκε από την Τεργεσταία *Ημέρα*. Χρησιμοποιεί σκληρή γλώσσα έναντι της τελευταίας για το επίμαχο άρθρο της «Ελλάς ή Σύνταγμα» που αναλύσαμε

¹⁵⁴ *Αιών* 23-05-1870.

¹⁵⁵ *Αιών* 11-06-1870.

¹⁵⁶ *Αιών* 02-07-1870.

¹⁵⁷ *Αιών* 11-05-1870.

διεξοδικότερα παραπάνω αλλά σε καμιά περίπτωση δεν συμφωνεί με την πυρπόληση των φύλλων της *Ημέρας* στην Ομόνοια διότι θεωρεί ότι αποτελεί πράξη τρομοκράτησης του τύπου και της ελευθερίας του λόγου· πλήρης ταύτιση με την άποψη του *Εθνοφύλακα*.

Τέλος ο *Αιών*, με αφορμή την εκ νέου *σκληρή επίθεση άλλης ελληνικής εφημερίδας του εξωτερικού, της Βυζαντίδος*¹⁵⁸, η οποία εκδιδόταν στην Κωνσταντινούπολη και ανέφερε μεταξύ άλλων ότι τίποτα υγιές και ηθικό δεν υπάρχει εντός του ελληνικού βασιλείου, *βάλλει κατά των ελληνικών εφημερίδων της αλλοδαπής*¹⁵⁹ σημειώνοντας ότι μεταδίδουν εσφαλμένες και συκοφαντικές πληροφορίες, οι οποίες δείχνουν μια εξαιρετικά κακή εικόνα για την Ελλάδα στους ξένους σε μια πολύ δύσκολη χρονικά συγκυρία. Ως παράδειγμα εσφαλμένων πληροφοριών ο *Αιών*¹⁶⁰ φέρνει στο φως τις εφημερίδες της Κωνσταντινούπολης, οι οποίες μετέφεραν ψευδώς και επί σκοπό δυσάρεστες αναφορές του Ιταλού υπουργού εξωτερικών για το ελληνικό βασίλειο, ανακρίβεια που αποδείχτηκε. Την επίθεση του *Αιώνα*¹⁶¹ δέχονται και όσες εν Ελλάδι ελληνικές εφημερίδες αναπαράγουν δημοσιεύματα εκείνων του εξωτερικού προκειμένου να βλάψουν την παρούσα κυβέρνηση μη σκεπτόμενοι το κακό που προκαλούν σε ολόκληρη την Ελλάδα.

Το *Εθνικό Πνεύμα* με τη σειρά του επιτίθεται σφόδρα τόσο σε συμπολιτευόμενες εφημερίδες (*Αιών, Εθνοφύλαξ*) όσο και σε αντιπολιτευόμενες (*Μέλλον*). Επιπλέον, η εξεταζόμενη εφημερίδα δεν θα μπορούσε να αφήσει αναπάντητες τις συκοφαντικές αναφορές της Τεργεσταίας *Ημέρας* αλλά και να εκφράσει άποψη τόσο για την αντιπολιτευόμενη *Παλιγγενεσία*, όσο και για τη *Μέριμνα*. Όλα αυτά θα τα δούμε αναλυτικότερα στη συνέχεια της έρευνάς μας.

Αρχικά, στο επίκεντρο των επιθέσεων του *Εθνικού Πνεύματος*, όπως είναι φυσικό, βρίσκεται ο *Αιών*, στον οποίο προσάπτει σωρεία σκληρών κατηγοριών με κυριότερη το ότι *είναι όργανο κάθε κυβέρνησης στην οποία ο συντάκτης του τον δημοπρατεί*¹⁶². Επίσης, όπως παρατηρήσαμε και στις προηγούμενες εξεταζόμενες εφημερίδες, έτσι και στην εν λόγω, πάγια τακτική αποτελεί τόσο η αποσπασματική επιλογή χωρίων από αντιμαχόμενες εφημερίδες, όσο και η ερμηνεία τους κατά το δοκούν προκειμένου να ισχυροποιήσει τη θέση της. Συγκεκριμένα, στο φύλλο της 7^{ης} Απριλίου 1870 του

¹⁵⁸ *Αιών* 18-05-1870.

¹⁵⁹ *Αιών* 22-06-1870.

¹⁶⁰ *Αιών* 04-06-1870.

¹⁶¹ *Αιών* 15-06-1870.

¹⁶² *Εθνικό Πνεύμα* 07-04-1870.

Εθνικού Πνεύματος, βλέπουμε την παραπάνω τακτική να ενεργοποιείται όταν επικαλείται αποσπασματικά αναφορές του *Αιώνα* που ομολογούν κατά το *Εθνικό Πνεύμα* την ενδοτικότητα και τα σφάλματα της κυβέρνησης Ζαΐμη· σε αντίστοιχη συμπεριφορά του *Αιώνα*¹⁶³, τον ψέγει. Επιπροσθέτως, η εξεταζόμενη εφημερίδα υποδέχεται με ειρωνική διάθεση την συνεχόμενη αλλαγή θέσεων του *Αιώνα*¹⁶⁴ και αντιτίθεται σθεναρά στην προσπάθεια του τελευταίου να εξισώσει την ευθύνη του υπουργείου Ζαΐμη με την αντιπολίτευση κατά την εσφαλμένη γνώμη των ξένων. Ακόμη, το *Εθνικό Πνεύμα* για να ισχυροποιήσει τις κατηγορίες που κατά καιρούς προσάπτει στον *Αιώνα*, χρησιμοποιεί αποσπάσματα από την *Βυζαντίδα*¹⁶⁵, τα οποία δεν είναι καθόλου κολακευτικά για τον πρώτο και συμφωνούν με τους χαρακτηρισμούς που του καταλογίζει. Τέλος, η εξεταζόμενη εφημερίδα προσπαθεί να ταυτίσει τις δύο συμπολιτευόμενες εφημερίδες (*Εθνοφύλαξ*, *Αιών*) στη συνείδηση του κοινού ως προς την απόκρυψη της αλήθειας σχετικά με την κατάσταση της ληστείας στο ελληνικό βασίλειο.

Επιπροσθέτως, το *Εθνικό Πνεύμα* δεν περιορίζεται μόνο στην παραπάνω κατηγορία σε βάρος του *Εθνοφύλακα* αλλά του προσάπτει σειρά άλλων. Καθόλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, η υπό εξέταση εφημερίδα μεταχειρίζεται αρκετές δόσεις ειρωνείας έναντι του *Εθνοφύλακα*, τον οποίο και κατηγορεί ως όργανο του υπουργείου Ζαΐμη¹⁶⁶. Επιπλέον, τον κατακρίνει για τη θέση που υποστήριζε της μη δημοσίευσης του συνόλου των εγγράφων που αφορούσαν το επεισόδιο του Δήλεσι αλλά και για την ανοχή των συκοφαντιών των Άγγλων πολιτικών και δημοσιογράφων¹⁶⁷. Τέλος, παρατηρούμε την ταύτιση των αντιπολιτευόμενων εφημερίδων¹⁶⁸ (*Εθνικού Πνεύματος* και *Παλιγγενεσίας*) στην απαξίωση του *Εθνοφύλακα* για την ηπιότερη στάση του στα λεγόμενα της Τεργεσταίας *Ημέρας*.

Επίσης, στη συνέχεια της εξεταζόμενης περιόδου, η Τεργεσταία *Ημέρα* δέχεται τις απευθείας βολές του *Εθνικού Πνεύματος*. Αρχικά, η εξεταζόμενη εφημερίδα αποκαλεί τους συντάκτες της *Ημέρας* προστάτες του υπουργείου Ζαΐμη¹⁶⁹ με αφορμή δημοσιεύματα¹⁷⁰ της τελευταίας που ανέφεραν συνθηκολόγηση μεταξύ της

¹⁶³ *Εθνικό Πνεύμα* 08-05-1870.

¹⁶⁴ *Εθνικό Πνεύμα* 07-04-1870, 05-05-1870.

¹⁶⁵ *Εθνικό Πνεύμα* 12-06-1870.

¹⁶⁶ *Εθνικό Πνεύμα* 07-04-1870, 05-05-1870.

¹⁶⁷ *Εθνικό Πνεύμα* 28-04-1870, 29-05-1870.

¹⁶⁸ *Εθνικό Πνεύμα* 12-05-1870.

¹⁶⁹ *Εθνικό Πνεύμα* 08-05-1870.

¹⁷⁰ *Εθνικό Πνεύμα* 02-05-1870.

κυβέρνησης Κουμουνδούρου το 1867 και ληστών που μετέβησαν στην Κρήτη προκειμένου να βοηθήσουν τους εκεί επαναστάτες. Επιπλέον, παρατηρείται σφοδρή επίθεση του *Εθνικού Πνεύματος* στην Τεργεσταία εφημερίδα σχετικά με τα λεγόμενα της τελευταίας που συκοφαντούν τους Έλληνες αποκαλώντας τους ληστές και κακούργους αλλά και προτρέπουν τις Μεγάλες Δυνάμεις να καταλύσουν το πολίτευμα του ελληνικού βασιλείου· προσθέτει μάλιστα το *Εθνικό Πνεύμα* με αρκετή δόση ειρωνείας ότι τα μέτρα στα οποία προτρέπει η *Ημέρα* τις Μεγάλες Δυνάμεις εναντίον της Ελλάδας έχουν προοικονομηθεί από την ελληνική κυβέρνηση. Σε αυτό το σημείο παρατηρούμε την πάγια τακτική που ακολουθεί η εξεταζόμενη εφημερίδα προσπαθώντας να αποδείξει την καταστρατήγηση νόμων και συνταγματικών θεσμών από το υπουργείο Ζαΐμη. Ειρωνεύεται την *Ημέρα* για τα παράπονα που εκφράζει για τα καιόμενα φύλλα της στην Ομόνοια και απειλεί ότι θα έρθει κάποτε η μέρα που θα κάψουν και αυτούς τους ίδιους, «τα ψωραλέα κονάρια των αυλών»¹⁷¹.

Επιπροσθέτως, πρέπει να σημειώσουμε το εξής οξύμωρο: αν και θα ανέμενε κανείς ότι το *Εθνικό Πνεύμα* θα είχε συμπλέουσες απόψεις με εκείνες του *Μέλλοντος*, επειδή και οι δύο εφημερίδες ανήκουν στο χώρο της αντιπολίτευσης, παρατηρούμε ότι έχουν έντονες αντεγκλήσεις. Ειδικότερα το *Μέλλον*, στηριζόμενο σε συγκεκριμένες πληροφορίες που είχαν δοθεί στο Σκαρλάτο Σούτσο, δημοσιεύει ότι αν και ο Υπουργός στρατιωτικών είχε πληροφορίες για τις κινήσεις των Αρβανιτάκηδων εντός Αττικής πριν την αιχμαλωσία, δεν προέβη στις απαραίτητες κινήσεις προς σύλληψη της συμμορίας. Η ίδια εφημερίδα προχωρά ακόμη περισσότερο ζητώντας την εμπλοκή των ξένων στις ανακρίσεις για να καταθέσουν οι συντάκτες της διότι σε διαφορετική περίπτωση φοβούνται μήπως η εγχώρια ανάκριση αποκρύψει τους αληθινούς ενόχους. Με αφορμή τα παραπάνω, το *Εθνικό Πνεύμα*¹⁷² αφού πρώτα προχωρήσει σε καυστικά σχόλια εναντίον του *Μέλλοντος*, τονίζει ότι η επικρινόμενη εφημερίδα προχωρά στην παραπάνω διατύπωση προκειμένου να αποκτήσουν πολιτική ύπαρξη τόσο οι συντάκτες της όσο και οι φίλοι της. Επιπλέον, στο ίδιο φύλλο του *Εθνικού Πνεύματος* παρατηρούμε μια διατύπωσή του που προκαλεί έκπληξη· ότι το υπουργείο Ζαΐμη μέσω των ανακρίσεων επιδιώκει την πλήρη διαλεύκανση των σκοτεινών πτυχών της υπόθεσης. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε ότι δεν περνά πολύς καιρός για να θυμηθεί τον *αντιπολιτευτικό του*

¹⁷¹ *Εθνικό Πνεύμα* 29-05-1870.

¹⁷² *Εθνικό Πνεύμα* 19-06-1870.

ρόλο¹⁷³ κατηγορώντας το *Μέλλον* για δωροληψία προκειμένου να μην προβεί στις αποκαλύψεις τις οποίες ήταν έτοιμο να κάνει· στο σημείο αυτό παρατηρούμε δύο οξύμωρες συμπεριφορές στις οποίες υποπίπτει το *Εθνικό Πνεύμα*: α) ενώ ήδη έχει απαξιώσει τις πληροφορίες που γνωρίζει το *Μέλλον*, τώρα φέρεται να τις λαμβάνει σοβαρά υπόψιν και β) αφήνει σαφείς αιχμές για εξαγορά του *Μέλλοντος* από το υπουργείο Ζαΐμη προκειμένου να μην προβεί σε αποκαλύψεις ενώ όχι πολύ καιρό πριν το *Εθνικό Πνεύμα* είχε δηλώσει την πίστη του στην κυβέρνηση αναφέροντας ότι κύριος στόχος της είναι η πλήρης διαλεύκανση της υπόθεσης.

Τέλος, όπως είναι απολύτως κατανοητό η στάση του *Εθνικού Πνεύματος* έναντι της *Παλιγγενεσίας* είναι πολύ θετική¹⁷⁴ καθώς υποστηρίζουν και οι δύο το κόμμα του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου χαρακτηρίζοντάς την μάλιστα ως μετριοπαθή και αμερόληπτη σε αντίθεση με τη *Μέριμνα*, η οποία χαρακτηρίζεται ως φίλη του υπουργείου Ζαΐμη.

δ) Ξένα δημοσιεύματα

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αναφορές των εξεταζόμενων εφημερίδων για τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων και ειδικότερα της Αγγλίας, τόσο κατά τη διάρκεια της απαγωγής, όσο και μετά την κατάληξη του επεισοδίου· πάντοτε όμως, το κάθε έντυπο από τη δική του οπτική γωνία.

Συγκεκριμένα, μέσω του *Εθνοφύλακα*¹⁷⁵ βλέπουμε την έντονη δραστηριότητα του Erskine, τόσο κατά τη διάρκεια, όσο και μετά το πέρας της υπόθεσης. Χαρακτηριστικές είναι οι επιστολές μεταξύ του Υπουργού εξωτερικών της Αγγλίας, Clarendon και του Erskine, που φανερώνουν την ελευθερία κινήσεων του Άγγλου εν Αθήναις πρέσβη, ο οποίος παίρνει από μόνος του πρωτοβουλίες, αλληλογραφώντας με τους ληστές. Ο *Εθνοφύλακας* προχωρά ένα βήμα παρακάτω, χρησιμοποιώντας με επιφύλαξη τον όρο ότι κάποιες φορές «απαιτεί» από τη κυβέρνηση Ζαΐμη. Μετά τη δυσάρεστη κατάληξη της υπόθεσης, τον βλέπουμε να είναι παρών σε ανεπίσημες ανακρίσεις, κάτι που απαγορευόταν ρητά από το Σύνταγμα, φανερώνοντας τη δυσμενή θέση στην οποία είχε περιέλθει το ελληνικό βασίλειο, αναγκασόμενο να δεχθεί να κάνει τέτοιου είδους παραχωρήσεις.

¹⁷³ *Εθνικό Πνεύμα* 26-06-1870.

¹⁷⁴ *Εθνικό Πνεύμα* 12-05-1870.

¹⁷⁵ *Εθνοφύλακας* 20-04-1870, 27-04-1870, 28-04-1870.

Το παραπάνω γεγονός, ότι δηλαδή η Αγγλία ασκεί έλεγχο στην Ελλάδα, πιστοποιείται και από *έτερο φύλλο της ίδιας εφημερίδας*¹⁷⁶, όπου αναπαράγονται πάλι επιστολές του Clarendon στον Erskine. Εκεί αναφέρονται οι θέσεις της Αγγλίας για το επεισόδιο κατά την εξέλιξή του, με κύρια απαίτηση από την ελληνική κυβέρνηση, τη χορήγηση αμνηστίας στους απαγωγείς, καταπατώντας με αυτόν τον τρόπο, το ελληνικό Σύνταγμα, χρησιμοποιώντας μάλιστα ειρωνικά και καυστικά σχόλια για αυτό, διατυπώνοντας την άποψη ότι έχει πολλάκις παραβιασθεί στο παρελθόν και δε θα έβλαπτε εάν παραβιαζόταν μία ακόμα. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και επόμενο φύλλο του *Εθνοφύλακα*¹⁷⁷, το οποίο μας μεταφέρει τις συζητήσεις που γίνονται στη βουλή των Λόρδων για το ζήτημα της αμνηστίας, το οποίο έπρεπε να είχε παραχωρηθεί κατ' αυτούς στους ληστές όπως το 1867.

Στην ίδια εφημερίδα, *σε έτερα φύλλα*¹⁷⁸, παρατηρούμε τη μεταστροφή της αγγλικής στάσης έναντι της Ελλάδας: ενώ αρχικά τόσο Άγγλοι αξιωματούχοι όσο και ο τύπος κρατούσαν μετριοπαθή στάση, παρά την κατάληξη του επεισοδίου, όσο περνούσε ο καιρός τόσο σκλήραινε η στάση τους, με τον κόμη Carnarvon να κάνει την αρχή και τους Finlay, Palmer και Wolver να ακολουθούν. Η συγκεκριμένη εφημερίδα, αφού πρώτα απαντά με σκληρά λόγια στις κατηγορίες των παραπάνω και θέλοντας να δείξει ότι υπάρχουν άκρως θετικές και δίκαιες απόψεις τόσο για την Ελλάδα όσο και για την κυβέρνηση Ζαΐμη, δημοσιεύει τους λόγους του St. Albons. Εξίσου καυστικά και σκληρά σχόλια βλέπουμε και στο φύλλο της 23^{ης} Μαΐου της ίδιας εφημερίδας όπου αναπαράγονται απόψεις Άγγλων βουλευτών, οι οποίοι ισχυρίζονται ότι η Ελλάδα δεν πρέπει να λάβει περαιτέρω εδάφη γιατί δεν βελτιώθηκε και τα Επτάνησα που της παραχωρήθηκαν δεν βοήθησαν προς αυτό τον σκοπό. Πρέπει να υπογραμμισθεί ότι κατά τον *Εθνοφύλακα*¹⁷⁹, μετά τις συζητήσεις που λαμβάνουν χώρα στην Άνω και Κάτω Βουλή της Αγγλίας, ο αγγλικός τύπος κατάλαβε ότι δεν επέρχονται κυρώσεις για την Ελλάδα γι' αυτό και οι αναφορές του περιορίζονται στην τιμωρία των ενόχων. Στο σημείο αυτό πρέπει όμως να τονίσουμε ότι η επίσημη αγγλική θέση που εκφράζεται τόσο από τον υπουργό εξωτερικών όσο και από τον πρωθυπουργό υπήρξε σχετικά μετριοπαθής. Αυτό μας το μεταφέρει και ο *Εθνοφύλακας*¹⁸⁰, αναφέροντας λόγους του Clarendon ο οποίος ζητεί α) ενδελεχή

¹⁷⁶ *Εθνοφύλακας* 25-04-1870.

¹⁷⁷ *Εθνοφύλακας* 18-05-1870.

¹⁷⁸ *Εθνοφύλακας* 28-04-1870, 01-05-1870.

¹⁷⁹ *Εθνοφύλακας* 28-05-1870.

¹⁸⁰ *Εθνοφύλακας* 04-05-1870, 12-05-1870, 11-06-1870.

ανάκριση για να βρεθούν τυχόν άνθρωποι που δρούσαν από τα παρασκήνια στην υπόθεση του Δήλεσι (την οποία αρνείται πως θα επιδιώξει αποστέλλοντας στόλο στο ελληνικό βασίλειο) και β) την εξάλειψη της ληστείας. Αξιοσημείωτη είναι η αναφορά των λόγων του πρωθυπουργού της Αγγλίας στη βουλή των Λόρδων, την οποία αναπαράγει ο *Εθνοφύλακας*¹⁸¹ και φανερώνουν την πεποίθηση του Gladstone για στενές επαφές των ληστών με αθηναϊκά πρόσωπα καθώς και την κακή σχέση που υπήρχε μεταξύ των υπουργών της ελληνικής κυβέρνησης. Τέλος, αναγνωρίζει ότι κύρια αιτία της κακής κατάστασης στην οποία βρίσκεται η Ελλάδα αποτελεί η μακρά τουρκική κατοχή. Προτού ολοκληρώσουμε την αναφορά μας στην αντιμετώπιση της Γηραιάς Αλβιόνας προς το νεοσύστατο ελληνικό βασίλειο, θα πρέπει να τονίσουμε ότι ακολουθείται η ίδια μετριοπαθής εξωτερική πολιτική και από το νέο Άγγλο υπουργό των εξωτερικών μετά το θάνατο του Clarendon. Μάλιστα, διαβάζουμε στον *Εθνοφύλακα*¹⁸² την πλήρη ικανοποίηση του νέου Άγγλου υπουργού των εξωτερικών διότι πραγματοποιήθηκαν από την ελληνική πλευρά όλες οι αγγλικές απαιτήσεις, όπως α) της αποδοχής των Άγγλων δικηγόρων στις ανακρίσεις, β) της τιμωρίας όλων των εμπλεκόμενων στο επεισόδιο του Δήλεσι και γ) την αναμονή της ενδελεχούς ανάκρισης όπου θα βγουν και τα τελικά συμπεράσματα. Για το λόγο αυτό η αγγλική κυβέρνηση δεν παίρνει θέση στην πτώση του υπουργείου Ζαΐμη και την άνοδο εκείνου του Δεληγεώργη, με την προϋπόθεση ότι θα συνεχιστούν σε βάθος οι ανακρίσεις.

Τέλος, εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι θέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων για την Ελλάδα μετά τη δυσμενή κατάληξη της αιχμαλωσίας, οι οποίες αναφέρονται μέσω του *Εθνοφύλακα*. Αρχικά, βλέπουμε την *Αυστρία να προτείνει την κατοχή της Ελλάδας*¹⁸³ για να αντιμετωπίσει το καυστικό ερώτημα της παραπάνω εφημερίδας, η οποία διερωτάται γιατί η Αυστρία δεν πρότεινε κάτι αντίστοιχο σε βάρος της Ρωσίας όταν ένας ανώτερος αξιωματικός, ακόλουθος της αυστριακής πρεσβείας στην Αγία Πετρούπολη, δολοφονήθηκε. Στη συνέχεια, βλέπουμε τη στάση της Ιταλίας, η οποία ήταν άμεσα εμπλεκόμενη στην υπόθεση του Δήλεσι, καθώς μέσα στη λίστα των θυμάτων ήταν και αυτό του Ιταλού γραμματέα της Ιταλικής πρεσβείας στην Αθήνα. Συγκεκριμένα, *η ιταλική βουλή ζητά την τιμωρία των αυτουργών τόσο των συμμοριτών όσο και των συνενόχων αυτών, καθώς και την αναμονή των αποτελεσμάτων των*

¹⁸¹ *Εθνοφύλακας* 22-05-1870.

¹⁸² *Εθνοφύλακας* 02-07-1870, 09-07-1870.

¹⁸³ *Εθνοφύλακας* 05-05-1870.

ανακρίσεων για τη διαγωγή που επέδειξε η ελληνική κυβέρνηση κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας¹⁸⁴. Η Ρωσία δεν θα μπορούσε να μην πάρει θέση σε ένα τόσο σημαντικό θέμα. Βλέπουμε πάλι μέσω του *Εθνοφύλακα*¹⁸⁵ να αναπαράγονται οι υπόνοιες που υπήρχαν για αποστολή διακοίνωσης από μέρους της Ρωσίας στην Αγγλία με την οποία αποδοκιμάζει η πρώτη τη συμπεριφορά της δεύτερης προς την Ελλάδα για το συμβάν του Δήλεσι. Είναι λογικό εάν αναλογιστούμε την εκ νέου μεταστροφή της αγγλικής πολιτικής που αναφέραμε παραπάνω έναντι της Ελλάδας. Στην παραπάνω άποψη συντείνουν και οι επιθέσεις της *Εφημερίδας της Μόσχας* που θεωρείται ότι εκπροσωπεί τις ιδέες του πρίγκιπα. Συγκεκριμένα, παραινεί η παραπάνω εφημερίδα την Αγγλία να ασχοληθεί με τα εγκληματικά φαινόμενα που διατηρούνται στην Ιρλανδία και να πάψει πλέον να ασχολείται με τα της Ελλάδας. Επίσης, προσθέτει πως η Αγγλία στην περίπτωση που ένα παρόμοιο περιστατικό συνέβαινε τόσο στη Γαλλία όσο και στην Αμερική δε θα είχε την ίδια εχθρική αντιμετώπιση προς ξένη χώρα, όπως αυτή που έχει έναντι της Ελλάδας. Προχωρά ακόμη περισσότερο και υπογραμμίζει ότι η Ρωσία δε θα ανεχθεί να μεταβληθούν οι θεμελιώδεις θεσμοί της Ελλάδας. Στο τέλος του συγκεκριμένου άρθρου γίνεται μια ιστορική ανασκόπηση που αναφέρει ότι η Ελλάδα οφείλει την ανεξαρτησία της στους αγωνιστές και όχι στις Μεγάλες Δυνάμεις που άργησαν να επέμβουν και σίγουρα επενέβησαν λόγω συμφέροντος. Κλείνοντας, προτρέπει τις Μεγάλες Δυνάμεις να πάνσουν να κατηγορούν την Ελλάδα για φατριασμό όταν αυτές οι ίδιες πρώτες αντιμάχονταν για το ποιος θα έχει την μεγαλύτερη επιρροή στο νεοσύστατο βασίλειο· για το λόγο αυτό δημιουργήθηκαν και τα πρώτα κόμματα, αγγλικό, γαλλικό και ρωσικό.

Εξίσου σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αναφορές της *Παλιγγενεσίας* για τις αντιδράσεις των ξένων δυνάμεων τόσο κατά τη διάρκεια της ομηρείας όσο και μετά το πέρας αυτής.

Στην *Παλιγγενεσία*¹⁸⁶ γίνεται λόγος για την αποστροφή του Γάλλου πρέσβη στην παρουσία του Σκαρλάτου Σούτσου στην κηδεία των θυμάτων. Η εν λόγω εφημερίδα, εντέχνως αναφέρει αυτό το γεγονός αντίθετα με ό,τι πράττει ο *Εθνοφύλακας* για να δείξει την ανεπάρκεια και την ευθύνη του υπουργού στρατιωτικών για την κατάληξη της υπόθεσης, με απώτερο και κύριο στόχο την αλλαγή της κυβέρνησης.

¹⁸⁴ *Εθνοφύλακας* 02-06-1870.

¹⁸⁵ *Εθνοφύλακας* 05-06-1870.

¹⁸⁶ *Παλιγγενεσία* 15-04-1870.

Σε μεταγενέστερα φύλλα βλέπουμε τόσο τις αντιδράσεις των Μεγάλων Δυνάμεων όσο και τις ενέργειες στις οποίες προβαίνουν. Αρχικά, αξίζει να αναφέρουμε την επίσημη στάση της Αγγλίας, η οποία εκφράζεται από την κυβέρνησή της και είναι αρκετά *μετριοπαθής*¹⁸⁷. Συγκεκριμένα, στη βουλή των αντιπροσώπων, ο Άγγλος πρωθυπουργός αναφέρει ότι θα διεκδικήσει τα δικαιώματα της πατρίδας του εντός των ορίων της δικαιοσύνης και του διεθνούς νόμου προσθέτοντας ότι δεν ευθύνονται οι θεσμοί της Ελλάδας και ως εκ τούτου δεν συντρέχει λόγος για επιβολή δικτατορίας ή μεταβολή της υφιστάμενης πολιτικής κατάστασης. Προτρέπει να υπάρξει υπομονή μέχρι τα αποτελέσματα των ανακρίσεων, τα οποία είναι πεπεισμένος ότι θα δείξουν κρυφές και μυστικές συνεννοήσεις των ληστών με αθηναϊκά πρόσωπα· άποψη που οφείλεται κατά την *Παλιγγενεσία* σε σειρά παρανοήσεων. Ακόμη, αναγνωρίζει τη μη ενοχή του ελληνικού λαού για αμαρτίες και πλημμελήματα της κυβέρνησής του και προσθέτει ότι οποιαδήποτε μέτρα ληφθούν θα είναι προς την κατεύθυνση της σωτηρίας της τιμής και της ευημερίας της Ελλάδας καθώς και η αποφυγή παρόμοιων γεγονότων στο μέλλον. *Παρόμοιες μετριοπαθείς αναφορές*¹⁸⁸ για την Ελλάδα εξέφρασε και ο υπουργός εξωτερικών της Αγγλίας στη βουλή των Λόρδων με μόνη διαφορά ότι αφήνει ανοιχτό ένα παράθυρο εγκαθίδρυσης υγιούς και τίμιας κυβέρνησης στο ελληνικό βασίλειο εφόσον συμφωνήσουν και οι άλλες δύο προστάτιδες δυνάμεις. Εντύπωση προκαλεί η εξάρτηση του ελληνικού βασιλείου από τις Μεγάλες Δυνάμεις σχεδόν σαράντα έτη από τη σύστασή του. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ίδια αγγλική εξωτερική πολιτική σε σχέση με την Ελλάδα ασκείται και μετά την ανάληψη του αγγλικού Foreign Office από τον Gramville, ο οποίος τονίζει την ικανοποίηση της αγγλικής πλευράς, τόσο για τη συμμετοχή των Άγγλων δικηγόρων στις ανακρίσεις, όσο και για την καταδίκη και εκτέλεση των πέντε συλληφθέντων ληστών.

Όπως είναι απολύτως λογικό, εκτός των μετριοπαθών αγγλικών θέσεων για το ελληνικό βασίλειο που αναφέρονταν από την αγγλική κυβέρνηση, υπήρχαν και εκείνες οι οποίες ήταν αρκετά επικριτικές με μεγάλες δόσεις συκοφάντησης και ύβρεων, οι οποίες ακούγονταν από χείλη μελών του αγγλικού κοινοβουλίου, όπως του Palmer και του Wolver. Αυτοί καθιστούσαν κύρια υπεύθυνη της τραγωδίας την ελληνική κυβέρνηση.

¹⁸⁷ *Παλιγγενεσία* 04-05-1870, 23-05-1870,

¹⁸⁸ *Παλιγγενεσία* 29-05-1870.

Την αντίδραση της Γαλλίας μας την μεταφέρει ο ανταποκριτής του *Χρόνου* στο Βερολίνο μέσα από άρθρο του, το οποίο αναπαράγεται μέσω της *Παλιγγενεσίας*¹⁸⁹. Σε αυτό αναφέρεται ότι η γαλλική κυβέρνηση, η πρώτη κατά τον αρθρογράφο που θέλησε να κηρύξει την Ελλάδα υπεύθυνη για την τραγωδία στο Δήλεσι, απέστειλε διακοίνωση στην ομόλογη ελληνική, άκρως επιθετική, καθιστώντας την υπεύθυνη για οτιδήποτε συμβεί σε Γάλλο υπήκοο, την οποία και *απέσυρε*¹⁹⁰ λίγο καιρό αργότερα.

Η Ιταλία με τη σειρά της, κρατά μετριοπαθή στάση ζητώντας την τιμωρία των ενόχων, την ενδελεχή ανάκριση καθώς και την εξέταση της διαγωγής των ελληνικών αρχών που ενεπλάκησαν στην επίλυση του επεισοδίου. Η ίδια χώρα δεν ξεχνά να τονίσει ότι για την ανάπτυξη του ελληνικού βασιλείου χρειάζεται εύνοια από μέρους της κοινής γνώμης της Ευρώπης και όχι κατακεραύνωση, όπως μας πληροφορεί η *Παλιγγενεσία*¹⁹¹.

Τέλος, μέσω της *Παλιγγενεσίας*¹⁹², πληροφορούμαστε την αντίδραση της Ρωσίας. Αρχικά, η κραταιά δύναμη προτείνει να διενεργηθεί αυστηρή ανάκριση και προχωρά σε έντονες παρατηρήσεις προς την Αγγλία με αφορμή τις συνεχείς επεμβάσεις της τελευταίας στα εσωτερικά της Ελλάδας. Συγχρόνως, αναγνωρίζει στους εμπλεκόμενους μια χαλαρότητα στην αντιμετώπιση της αιχμαλωσίας αλλά δεν παύει να κατηγορεί τη Γηραιά Αλβιόνα ότι δρα μόνη της χωρίς την έγκριση των δύο άλλων προστάτιδων δυνάμεων. Όπως και στον *Εθνοφύλακα* έτσι και στην *Παλιγγενεσία* βλέπουμε το επικριτικό άρθρο της *Εφημερίδας της Μόσχας* που καυτηριάζει τη στάση της Αγγλίας έναντι της Ελλάδας.

Επιπροσθέτως, όπως και στον *Εθνοφύλακα*, έτσι και στην *Παλιγγενεσία*, βλέπουμε τόσο την ελευθερία κινήσεων του Erskine, όσο και τις απαιτήσεις της Αγγλίας αλλά με τη χρησιμοποίηση ηπιότερων όρων από μέρους της τελευταίας. Ειδικότερα, αξίζει να αναφέρουμε εκτενώς τις αγγλικές απαιτήσεις σε βάρος του ελληνικού βασιλείου διότι φανερώνεται η υπεροψία των Άγγλων έναντι των Ελλήνων. Αρχικά, βλέπουμε ότι ο αιχμάλωτος Wyner σε επιστολή του προς το Λόρδο Manchester τον προτρέπει να τηλεγραφήσει στον Grey, για να παρακαλέσει τον Clarendon να πιέσει την ελληνική κυβέρνηση προς χάριν της απελευθέρωσης των αιχμαλώτων. Επιπλέον, η *Παλιγγενεσία*¹⁹³ μας μεταφέρει τις συζητήσεις που γίνονται στην Αγγλία και

¹⁸⁹ *Παλιγγενεσία* 28-05-1870.

¹⁹⁰ *Παλιγγενεσία* 09-06-1870.

¹⁹¹ *Παλιγγενεσία* 06-06-1870.

¹⁹² *Παλιγγενεσία* 07-05-1870, 05-06-1870.

¹⁹³ *Παλιγγενεσία* 18-05-1870.

αναφέρουν ότι θα μπορούσε η ελληνική πλευρά να έχει ενδώσει στην απαίτηση των Αρβανιτάκηδων για χορήγηση αμνηστίας όπως το 1867 με τα γεγονότα της Κρήτης, κάτι όμως που *αρνήθηκε να κάνει ο Erskine*¹⁹⁴ (αναφέροντας χαρακτηριστικά στον Clarendon ότι παρά τις δυσχερείς περιστάσεις για τους Άγγλους υπηκόους, δεν είχε το δικαίωμα να πιέσει την Ελληνική κυβέρνηση να καταπατήσει το Σύνταγμα). Στο ίδιο φύλλο της εν λόγω εφημερίδας παρακολουθούμε την ανοιχτή επέμβαση του υπουργού εξωτερικών της Αγγλίας στα εσωτερικά της Ελλάδας, διότι έχει την πεποίθηση ότι και οι άλλες προστάτιδες δυνάμεις θα συνεργαστούν με τη Γηραιά Αλβιόνα για να εξασφαλίσουν με κάθε τρόπο κάποια καλή κυβέρνηση για το ελληνικό βασίλειο. Όσο περνά ο καιρός, μέσω της *Παλιγγενεσίας*¹⁹⁵ βλέπουμε τις απαιτήσεις των Άγγλων να είναι πέρα από κάθε όριο διότι παρατηρούμε α) να ζητούν από την ελληνική κυβέρνηση να προκηρύξει ότι δίνεται άφεση ποινής στον καταγγέλλοντα τους συνενόχους που ενεπλάκησαν στο επεισόδιο του Δήλεσι κατά παράβαση των νόμων και β) να απαιτούν να υπογράφονται οι καταθέσεις των ανακρινομένων από κάποιον υπάλληλο της αγγλικής πρεσβείας. Η ίδια υπεροπτική και εκβιαστική πολιτική της Αγγλίας έναντι της Ελλάδας φαίνεται και από μια επιστολή του υπουργού εξωτερικών της πρώτης προς τον Erskine όπου του δίνονται σαφείς οδηγίες στην περίπτωση που οι ελληνικές αρχές αρνηθούν την παρουσία των δύο Άγγλων δικηγόρων· οι οδηγίες περιελάμβαναν τη δήλωση από μέρους του Άγγλου πρέσβη ότι τόσο η Βασίλισσα όσο και ο λαός της Αγγλίας δε θα χαρούν στο άκουσμα αυτής της είδησης. Τελικώς, δόθηκε άδεια μόνο στους Άγγλους δικηγόρους να παρευρίσκονται στις ανακρίσεις και όχι στον Erskine ούτε στον γραμματέα της βρετανικής πρεσβείας, διότι παραβιαζόταν ο νόμος.

Ακόμη, αξιοσημείωτη είναι η αναφορά της εφημερίδας, στις κατηγορίες που εκτοξεύουν Άγγλοι αξιωματούχοι για την αντιπολίτευση, τις οποίες άλλες εφημερίδες θα απέκρυπταν εντέχνως απαντώντας τους όμως, πάντοτε με καυστικά σχόλια. Ειδικότερα, χαρακτηρίζεται *ως δηλητήριο*¹⁹⁶, η άποψη του Carnarvon, ο οποίος είχε την υπόνοια ότι η αντιπολίτευση υποδαύλιζε την καταστροφή. Δεν ήταν μόνο οι Άγγλοι αξιωματούχοι που πίστευαν κάτι τέτοιο, αλλά και η κοινή γνώμη της Αγγλίας συνέκλινε σε μια τέτοια άποψη. Γενικότερα, πίστευαν ότι οι ληστές κατευθύνονταν από διακεκριμένα πρόσωπα των Αθηνών, μια άποψη που ενισχύθηκε λόγω της

¹⁹⁴ *Παλιγγενεσία* 20-06-1870.

¹⁹⁵ *Παλιγγενεσία* 20-05-1870.

¹⁹⁶ *Παλιγγενεσία* 28-04-1870.

παρερμηνείας που δόθηκε στην επιστολή Ζαΐμη. Κατά την *Παλιγγενεσία*, λόγω της παραπάνω παρεξήγησης κατηγορήθηκε όλος ο ελληνικός λαός ως ληστές. Όμως, η ίδια εφημερίδα θεωρεί ότι μόλις περάσει λίγος καιρός θα επανέλθει η ψυχραιμία στη σκέψη των Άγγλων και θα αποκτήσουν καλύτερη γνώμη για τους Έλληνες.

Η έτερη αιχμή εις βάρος της αντιπολίτευσης έρχεται από τον Erskine, ο οποίος παρευρίσκεται στις ανεπίσημες ανακρίσεις, κάτι που απαγορεύεται ρητά, διότι φοβάται τη συγκάλυψη ενοχής προσώπων της αντιπολίτευσης. Στο σημείο αυτό επεμβαίνει η *Παλιγγενεσία*, ισχυριζόμενη πως δεν μπορεί να γίνονται αποδεκτά όλα τα αιτήματα των πρέσβων, αφήνοντας αιχμές τόσο για ενδοτικότητα της ελληνικής κυβέρνησης όσο και για τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων. Αργότερα όμως, η ίδια *εφημερίδα*¹⁹⁷ αναθεωρεί την παραπάνω δική της θέση και αναφέρει πως δέχεται εν τέλει την παρουσία των Άγγλων στις ανακρίσεις, προκειμένου να μην υπάρχει υποψία συγκάλυψης.

Ο Λόρδος Carnarvon δεν περιορίστηκε μόνο στις κατηγορίες προς την αντιπολίτευση, αλλά στοχοποίησε και την ελληνική κυβέρνηση ως κύρια υπεύθυνη της κατάληξης του επεισοδίου. Από την αγγλική πλευρά στοχοποιήθηκαν και εντολοδόχοι της ελληνικής κυβέρνησης που ενεπλάκησαν στην επίλυση της αιχμαλωσίας. Εκτός επιθέσεων ο Λόρδος Carnarvon αφήνει τον βασιλιά Γεώργιο όχι λόγω αξιώματος αλλά λόγω καταγωγής. Αξίζει να σημειώσουμε ότι η *Παλιγγενεσία*¹⁹⁸ αν και αντιπολιτευόμενη υπερασπίζεται την κυβέρνηση· επιβεβαιώνεται ακόμη μια φορά ότι μπροστά στις ξένες επιθέσεις, οι διαφορές παραμερίζονται και συνασπίζονται όλοι γύρω από την εκάστοτε κυβέρνηση. Όμως, για άλλη μια φορά αυτοί που ασκούν την αγγλική πολιτική *ομολογούν*¹⁹⁹ το προφανές, ότι όλες οι αποφάσεις ελήφθησαν από κοινού και για το λόγο αυτό δεν πρέπει να κατηγορείται μόνο η ελληνική κυβέρνηση. Επιπλέον, αναγνωρίζεται ότι όποια απόφαση και να λαμβανόταν θα ήταν το ίδιο επισφαλής και σε κάθε πιθανή δυσμενή κατάληξη θα κατηγορούνταν οι εμπλεκόμενοι. Αυτά ειπώθηκαν στις ανταλλαγείσες επιστολές μεταξύ Erskine-Clarendon. Αν και πρόσκαιρα είχε επανέλθει το ενδεχόμενο επιβολής κυρώσεων και εκδίκησης από μέρους των Μεγάλων Δυνάμεων, φαίνεται μετά τη διαρροή των παραπάνω επιστολών να απομακρύνεται εντελώς.

¹⁹⁷ *Παλιγγενεσία* 20-06-1870.

¹⁹⁸ *Παλιγγενεσία* 28-05-1870.

¹⁹⁹ *Παλιγγενεσία* 22-06-1870.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων και μέσα από τα φύλλα του *Αιώνα*. Συγκεκριμένα, ενώ οι Άγγλοι αρχικά *κατηγορούν*²⁰⁰ την ελληνική κυβέρνηση για ολιγωρία στην καταστροφή της συμμορίας των Αρβανιτάκηδων, προτού η τελευταία προβεί στην αιχμαλωσία των ξένων καθώς και για ανεπαρκή λήψη μέτρων ασφαλείας στη συνοδεία των τελευταίων, δε φαίνονται στον ορίζοντα πιθανές κυρώσεις μετά την επιστολή του Clarendon στο βασιλιά Γεώργιο και την ελληνική κυβέρνηση· μια στάση της Αγγλίας που αντιτίθεται στις προτροπές κάποιων ευρωπαϊκών δυνάμεων για την επιβολή κυρώσεων σε βάρος της Ελλάδας και συναντά την επιδοκιμασία του *Αιώνα*. Επιπλέον, ο υπουργός εξωτερικών της Αγγλίας σε μεταγενέστερες αναφορές του τονίζει πως εάν τελικώς προκριθούν κάποιες ενέργειες για την Ελλάδα, αυτές σε καμιά περίπτωση *δε θα θίγουν ούτε την ανεξαρτησία της ούτε θα παραβιάζουν τους νόμους αυτής αλλά θα περιορίζονται α) στη διενέργεια ενδελεχούς ανάκρισης προκειμένου να ερευνηθούν εάν υπήρξαν συνεννοήσεις μεταξύ ληστών και κομμάτων, β) στην αποτελεσματική καταπολέμηση της ληστείας αλλά και γ) την εκρίζωση των αιτιών που την προκαλούν*²⁰¹. Όλα τα παραπάνω θα συζητηθούν και θα αποφασιστούν από τις Μεγάλες Δυνάμεις.

Μέσω του *Αιώνα*²⁰² βλέπουμε και την αντίδραση της Γηραιάς Αλβιόνας στην πτώση της κυβέρνησης Ζαΐμη. Όπως ισχυρίζεται ο υπουργός εξωτερικών της Αγγλίας, δε θα εμπλακεί στις διεργασίες που γίνονται για το ποιος τελικά θα αντικαταστήσει το υπουργείο Ζαΐμη ούτε έχει κάποια ιδιαίτερη προτίμηση· το μόνο που θα επιδιώξει θα είναι η τέλεια και πλήρης ανάκριση υπό την εποπτεία και τη μεσολάβηση των Άγγλων πρακτόρων προκειμένου να εξακριβωθεί η εμπλοκή ή μη υψηλά ιστάμενων προσώπων στην καθοδήγηση των Αρβανιτάκηδων. Ακόμη, ο Clarendon *δηλώνει*²⁰³ την πλήρη ικανοποίησή του για τους μέχρι τώρα χειρισμούς των ελληνικών αρχών, άποψη την οποία αφήνει να εννοηθεί πως έχουν τόσο η κυβέρνηση της Γαλλίας όσο και αυτή της Ιταλίας. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι δεν υπήρχαν μόνο μετριοπαθείς φωνές για την Ελλάδα από την Αγγλία αλλά και εκείνες που ήταν αρκετά επιθετικές όπως του Palmer και του Wolver (μέλη του αγγλικού κοινοβουλίου) που είδαμε νωρίτερα και μεταξύ άλλων ανέφεραν ότι κύρια υπεύθυνη της δυσάρεστης τροπής που έλαβε η αιχμαλωσία ήταν η ελληνική

²⁰⁰ *Αιών* 02-05-1870.

²⁰¹ *Αιών* 18-06-1870, 09-07-1870.

²⁰² *Αιών* 13-07-1870.

²⁰³ *Αιών* 13-07-1870.

κυβέρνηση. Την ίδια δυσμενή άποψη για την Ελλάδα εξέφρασε και ο Carnarvon²⁰⁴ στη βουλή των Λόρδων αναφέροντας ότι οι επιφανείς ξένοι βρέθηκαν στη μέση ενός πατριαστικού παιχνιδιού: οι μεν αντιπολιτευόμενοι παρότρυναν τους ληστές στην επιμονή τους στην απαίτηση αμνηστίας γνωρίζοντας ότι δεν μπορεί να δοθεί ώστε με μια πιθανή δυσάρεστη τροπή της υπόθεσης να πληγεί η κυβέρνηση, οι δε κυβερνώντες ήθελαν να πετύχουν ισχυρό χτύπημα κατά της ληστείας με αποτέλεσμα να θυσιάσουν τους ξένους στο βωμό του παραπάνω σκοπού. Ο *Αιών*, όπως είναι φυσικό, αντικρούει τις παραπάνω κατηγορίες σε αντίθεση με άλλες εφημερίδες που τις χρησιμοποιούν για άλλη μια φορά κατά το δοκούν. Τέλος, μέσω της *εν λόγω εφημερίδας*²⁰⁵ βλέπουμε μια υπεροπτική αξίωση από μέρους ενός Άγγλου βουλευτή για την Ελλάδα, όπου ανέφερε ότι θα έπρεπε να θυσιαστεί το πολίτευμα με αντάλλαγμα τη σωτηρία των επιφανών ξένων παρότι ο ίδιος στο παρελθόν έχει τονίσει ότι έναντι του αγγλικού νόμου κανείς δεν μπορεί να αξιώσει υπέρ του ίδιου ή άλλου το προσωπικό συμφέρον.

Προτού κλείσουμε την αναφορά μας για την επίσημη στάση της Αγγλίας έναντι της Ελλάδας με αφορμή το επεισόδιο του Δήλεσι επισημαίνουμε ότι ναι μεν υπήρξε σχετικά μετριοπαθής, τόσο κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας όσο και μετά το πέρας αυτής, αλλά δε σταμάτησε να απαιτεί και να εκβιάζει, όπως μας πληροφορεί ο *Αιών*²⁰⁶ βασιζόμενος σε έγγραφα που ήρθαν στο φως της δημοσιότητας. Ειδικότερα, βλέπουμε τόσο την εντολή του Άγγλου υπουργού εξωτερικών στον Erskine να απαιτήσει να δοθεί η αμνηστία στους συμμορίτες προκειμένου να απελευθερωθούν οι αιχμάλωτοι, όσο και την απαίτηση του εν Αθήναις πρέσβη για παρουσία του ίδιου και δύο Άγγλων δικηγόρων στην ανάκριση που έλαβε χώρα μετά την κατάληξη της αιχμαλωσίας. Επίσης, οι Άγγλοι δεν περιορίστηκαν στις παραπάνω αξιώσεις αλλά σε συζητήσεις που διενεργήθηκαν στη βουλή των Λόρδων, ο Clarendon φέρεται να τονίζει ότι θα έπρεπε να έχει δοθεί η αμνηστία από μέρους της κυβέρνησης Ζαΐμη, όπως έπραξε και εκείνη του Κουμουνδούρου το 1867 με αφορμή τα γεγονότα της Κρήτης. Η θέση του υπουργού εξωτερικών της Γηραιάς Αλβιόνας συνάντησε την έντονη απάντηση του *Αιώνα* και την υποστήριξη αυτού στην προηγούμενη κυβέρνηση Κουμουνδούρου με το να διαγεύδει ότι στους ληστές που επρόκειτο να συνδράμουν τους επαναστάτες στην Κρήτη δόθηκε αμνηστία και να επιβεβαιώνει ότι

²⁰⁴ *Αιών* 23-05-1870.

²⁰⁵ *Αιών* 02-07-1870.

²⁰⁶ *Αιών* 27-04-1870, 02-05-1870, 07-05-1870, 18-05-1870, 28-05-1870, 02-06-1870.

απλώς εθελotuφλούσαν στη μετάβαση των ληστών στο εν λόγω νησί· κάτι παρόμοιο έπραξε και η κυβέρνηση Ζαΐμη κατόπιν απαίτησης της Αγγλίας με το να συναινέσει η πρώτη στη διαφυγή των ληστών αφού πρώτα αφήσουν ελεύθερους τους απαχθέντες κάτι που δε δέχτηκε τελικά η συμμορία. Η στάση του *Αιώνα* είναι αξιοσημείωτη αν αναλογιστούμε ότι υπήρξε χρόνιος κατήγορος του Κουμουνδούρου και της παράταξής του και υποστηρικτής του Ζαΐμη. Με αφορμή την παραπάνω στάση της εν λόγω εφημερίδας παρατηρούμε να επιβεβαιώνεται για ακόμη μια φορά ότι εμπρός στις επιθέσεις των ξένων συνασπίζονται σχεδόν όλοι παραμερίζοντας τις όποιες διαφορές τους. Πλην των αξιώσεων της έναντι της ελληνικής κυβέρνησης η Αγγλική πλευρά είχε και πλήρη ελευθερία κινήσεων τόσο κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας όσο και μετά την κατάληξη του επεισοδίου όπως φανερώνουν τα έγγραφα.

Επιπροσθέτως, την ίδια μετριοπαθή και εν μέρει ευνοϊκή στάση για το ελληνικό βασίλειο φέρεται να έχει και η Ιταλία, όπως διακρίνουμε μέσα από τις σκόπιμες αναφορές του *Αιώνα*. Αρχικά, μέσω της εν λόγω εφημερίδας²⁰⁷ βλέπουμε την αναπαραγωγή μιας συζήτησης που διενεργείται στο ιταλικό κοινοβούλιο και μιλά για την κατάσταση του ληστρικού φαινομένου, που είχε λάβει τεράστιες διαστάσεις εν έτει 1869 στην Ιταλία. Επιπλέον, στην ίδια συζήτηση βλέπουμε τον υπουργό εσωτερικών της εν λόγω χώρας να κάνει αυτοκριτική αναφέροντας ότι δεν είναι πρέπον από τη στιγμή που διατηρείται αυτό το απεχθές φαινόμενο στην Ιταλία (μια χώρα αρκετά προηγμένη σε πολλούς τομείς) να κατακεραυνώνεται ένα τόσο ασθενές βασίλειο όπως αυτό της Ελλάδας. Επίσης, σε μεταγενέστερο φύλλο του *Αιώνα*²⁰⁸ βλέπουμε τις αξιώσεις της Ιταλίας έναντι της Ελλάδας που μοιάζουν αρκετά με εκείνες της Γηραιάς Αλβιόνας. Ειδικότερα, βλέπουμε την Ιταλία να ζητά τη σύλληψη όλων όσοι εμπλέκονταν είτε άμεσα είτε έμμεσα στην υπόθεση και την παραπομπή αυτών σε δίκη. Ακόμη, επιθυμεί ανάκριση ώστε να διαλευκανθεί πλήρως η υπόθεση και να φωτιστούν όλες οι σκοτεινές πλευρές του θέματος προτού προβεί η ιταλική πλευρά σε κάποιο συμπέρασμα, μια ανάκριση όμως που θα ερευνά και τη διαγωγή των ελληνικών αρχών. Τέλος, την ίδια μετριοπαθή στάση φέρονται να έχουν και μεμονωμένοι Ιταλοί αξιωματούχοι, όπως ο γερουσιαστής Mamiani, ο οποίος στο παρελθόν είχε διατελέσει και πρέσβης στην Αθήνα, που ανέφερε ότι σε καμιά περίπτωση δεν θα πρέπει να υπάρξουν κυρώσεις σε βάρος της Ελλάδας.

²⁰⁷ *Αιών* 04-05-1870.

²⁰⁸ *Αιών* 04-06-1870.

Ακόμη, θα πρέπει να τονίσουμε ότι οι ξένες δυνάμεις δεν διέκειντο όλες ευνοϊκά έναντι του ελληνικού βασιλείου, αλλά υπήρχαν και εκείνες της Αυστρίας και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας που ήταν αρκετά επιθετικές. Ειδικότερα, μέσω του *Αιώνα*²⁰⁹ βλέπουμε την Αυστρία να ασκεί πολύ σκληρή κριτική για την Ελλάδα προσπαθώντας μάλιστα να πείσει και τις άλλες Μεγάλες Δυνάμεις να επιβάλουν στην τελευταία κυρώσεις, κάτι που συναντά την έντονη αντίδραση του *Αιώνα*, που την προτρέπει μάλιστα να αντιμετωπίσει τα πολύ χειρότερα ληστρικά φαινόμενα που συμβαίνουν στο εσωτερικό της. Τέλος, μέσω του επιτετραμμένου της Τουρκίας στην Αθήνα, Φώτιου Φωτιάδη, βλέπουμε τη θέση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας για την Ελλάδα μετά την κατάληξη του επεισοδίου του Δήλεσι. Ο τελευταίος, αν και Έλληνα το γένος, δεν διστάζει να κάνει προσπάθειες προκειμένου να πείσει τους εν Αθήναις ομολόγους του να αποφασίσουν κάποια κοινή πράξη ικανή να ταπεινώσει την ελληνική κυβέρνηση.

Το *Εθνικό Πνεύμα* από τη μεριά του, σε αντίθεση με ό,τι πράττουν οι άλλες εξεταζόμενες εφημερίδες, καταγγέλλει την αγγλική παρεμβατικότητα, την οποία άρρηκτα συνδέει με την ενδοτικότητα του υπουργείου Ζαΐμη προσπαθώντας να καταδείξει τους κυβερνώντες ως υποχείρια των Άγγλων· αυτό γίνεται συστηματικά προκειμένου να ανατραπεί η κυβέρνηση. Ειδικότερα, μέσω των αναφορών του *Εθνικού Πνεύματος* για την ανάμειξη των Άγγλων στα εσωτερικά της Ελλάδας παρατηρούμε τη θεώρηση της τελευταίας ως αγγλικού προτεκτοράτου από τους πρώτους· κάτι το οποίο επιβεβαιώνεται και από τα πλέον επίσημα χείλη²¹⁰, λόγου χάριν μέσω της επιστολής του Άγγλου υπουργού εξωτερικών προς τον εν Αθήναις Άγγλο πρέσβη, όπου δεν δέχονται ως λόγο άρνησης της παραχώρησης αμνηστίας στους ληστές την καταπάτηση του Συντάγματος γιατί θεωρούν ότι έχει συμβεί πολλάκις στο παρελθόν. Στο σημείο αυτό πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η εξεταζόμενη εφημερίδα συμμαρτίζει σκόπιμα την παραπάνω άποψη της αγγλικής κυβέρνησης διότι κατ' αυτόν τον τρόπο δίνει κύρος στα λεγόμενά της.

Επίσης, αν και το *Εθνικό Πνεύμα* αναγνωρίζει τη δύναμη της Γηραιάς Αλβιόνας, δεν παύει να κατακρίνει²¹¹ την παρουσία των πρέσβων στις ανακρίσεις κατ' αντίθεση προς τις περιόδους αποκλεισμού του Πειραιά από τις ξένες δυνάμεις, αφήνοντας σαφείς αιχμές για την υποχωρητικότητα του υπουργείου Ζαΐμη. Ακόμη, αν και οι

²⁰⁹ *Αιών* 04-05-1870.

²¹⁰ *Εθνικό Πνεύμα* 25-04-1870.

²¹¹ *Εθνικό Πνεύμα* 21-04-1870.

ίδιοι οι Άγγλοι αναγνωρίζουν την παρατυπία²¹² του να παρευρίσκονται στις ανακρίσεις, αυτό δεν τους εμποδίζει από το να ανακρίνουν πρόσωπα της επιλογής τους (όπως στην περίπτωση Θεαγένη) και να βγάζουν και ετυμηγορία. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της δίκης οι «εντεταλμένοι δικαστές της Αγγλίας» σε ρόλο ερευνητών κάθονταν στο προεδρείο και κατέθεταν ερωτήσεις μέσω του Εισαγγελέα²¹³.

Συν τοις άλλοις, μέσω του *Εθνικού Πνεύματος* παρατηρούμε την εμμονή των Άγγλων στα λεγόμενα Ζαΐμη για την αντιπολίτευση (παρά την διάψυσή του) και γενικότερα την πεποίθησή τους για εμπλοκή υψηλά ιστάμενων προσώπων στο επεισόδιο του Δήλεσι· κάτι που πιστοποιείται από την απαίτηση των Άγγλων για συνέχιση των ανακρίσεων αλλά και για ενέργειες που υποχρεούνται οι Έλληνες υπουργοί να ακολουθήσουν καθ' υπόδειξιν των πρώτων καταπατώντας συνταγματικούς θεσμούς. Η εν λόγω εφημερίδα²¹⁴ θεωρεί τα παραπάνω σκανδαλώδη επέμβαση στα εσωτερικά του κράτους και χαρακτηρίζει την κυβέρνηση Ζαΐμη ξένη εφόσον υπάρχουν τέτοιες απαιτήσεις προς αυτήν και προχωρά ακόμη περισσότερο συμεριζόμενη κάποιες απόψεις που ανέφεραν ότι η Ελλάδα έχει δύο πρωθυπουργούς, «ένα ιθαγενή και ένα αλλοδαπόν, ο οποίος είναι κραταιότερος των νόμων». Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε τη σκόπιμη επισήμανση δουλοπρέπειας της κυβέρνησης από την εξεταζόμενη εφημερίδα διότι τέτοιες απόψεις ήταν δυνατόν να προκαλέσουν το κοινωνικό αίσθημα.

Τέλος, εντύπωση προκαλεί αναφορά του Gladstone²¹⁵ (πρωθυπουργού της Αγγλίας) για την ελληνική κυβέρνηση ότι είναι μικρότερη και ταπεινότερη των κυβερνωμένων· σε αυτό συμφωνεί και το *Εθνικό Πνεύμα* αλλά μόνο για το υπουργείο Ζαΐμη και όχι για τα προηγούμενα.

Επίσης, το *Εθνικό Πνεύμα* μάς ενημερώνει σκόπιμα κυρίως για δυσμενείς αναφορές από χείλη ξένων που δεν ασκούν όμως εξουσία στα κράτη τους, προκειμένου να επιτευχθούν οι σταθερές επιδιώξεις του. Αρχικά, η εξεταζόμενη εφημερίδα μάς παρουσιάζει τη γνώμη ευρωπαϊκών κύκλων - χωρίς να τους προσδιορίζει - ότι οι Έλληνες είναι ανάξιοι αυτονομίας και ελευθερίας²¹⁶. εντύπωση προκαλεί η μη αντίδραση του *Εθνικού Πνεύματος* σε μια τόσο σκληρή διατύπωση.

²¹² *Εθνικό Πνεύμα* 12-06-1870.

²¹³ *Εθνικό Πνεύμα* 26-06-1870.

²¹⁴ *Εθνικό Πνεύμα* 22-05-1870.

²¹⁵ *Εθνικό Πνεύμα* 26-05-1870.

²¹⁶ *Εθνικό Πνεύμα* 21-04-1870.

Επιπλέον, μέσω των λόγων του Carnarvon²¹⁷ φαίνεται να υπάρχει ένα μέρος της αγγλικής κοινής γνώμης που να θέλει κάποια ικανοποίηση για τη δυσμενή εξέλιξη του επεισοδίου. Ικανοποίηση φέρονται να ζητούν και οι Wolver και Palmer διότι θεωρούν τόσο την ελληνική κυβέρνηση όσο και τον Erskine ως κύριους υπεύθυνους της τραγωδίας. Χρησιμοποιούν σκληρούς χαρακτηρισμούς εναντίον των Ελλήνων υπουργών αποκαλώντας τους «φονιάδες»· για άλλη μια φορά η εξεταζόμενη εφημερίδα βάζοντας το πολιτικό συμφέρον πάνω από το συμφέρον της χώρας όχι μόνο δεν αντικρούει τις σκληρές αναφορές, αλλά φέρεται να συμφωνεί με αυτές και να δικαιολογεί αυτή της τη στάση τονίζοντας ότι είναι καλύτερο να κατηγορούνται επτά άνθρωποι παρά το έθνος ολόκληρο. Σε μεταγενέστερο φύλλο της²¹⁸ με καθυστέρηση αναγνωρίζει τις σφοδρές αλλά αληθείς κατά την ίδια κατηγορίες των παραπάνω, τους οποίους χαρακτηρίζει «ως φανατικούς αντιπροσώπους της υπερόπτιδος και φιλεκδικού αριστοκρατίας, η οποία κυβερνά τα 2/5 της γης». Ακόμη, προς περαιτέρω ενίσχυση των επιχειρημάτων του, το *Εθνικό Πνεύμα* προχωρά στην επίκληση μιας ισχυρής φωνής, αυτής του Finlay, όπου γίνεται επιλεκτική χρήση των λεγομένων του. Ειδικότερα, αναφέρεται η αξίωση του Finlay α) να έρθουν στο φως όλα τα έγγραφα που σχετίζονται με το επεισόδιο του Δήλεσι και β) να συγκληθεί η βουλή, η οποία ήταν και πάγια απαίτηση του *Εθνικού Πνεύματος*· η συγκεκριμένη αξίωση ερμηνεύτηκε κατά το δοκούν από την εξεταζόμενη εφημερίδα διότι ο Finlay ανέφερε απλώς ότι πρέπει να ληφθεί υπόψιν η βούληση του ελληνικού λαού. Όπως είδαμε νωρίτερα, την ίδια ερμηνεία στα λόγια του Finlay έδωσε και η άλλη αντιπολιτευόμενη εφημερίδα, η *Παλιγγενεσία*. Σε μεταγενέστερο φύλλο²¹⁹ του αναπαράγει και άλλη μία προσβλητική αναφορά, εκείνη του Λόρδου Redcliff, ο οποίος προτρέπει τη Βασίλισσα της Αγγλίας να παρέμβει προσωπικά εξαλείφοντας τα αίτια της ληστείας στην Ελλάδα. Επίσης, καθόλη την εξεταζόμενη περίοδο το *Εθνικό Πνεύμα*²²⁰ δεν παύει να μεταφέρει δυσμενείς αναφορές Άγγλων αξιωματούχων για το ελληνικό βασίλειο που βρίσκουν σύμφωνους Έλληνες τοπικούς άρχοντες. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι η εν λόγω εφημερίδα μόνο σε ένα φύλλο της περιέχει θερμές αναφορές για την Ελλάδα, όπως αυτή του Edward Masson, ο οποίος συνέταξε επιστολή προς κάποιους Άγγλους υπουργούς, η οποία αναιρεί τις συκοφαντίες και τις

²¹⁷ *Εθνικό Πνεύμα* 02-05-1870.

²¹⁸ *Εθνικό Πνεύμα* 26-05-1870.

²¹⁹ *Εθνικό Πνεύμα* 19-06-1870.

²²⁰ *Εθνικό Πνεύμα* 04-06-1870.

ύβρεις που εκτοξεύθηκαν από ομοεθνείς του κατά του ελληνικού βασιλείου και αποδίδει όλες τις συμφορές του στην πλανημένη πολιτική της Γηραιάς Αλβιόνας.

Ακόμη, πλην των παραπάνω αγγλικών δυσμενών αναφορών, το *Εθνικό Πνεύμα* αναπαράγει και τη διατύπωση του Κόμη Mamiani, μέλους της ιταλικής Γερουσίας, ο οποίος τονίζει ότι η Ιταλία, λόγω εσωτερικών περισπασμών, δεν μπορεί να επέμβει στα εσωτερικά της Ελλάδας όσο η Αγγλία.

Επιπροσθέτως, εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αναφορές του *Εθνικού Πνεύματος* για τις επίσημες αντιδράσεις των ευρωπαϊκών δυνάμεων (Ιταλίας, Γαλλίας, Αυστρίας, Αγγλίας και Ρωσίας) που προέκυψαν λόγω της δυσάρεστης κατάληξης του επεισοδίου. Ειδικότερα, η αντίδραση της Ιταλίας, αμέσως μετά το απεχθές τέλος της αιχμαλωσίας, ήταν έντονη και άκρως επικριτική για την Ελλάδα, την οποία καθιστά κύρια υπεύθυνη της δυσμενούς εξέλιξης²²¹ και επιπλέον απαιτεί να παρίστανται απεσταλμένοι της στις ανακρίσεις²²². Όσο περνάει ο καιρός, η στάση της Ιταλίας έναντι του ελληνικού βασιλείου γίνεται ηπιότερη και περιορίζεται στις εξής αξιώσεις: α) να τιμωρηθούν οι κακούργοι και οι συνενόχοι αυτών καθώς και β) να διενεργηθεί ενδελεχής ανάκριση, η οποία θα εξετάζει και τη διαγωγή των αρχών. Μάλιστα ο Ιταλός υπουργός Venostas πιστοποιεί την παραπάνω μεταστροφή της ιταλικής πολιτικής έναντι της Ελλάδας αναφέροντας ότι όλοι μαζί (λαός και πολιτισμένος κόσμος) θα βοηθήσουν προς την εξάλειψη της ληστείας.

Η δε Γαλλία, με αφορμή την κατάληξη του επεισοδίου, βρήκε την ευκαιρία μέσω του εν Αθήναις πρέσβη της να ζητήσει την αποζημίωση των Γάλλων υπηκόων της για το πλοίο *René et Marie*²²³, το οποίο είχε προσαράξει στις ακτές της Επτανήσου. Γενικότερα, η Γαλλία δείχνει *αναποφάσιστη*²²⁴ στην αντίδρασή της έναντι του ελληνικού βασιλείου σε αντίθεση με την Αυστρία που είναι πλήρως συνειδητοποιημένη και άκρως επιθετική ζητώντας τον «ελληνισμό επί πίνακι»²²⁵. κάτι που προκαλεί την έντονη αντίδραση του *Εθνικού Πνεύματος* χαρακτηρίζοντάς την ως αιώνια υποστηρίκτρια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Όσον αφορά την επίσημη αγγλική θέση έναντι της Ελλάδας, αυτή αρχικά χαρακτηρίζεται από δυσπιστία έναντι των ελληνικών αρχών. Ειδικότερα, η αγγλική κυβέρνηση μέσω επιστολής του Clarendon στον Erskine φέρεται να μην καλύπτεται

²²¹ *Εθνικό Πνεύμα* 08-05-1870.

²²² *Εθνικό Πνεύμα* 02-05-1870.

²²³ *Εθνικό Πνεύμα* 02-05-1870.

²²⁴ *Εθνικό Πνεύμα* 08-05-1870.

²²⁵ *Εθνικό Πνεύμα* 08-05-1870.

από τις εξηγήσεις της ελληνικής κυβέρνησης για τους λόγους της συμπλοκής, εφόσον οι ελληνικές αρχές είχαν βεβαιώσει ότι δεν πρόκειται να εμπλακούν σε εχθροπραξία με τη συμμορία. Επιπλέον, μη έχοντας εμπιστοσύνη στην ελληνική πλευρά, ο Clarendon στην ίδια επιστολή δίνει εντολή στον εν Αθήναις Άγγλο πρέσβη, προκειμένου να μάθει περισσότερα για τις επισκέψεις που δέχονταν οι ληστές στη φυλακή αλλά και τα διαμειφθέντα. Σε μεταγενέστερο φύλλο του *Εθνικού Πνεύματος*²²⁶, βλέπουμε την απάντηση του Erskine στην επιστολή του Άγγλου υπουργού εξωτερικών, όπου αναφέρεται ότι τη συμπλοκή με τους ληστές την ξεκίνησε ο στρατός. Ακόμη, στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και οι *αναφορές του Gladstone*²²⁷ (πρωθυπουργού της Αγγλίας) που περιγράφουν «αλλόκοτες σχέσεις μεταξύ των Ελλήνων υπουργών» και τα τελικά συμπεράσματα θα προκύψουν με την ολοκλήρωση των ανακρίσεων στις *οποίες απαιτούν να παρίστανται απεσταλμένοι τους*²²⁸. Μετά την έντονη αντίδραση της Ρωσίας στην παρεμβατικότητα της Αγγλίας στα εσωτερικά της Ελλάδας, παρατηρούνται *ηπιότερες αναφορές του Clarendon*²²⁹ στη βουλή των Λόρδων αναγγέλλοντας ότι έχει την πεποίθηση ότι οι υπόλοιπες εγγυήτριες δυνάμεις μαζί με την Αγγλία θα συντελέσουν σε καθετί που μπορεί να εξασφαλίσει στο ελληνικό βασίλειο κάποια καλή διοίκηση.

Τέλος, η Ρωσία με αφορμή τη λήξη της αιχμαλωσίας ακολουθεί ενιαία γραμμή έναντι της Ελλάδας, η οποία χαρακτηρίζεται από ήπιες αναφορές. Ειδικότερα, παρακολουθώντας στενά την υπόθεση *αντιδρά έντονα στις φήμες περί κατοχής του ελληνικού βασιλείου από την Αγγλία, αρνούμενη να δεχτεί μια τέτοια κύρωση*²³⁰ προκρίνοντας η ίδια την άσκηση πίεσης στην Ελλάδα σε ορισμένο χρόνο προκειμένου να εξαλείψει η τελευταία τη ληστεία αλλά ζητεί επιπλέον και *την τέλεση ενδελεχούς ανάκρισης*²³¹. Επιπλέον, η *Ρωσική κυβέρνηση προχωρά ακόμη περαιτέρω*²³² προβαίνοντας σε διαβήματα διαμαρτυρίας στο Λονδίνο για την επέμβαση του Άγγλου πρέσβη στη Αθήνα (Erskine) στα εσωτερικά της Ελλάδας τονίζοντας ότι θα έπρεπε να γίνει από κοινού με τις τρεις προστάτιδες δυνάμεις αλλά και την Ελλάδα. Αυτό το γεγονός δεν περιορίζει τον πρίγκιπα Gortsakov να κατακρίνει την κυβέρνηση Ζαΐμη ότι επέδειξε μεγάλη ανοχή έναντι των ληστών.

²²⁶ *Εθνικό Πνεύμα* 23-06-1870.

²²⁷ *Εθνικό Πνεύμα* 22-05-1870.

²²⁸ *Εθνικό Πνεύμα* 02-05-1870.

²²⁹ *Εθνικό Πνεύμα* 05-05-1870, 19-05-1870.

²³⁰ *Εθνικό Πνεύμα* 02-05-1870.

²³¹ *Εθνικό Πνεύμα* 08-05-1870.

²³² *Εθνικό Πνεύμα* 04-06-1870.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε ότι οι εφημερίδες που εξετάζουμε αναπαράγουν σειρά ξένων δημοσιευμάτων που μας μεταφέρουν το κλίμα που υπήρχε στην ευρωπαϊκή κοινή γνώμη. Συγκεκριμένα, στα φύλλα του *Εθνοφύλακα* παρατηρούμε τις υβριστικές αναφορές του αγγλικού τύπου να είναι σκόπιμα λιγότερες από τις ευμενείς. Αντίθετα, ο γαλλικός και ο ιταλικός τύπος είναι σαφώς μετριοπαθέστεροι του αγγλικού. Αναλυτικότερα, όσον αφορά τις αλλοδαπές εφημερίδες που επιτίθενται στο ελληνικό βασίλειο, αυτές περιέχουν άκρως υβριστικά και συκοφαντικά σχόλια, όπως εκείνα του *Εωθινού Ταχυδρόμου* τα οποία βλέπουμε μέσω του *Εθνοφύλακα*²³³. Στο ίδιο φύλλο παρατηρούμε τον ανταποκριτή του *Χρόνου* στην Ελλάδα, Finlay, να αποκαλεί όλους τους Έλληνες ληστές. Από τα σχόλια του αγγλικού τύπου δε θα μπορούσε να λείπει η ειρωνεία. Η *Σημαία* του Λονδίνου ειρωνεύεται τους χειρισμούς της ελληνικής κυβέρνησης στην υπόθεση του Δήλεσι και προτρέπει μάλιστα τον μέχρι τότε εν ζωή, Clarendon, σε πιο σκληρή πολιτική έναντι της Ελλάδας, όπως μας μεταφέρει ο *Εθνοφύλακας*²³⁴. Η *Σημαία*, όταν μιλά για πιο σκληρή πολιτική, υπονοεί κυρώσεις, όπως αυτή που αναφέρει ο *Χρόνος* και αναπαράγεται μέσω του *Εθνοφύλακα*²³⁵, για κατάργηση του πολιτεύματος. Αξίζει να σημειώσουμε ότι λόγω της επίθεσης του *Χρόνου* στο ελληνικό βασίλειο, ο *Εθνοφύλακας* υπεραμύνεται όλων των ενεργειών κάθε κυβέρνησης, ακόμη και αυτών που δεν υποστήριζε, καθώς είχαν ως στόχο την εξάλειψη του φαινομένου της ληστείας. Ένα σχόλιο που οφείλουμε να κάνουμε στο σημείο αυτό είναι ότι όταν οι καιροί το επιβάλλουν, παραμερίζονται οι όποιες προσωπικές διαφορές και συνασπίζονται οι περισσότεροι προς όφελος της Ελλάδας. Στο ίδιο μήκος κύματος με τα παραπάνω αγγλικά φύλλα κινείται και η εφημερίδα *La Turquie* αναπαράγοντας ότι συζητήθηκε στη βουλή των Λόρδων πως η Αγγλία είχε την πεποίθηση ότι οι υπόλοιπες εγγυήτριες δυνάμεις πρωτοστατούσης της ίδιας θα προχωρήσουν σε καθετί που μπορεί να εξασφαλίσει στην Ελλάδα κάποια καλή διοίκηση, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο *Εθνοφύλακας*²³⁶.

Με αφορμή τη δριμεία επίθεση που εξαπολύει, όπως βλέπουμε και παραπάνω, ο ευρωπαϊκός τύπος, ο *Εθνοφύλακας* παρουσιάζει ένα άρθρο το οποίο έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον διότι φέρνει στο φως το χρόνιο δίλημμα που κυριαρχούσε στην Ελλάδα, Ανατολή ή Δύση. Συγκεκριμένα αν και αναφέρει την εύνοια της οποίας χαίρει η

²³³ *Εθνοφύλακας* 01-05-1870.

²³⁴ *Εθνοφύλακας* 28-05-1870.

²³⁵ *Εθνοφύλακας* 15-05-1870.

²³⁶ *Εθνοφύλακας* 18-05-1870.

Οθωμανική αυτοκρατορία από τις Μεγάλες Δυνάμεις για ό,τι αρνητικό κάνει, συγχρόνως όμως σημειώνει ότι εσκεμμένα διατηρούνται τέτοιες ανεπαρκείς πολιτικές εντός της πρώτης, προκειμένου να επεμβαίνουν στα εσωτερικά της οι τελευταίες. Αυτό πράττουν οι Φράγκοι (ευρωπαϊκές δυνάμεις) σε όλη την Ανατολή, εισβάλλουν και αρπάζουν όλους τους φυσικούς πόρους και προκαλούν οικονομικό μαρασμό κατά τον *Εθνοφύλακα*²³⁷. Στη συνέχεια του συγκεκριμένου άρθρου βλέπουμε τη θέση που παίρνει η εξεταζόμενη εφημερίδα στο αιώνιο δίλημμα και το οποίο είναι φανερά υπέρ της Ανατολής, καθώς προτρέπει την Ελλάδα και την Οθωμανική αυτοκρατορία να παραμερίσουν τις όποιες διαφορές τους που δημιουργούν το πάτημα στις ευρωπαϊκές δυνάμεις να εμπλέκονται στα εσωτερικά τους.

Εκτός των αρνητικών αναφορών του ξένου τύπου, ο *Εθνοφύλακας* αναπαράγει και τις θετικές. Συγκεκριμένα, η *παραπάνω εφημερίδα*²³⁸ προκειμένου να καθησυχάσει τους φόβους της κοινής γνώμης περί επικείμενης κατοχής του ελληνικού βασιλείου, αναπαράγει δημοσίευμα του *Εξεταστή* του Λονδίνου που πιστοποιεί κάτι τέτοιο και προσθέτει ότι μια τέτοια κίνηση μόνο αρνητικές συνέπειες θα επέφερε και τις οποίες σημειώνει αναλυτικά. Αξιοσημείωτη είναι η παρατήρηση του *Εξεταστή* που αναφέρει στο ίδιο άρθρο ότι εάν η Ελλάδα ήταν ισχυρότερη δε θα υπήρχαν οι ίδιες σκέψεις πιθανών κυρώσεων και προσθέτει ότι το ελληνικό βασίλειο είναι μικρό, φτωχό και ασθενές με κύριες υπεύθυνες τις Μεγάλες Δυνάμεις και ειδικότερα την Αγγλία. Παρόμοιες απόψεις έχει και η *Ηχώ του Λονδίνου* σημειώνοντας τον ανταγωνισμό των τριών προστάτιδων δυνάμεων για την Ελλάδα και την ασυμφωνία τους, που δημιουργούνταν στο βωμό της αυξανόμενης επιρροής που επεδίωκε η καθεμιά για λογαριασμό της· κύριος παράγοντας στασιμότητας στην πρόοδο του ελληνικού βασιλείου. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και το αγγλικό εκκλησιαστικό περιοδικό, *Nonconformist*, συμφωνώντας δηλαδή με την άποψη ότι η κατοχή της Ελλάδας μόνο δεινά μπορεί να επιφέρει. Καλύτερη λύση κατά το αγγλικό περιοδικό θα ήταν η κοινή προσπάθεια Αγγλίας-Ελλάδας προς εξάλειψη του φαινομένου, με πρώτη δράση την παροχή αγγλικών κεφαλαίων για κατασκευή οδοποιίας, όπως διαβάζουμε μέσω του *Εθνοφύλακα*²³⁹. Επιπλέον, το αγγλικό εκκλησιαστικό περιοδικό διαχωρίζει το λαό από την αρνητική κατάληξη της υπόθεσης και τον θεωρεί περισσότερο θύμα παρά ένοχο όπως άλλα ξένα φύλλα. Παρόμοια άποψη περιέχει το άρθρο της *Εθνικής*

²³⁷ *Εθνοφύλακας* 14-05-1870.

²³⁸ *Εθνοφύλακας* 14-05-1870.

²³⁹ *Εθνοφύλακας* 02-06-1870.

Γνώμης των Παρισίων ότι δεν μπορεί να καταδικάζεται ένα ολόκληρο έθνος για μια χούφτα ανθρώπων που διέπραξαν κάτι τόσο απεχθές. Το ίδιο γαλλικό φύλλο, το οποίο αναπαράγεται μέσω του *Εθνοφύλακα*²⁴⁰ βάλλει κατά της Αγγλίας και της Γαλλίας και υπερασπίζεται τόσο την Ελλάδα όσο και την κυβέρνησή της διότι έπραξε το παν για να δώσει επιτυχή λύση στο δράμα και χαρακτηρίζει άδικες τις επιθέσεις που δέχεται η τελευταία, ενώ σε αντίστοιχα περιστατικά που λαμβάνουν χώρα στο εξωτερικό (Ιταλία, Ισπανία, Ουγγαρία και Οθωμανική αυτοκρατορία) δεν παρατηρούνται τέτοιες αντιδράσεις. Παρόμοιες ευμενείς αναφορές για την ελληνική κυβέρνηση και την προσπάθεια που έχει επιδείξει στην καταπολέμηση της ληστείας, καθώς τα επιτυχή αποτελέσματα είναι πλέον ορατά, περιέχονται τόσο στη *Γενική Εφημερίδα* (γερμανική εφημερίδα) όσο και στην *Επιθεώρηση του Σαββάτου* (εφημερίδα του Λονδίνου). Και τα δύο ξένα φύλλα, τα οποία αναπαράγονται μέσω του *Εθνοφύλακα*²⁴¹, αναφέρονται σε παρόμοια συμβάντα που γίνονται σε πολύ πιο προηγμένες χώρες από την Ελλάδα, όπως η Ιταλία και η Ουγγαρία, αλλά για αυτές δεν υπάρχουν συζητήσεις περί κυρώσεων διότι δεν βρίσκονται υπό καθεστώς κηδεμονίας, όπως τονίζουν τα δύο ξένα έντυπα.

Επίσης, σε αρκετά φύλλα του *Εθνοφύλακα*²⁴², πλην των ευμενών αναφορών του ξένου τύπου για την Ελλάδα, αναπαράγονται και θετικές απόψεις επιφανών ξένων ή άλλων φιλελλήνων, όπως των κυρίων Milliggen (πρώην ταγματάρχη στην Τουρκική υπηρεσία) και Edward Watkin.

Εξαιρετικές είναι και οι πληροφορίες που συλλέγουμε από δημοσιεύσεις του ξένου τύπου, σχετικές με το επεισόδιο του Δήλεσι και οι οποίες αναπαράγονται και μέσω της *Παλιγγενεσίας*. Ειδικότερα, μέσω της *Παλιγγενεσίας*²⁴³ βλέπουμε τη δημοσίευση της αγγλικής εφημερίδας *Χρόνος*, ο οποίος προβλέπει πολιτικές συνέπειες και απόβαση ξένων δυνάμεων προκειμένου να εξολοθρεύσουν τη ληστεία στην Ελλάδα, απόψεις που με το πέρασμα του χρόνου γίνονται πιο μετριοπαθείς.

Μεγάλο ενδιαφέρον προκαλεί μεταγενέστερο φύλλο της ίδιας αγγλικής εφημερίδας που αναπαράγεται μέσω της *Παλιγγενεσίας*²⁴⁴, το οποίο αναφέρει ότι η αύξηση της ληστείας στην Ελλάδα προήλθε από την απόλυση Ελλήνων συλληφθέντων στην Κρήτη το 1869. Η αναδημοσίευση αυτή από την *Παλιγγενεσία* γίνεται τεχνηέντως,

²⁴⁰ *Εθνοφύλακας* 15-06-1870.

²⁴¹ *Εθνοφύλακας* 23-05-1870.

²⁴² *Εθνοφύλακας* 07-05-1870, 08-05-1870, 28-04-1870.

²⁴³ *Παλιγγενεσία* 17-04-1870.

²⁴⁴ *Παλιγγενεσία* 20-04-1870.

διότι έτσι τονίζεται ότι ο τότε πρωθυπουργός της Ελλάδας δεν ήταν άλλος από τον Ζαΐμη, αποκρύπτεται όμως το σκοτεινό πλαίσιο διαπραγματεύσεων μεταξύ Κουμουνδούρου (η *Παλιγγενεσία* κύριος υποστηρικτής του) και συμμοριτών, για να μεταβούν οι τελευταίοι στην Κρήτη, προκειμένου να ενταχθούν στο στρατόπεδο των επαναστατών.

Επίσης, ενώ αρχικά παρατηρούμε *μετριοπαθείς αναφορές*²⁴⁵ του ξένου τύπου για την Ελλάδα, όπως της *Εφημερίδας των Συζητήσεων*, που αναφέρει ότι δε θα πρέπει να καταδικαστεί το ελληνικό έθνος, σε μεταγενέστερα φύλλα της *Παλιγγενεσίας*²⁴⁶ παρατηρούμε μεταστροφή του κλίματος με επιθέσεις τόσο του αγγλικού όσο και του γερμανικού τύπου, περιλαμβάνοντας πολύ σκληρές εκφράσεις, όπως ότι οι Έλληνες είναι ανάξιοι ζωής και αυτοδιοίκησης. Αρκετά δυσμενείς αναφορές παρατηρούνται και στα έντυπα της Κωνσταντινούπολης. Συγκεκριμένα, ο *Ανατολικός Κήρυξ*, ο *Ανατολικός Χρόνος*, ο *Ανατολικός Ταχυδρόμος* και η *La Turquie* είναι λάβροι κατά της Ελλάδας σε αντίθεση με το *Φάρο του Βοσπόρου* που την υπερασπίζεται. Ακόμη, μέσω της *Παλιγγενεσίας* παρατηρούμε την εκ νέου επίθεση του αγγλικού τύπου μόλις έρχονται στο φως οι προσωπικές μαρτυρίες των δολοφονημένων του επεισοδίου. Αξίζει να σημειώσουμε ότι σε έτερο φύλλο της *Παλιγγενεσίας*²⁴⁷ βλέπουμε τον αγγλικό τύπο να αναπαράγει θέσεις του αγγλικού υπουργείου εξωτερικών, κάτι που συμβαίνει ελάχιστες φορές την περίοδο που εξετάζουμε· χαρακτηριστική είναι η αναφορά του *Χρόνου* που ισχυρίζεται ότι η ελληνική κυβέρνηση έπρεπε να υποσχεθεί ατιμωρησία στους ληστές, διότι κατ' αυτό τον τρόπο θα απεφεύγετο η τραγωδία.

Εκτός των δυσμενών αναφορών υπάρχουν και εκείνες που είναι είτε μετριοπαθείς είτε ευμενείς και σκοπίμως προβάλλονται από την *Παλιγγενεσία* προς ανάταση του ηθικού των Ελλήνων, οι οποίοι δέχονται τα πυρά του ευρωπαϊκού τύπου. Ειδικότερα, βλέπουμε οριστικά να εγκαταλείπεται κάθε ιδέα περί κατοχής του ελληνικού βασιλείου από τον αγγλικό τύπο και να αποδοκιμάζεται μάλιστα κάθε τέτοιο μέτρο ως άδικο και ανωφελές²⁴⁸. Αναγνωρίζεται μάλιστα από τον αγγλικό τύπο ότι το μόνο δικαίωμα που μπορεί να απαιτήσει η αγγλική πλευρά είναι τιμωρία των ενόχων και εξάλειψη του φαινομένου. Οι περισσότερες αγγλικές εφημερίδες προχωρούν ένα βήμα παραπέρα κάνοντας αυτοκριτική, δηλώνοντας ως πρώτους υπαίτιους της φατριαστικής πολιτικής που κυριαρχεί στην Ελλάδα τις επεμβάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων και

²⁴⁵ *Παλιγγενεσία* 23-04-1870.

²⁴⁶ *Παλιγγενεσία* 24-04-1870.

²⁴⁷ *Παλιγγενεσία* 30-04-1870.

²⁴⁸ *Παλιγγενεσία* 14-05-1870.

ιδίως της Αγγλίας· χαρακτηριστικό παράδειγμα αναπαραγωγής τέτοιων απόψεων ο *Θεατής* του Λονδίνου.

Οι ευμενείς αναφορές δεν περιορίζονται μόνο στον αγγλικό τύπο αλλά περιέχονται στο ρωσικό, στο γερμανικό αλλά και στον ιταλικό. Μέσω της *Παλιγγενεσίας*²⁴⁹ παρατηρούμε την *Εφημερίδα της Πετρούπολης* να επαινεί την έντονη δραστηριότητα της ελληνικής κυβέρνησης στην καταπολέμηση της ληστείας που παρατηρείται το τελευταίο διάστημα και ελπίζει η συγκεκριμένη ρωσική εφημερίδα πως εάν συνεχιστεί με τον ίδιο ζήλο θα εξαλειφθεί πλήρως η ληστεία. Στο ίδιο φύλλο της *Παλιγγενεσίας* αναπαράγονται άρθρα επιφανών ξένων που περιέχονται στον τύπο του Βερολίνου και μιλούν με θερμά λόγια για την Ελλάδα κατακεραυνώνοντας τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων έναντι του ελληνικού βασιλείου. Τέλος, φιλοκυβερνητικές ιταλικές εφημερίδες τόνισαν ότι η διαγωγή της ελληνικής κυβέρνησης δεν ήταν τέτοια που να επισύρει κάποια αποζημίωση.

Ως κατακλείδα σε αυτή τη θεματική ενότητα, αξίζει να αναπαραγάγουμε την ανασκόπηση της *Παλιγγενεσίας* στη στάση που επέδειξε ο ευρωπαϊκός τύπος έναντι της Ελλάδας. Κατά την εν λόγω εφημερίδα, ο ευρωπαϊκός τύπος μετέβαλε τη θέση του έναντι του ελληνικού βασιλείου τρεις φορές. Αρχικά, υποδέχτηκε την αιχμαλωσία με μεγάλη ειρωνεία, εν συνεχεία αγανάκτηση για τη δυσάρεστη κατάληξη, κατηγορώντας όλο το έθνος ανεξαιρέτως και στο τέλος παρέθεσε μετριοπαθέστερες αναφορές, διότι ούτε οι κυβερνήσεις αλλά ούτε και οι αναγνώστες παρασύρθηκαν από τις πρότερες δυσμενείς αναφορές. Για τις περιόδους που ο ευρωπαϊκός τύπος κατακλυζόταν από ειρωνικές και κακεντρεχείς αναφορές, η *Παλιγγενεσία* είναι λάβρος κατά των ξένων δημοσιογράφων, τους οποίους χαρακτηρίζει φιλότουρκους και φίλους του Σουλτάνου, οι οποίοι βρήκαν την ευκαιρία να κακολογήσουν το νεοσύστατο ελληνικό βασίλειο προκειμένου να το καταστήσουν τουρκικό πασαλίκι. Η παραπάνω άποψη αποτελεί χρόνια πεποίθηση των Ελλήνων, ότι δηλαδή μονίμως οι Μεγάλες Δυνάμεις παίρνουν το μέρος των Οθωμανών και διάκεινται αρνητικά έναντι των Ελλήνων.

Ο *Αιών* με τη σειρά του, ως υποστηρικτής της κυβέρνησης Ζαΐμη, δίνει μεγαλύτερη βάση στην αναπαραγωγή ευμενών αναφορών του ξένου τύπου. Αν και περιλαμβάνει δυσμενείς αναφορές, είναι ελάχιστες μπροστά στα μηνύματα υποστήριξης του ευρωπαϊκού τύπου που αναπαράγει. Η πληθώρα ένθερων

²⁴⁹ *Παλιγγενεσία* 18-06-1870.

αναφορών του ξένου τύπου που μας μεταφέρει ο *Αιών* δε συγκρίνονται ούτε με αυτές του *Εθνοφύλακα*, που είναι σαφώς λιγότερες. Επιπλέον, η εν λόγω εφημερίδα μεταφέρει δημοσιεύματα από πλειάδα εφημερίδων του εξωτερικού, που δεν περιορίζονται μόνο σε μια χώρα αλλά περιλαμβάνει εφημερίδες τόσο της Αγγλίας, όσο και της Γαλλίας, της Ρωσίας και της Γερμανίας. Ειδικότερα, μέσω του *Αιώνα*²⁵⁰ βλέπουμε το *Χρόνο* και τα *Ημερήσια Νέα* να θεωρούν ότι δεν είναι υπεύθυνη της σφαγής η ελληνική κυβέρνηση, προσθέτοντας ότι η τελευταία έπραξε ό,τι επιβαλλόταν προκειμένου να υπάρξει ευτυχής κατάληξη. Μάλιστα, τα *Ημερήσια Νέα*, τα οποία έχουν βαρύνουσα σημασία στο λόγο τους, διότι εκφράζουν την άποψη της κυβέρνησης Gladstone, διερωτώνται ποιο θα ήταν το κέρδος μιας πιθανής κατοχής της Ελλάδας ή στρατιωτικής εκστρατείας εναντίον της, προσθέτοντας ότι το πιο συνετό θα ήταν μόνο η τιμωρία των κακούργων. Στο σημείο αυτό μπορούμε να παρατηρήσουμε τη σκόπιμη αναφορά του *Αιώνα* ότι δεν επίκεινται κυρώσεις λόγω της κατάληξης του επεισοδίου του Δήλεσι προκειμένου να καθισχύσει τους Έλληνες αλλά και να απαντήσει έμμεσα στον αντιπολιτευόμενο τύπο, ο οποίος διέδιδε εντονότερα τέτοιου είδους ειδήσεις. Παρόμοιες μετριοπαθείς αναφορές, όπως του *Χρόνου* και των *Ημερήσιων Νέων*, παρατηρούνται και στην *Turquie*. Επιπροσθέτως, μέσω του *Αιώνα*²⁵¹ βλέπουμε και τις αναφορές του *Ημερήσιου Ταχυδρόμου*, ο οποίος και αυτός με τη σειρά του επαινεί τη στάση που τήρησε η ελληνική κυβέρνηση κατά την αιχμαλωσία, σημειώνοντας ότι αυτοί που τώρα κατηγορούν την Ελλάδα ότι δεν ενέδωσε στην απαίτηση των συμμοριτών για αμνηστία, αυτοί οι ίδιοι θα τους κατηγορούσαν και στην περίπτωση που ενέδιδαν, προσθέτοντας ότι την ίδια στάση θα κρατούσαν και οι Άγγλοι, όπως μάλιστα είχε πράξει ο Λόρδος Napier σε αντίστοιχη περίπτωση. Ακόμη, η ίδια αγγλική εφημερίδα σημειώνει ότι δε θεωρείται ηρωισμός το να επιτίθεται μια υπερδύναμη σκληρά σε ένα τόσο ασθενές και μικρό έθνος, όπως η Ελλάδα, και προτρέπει τους πάντες να βοηθήσουν το ελληνικό βασίλειο, προκειμένου να εξαλείψει πλήρως τη ληστεία. Μάλιστα, ο *Ημερήσιος Ταχυδρόμος* δε διστάζει να δώσει και άλλη διάσταση στις επιθέσεις που δέχεται η Ελλάδα συνδέοντάς τες με το Ανατολικό Ζήτημα καθώς και με την ανέκαθεν φιλοτουρκική εξωτερική πολιτική της Αγγλίας, σε αντίθεση με εκείνες της Γαλλίας και της Ρωσίας, που ήταν φιλελληνικές. Παρόμοια άποψη φέρεται να διατυπώνει και η *Αρκτος* των Βρυξελλών, αναφέροντας ότι υπάρχει

²⁵⁰ *Αιών* 18-04-1870, 24-04-1870.

²⁵¹ *Αιών* 24-04-1870, 27-04-1870.

οργανωμένο σχέδιο συκοφάντησης της Ελλάδας, προκειμένου να αποδειχθεί ότι η τελευταία αποτελεί διαρκή απειλή για την Οθωμανική αυτοκρατορία και κατ' επέκτασιν η ειρήνη στην Ανατολή είναι αρκετά επισφαλής. Για το λόγο αυτό πρέπει να τοποθετηθεί κηδεμόνας αυτής, κάτι που δε συμερίζεται η κυβέρνηση της Αγγλίας. Όμως, η μομφή υπάρχει και η κοινή γνώμη της Γηραιάς Αλβιόνας θα θεωρεί την Ελλάδα ως μια ανίατη περίπτωση, που θα αναγκάσει την αγγλική κυβέρνηση να μην παράσχει σε αυτήν καμιά βοήθεια, όπως υποστηρίζει η *Άρκτος* των Βρυξελλών. Επίσης, μέσω του *Αιώνα*²⁵² πληροφορούμαστε τις αναφορές στις οποίες προβαίνει η *Εφημερίς Των Συζητήσεων*, οι οποίες είναι αρκετά ευμενείς για την Ελλάδα, υπενθυμίζοντας ότι παρόμοια γεγονότα και πολλές φορές ίσως και χειρότερα συμβαίνουν και σε άλλες περιοχές όπως εκείνες της Ιρλανδίας, της Νάπολης και του Τολέδο. Επιπροσθέτως, όπως είδαμε τόσο στην *Παλιγγενεσία* όσο και στον *Εθνοφύλακα*, έτσι και τώρα στον *Αιώνα*²⁵³ πληροφορούμαστε τη στάση της Ρωσίας μέσω της *Εφημερίδας Της Μόσχας*. Υπάρχει πλήρης ταύτιση σε όσα αναπαράγουν τα τρία ελληνικά έντυπα για τη ρωσική εφημερίδα. Επίσης, πρέπει να σημειώσουμε ότι μέσω του *Αιώνα*²⁵⁴ παρατηρούμε τον ξένο τύπο να εντάσσει στα φύλλα του και ευμενείς αναφορές επιφανών ξένων, όπως του John Lemoinne και του Αλεξίου Bonneau. Τέλος, μέσω της *εξεταζόμενης εφημερίδας*²⁵⁵, παρατηρούμε τόσο την *Εθνική Γνώμη Των Παρισίων*, όσο και το *Θεατή του Λονδίνου* να εκτιμούν πως πλησιάζουμε στο κλείσιμο της υπόθεσης του Δήλεσι χωρίς συνέπειες για την Ελλάδα.

Όπως προαναφέραμε, ο *Αιών* δεν αναπαράγει μόνο τις φωνές υποστήριξης του ξένου τύπου για την Ελλάδα, αλλά και εκείνες που είναι αρκετά επικριτικές, αλλά επιλέγει για τις τελευταίες να είναι κατά πολύ λιγότερες από τις ευμενείς. Ειδικότερα, ενώ είδαμε νωρίτερα τις αναφορές του *Χρόνου* να είναι μετριοπαθείς, σε μεταγενέστερο φύλλο του δε διστάζει να προβλέψει ότι η δολοφονία των ξένων στο Δήλεσι θα φέρει σπουδαίες πολιτικές συνέπειες για την Ελλάδα, ακόμη και αποστολή ξένου στρατού στην τελευταία, προκειμένου να εξαλειφθεί η ληστεία. Όπως είναι φυσικό, ο *Αιών* αντικρούει τις συγκεκριμένες αναφορές φέρνοντας στο φως τηλεγράφημα του Clarendone στον Erskine, όπου του αναθέτει την εντολή να μεταφέρει στην ελληνική κυβέρνηση ότι οι Άγγλοι είναι πεπεισμένοι πως οι ελληνικές αρχές θα καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια προκειμένου να

²⁵² *Αιών* 24-04-1870.

²⁵³ *Αιών* 08-06-1870.

²⁵⁴ *Αιών* 30-04-1870, 07-05-1870, 11-05-1870.

²⁵⁵ *Αιών* 18-06-1870, 25-06-1870.

συλληφθούν ή να καταστραφούν όλοι όσοι είχαν σχέση με αυτό το απεχθές έγκλημα. Μάλιστα, ο *Χρόνος* στο επόμενο φύλλο του συνεχίζει τη σκέψη του περί αποστολής ξένου στρατού στην Ελλάδα θυμίζοντας την εκστρατεία των Άγγλων στην Αβησσυνία, η οποία πραγματοποιήθηκε για μικρότερη πρόκληση σε σύγκριση με το επεισόδιο του Δήλεσι, αλλά και την αγγλογαλλική κατοχή του 1854, προκρίνοντάς την μάλιστα ως την ιδανικότερη επιλογή. Στο σημείο αυτό, πρέπει να σημειώσουμε ότι σε μεταγενέστερα φύλλα του ο *Χρόνος* ανακαλεί τις αναφορές του για πολιτικές συνέπειες που περιελάμβαναν την τοποθέτηση Άγγλου ή Γάλλου υπαλλήλου προς διοίκηση της Ελλάδας, διότι κατά την εν λόγω εφημερίδα η διοίκηση της χώρας ανήκει μόνο στους Έλληνες - περιορίζοντας τις ενέργειες στις οποίες θα μπορούσαν να προβούν οι Μεγάλες Δυνάμεις προς το ελληνικό βασίλειο μόνο στην παροχή συμβουλών. Αρκετά συκοφαντικές και υβριστικές ήταν οι αναφορές του *Εωθινού Ταχυδρόμου*, του πιο δυσμενούς ανθελληνικού φύλλου κατά τον *Αιώνα*, το οποίο ήταν πάντοτε στο πλευρό της Τουρκίας και της Γαλλίας και στη συγκεκριμένη περίπτωση απαίτησε την κατοχή των Αθηνών και των φρουρίων της Ελλάδας με τη δικαιολογία ότι στην τελευταία διαδραματίστηκαν σκηνές όμοιες με αυτές της Τζέδδας ή της Αλγερίας. Διαβεβαιώνει μάλιστα η εν λόγω εφημερίδα ότι η Αγγλία θα ζητήσει μόνο την εξόντωση της ληστείας, την οποία εάν παραστεί ανάγκη θα την απαιτήσει και διά της βίας. Το ίδιο σκληρές ήταν και οι αναφορές του βιεννέζικου τύπου και ειδικότερα αυτού που είναι αφοσιωμένος στην Οθωμανική αυτοκρατορία, όπως του *Τύπου* της Βιέννης που αναπαρήγαγε τις απόψεις του *Χρόνου* περί τοποθέτησης Δυτικών για διακυβέρνηση της Ελλάδας, όπως μας πληροφορεί ο *Αιών*²⁵⁶. Παρόμοιες δημοσιεύσεις, αλλά σε ηπιότερους τόνους, αναπαρήγαγαν τόσο η *Σημαία*, όσο και ο *Ημερήσιος Τηλέγραφος*: περιορίστηκαν όμως στην τιμωρία των κακούργων αλλά και σε κάποια ικανοποίηση. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι αρκετά φύλλα του ξένου τύπου χρησιμοποιούν ως πάτημα για να συκοφαντήσουν την Ελλάδα τις δυσμενείς αναφορές του ελληνικού τύπου αλλά και το αντίστροφο, όπως η *Pall Mall Gazette* του Λονδίνου, η οποία βρίσκει υποστηρίκτρια στα σκληρά της λόγια την Τεργεσταία *Ημέρα* χωρίς να σκέφτεται το κακό που προκαλεί στο νεοσύστατο ελληνικό βασίλειο, όπως της καταλογίζει ο *Αιών*²⁵⁷.

Το δε *Εθνικό Πνεύμα* δίνει κυρίως έμφαση στις σκληρές αναφορές του ευρωπαϊκού τύπου για την Ελλάδα, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι που έχει θέσει.

²⁵⁶ *Αιών* 18-05-1870.

²⁵⁷ *Αιών* 28-05-1870.

Περιέχει και κάποιες πιο ήπιες φωνές, αλλά είναι ευάριθμες. Ειδικότερα, η εξεταζόμενη εφημερίδα αναπαράγει δημοσιεύματα του αγγλικού τύπου, που είναι αρκετά συκοφαντικά και επιθετικά σε βάρος της Ελλάδας. Λόγου χάριν, παρατηρούμε τον *Εωθινό Ταχυδρόμο*, αφού πρώτα καταστήσει την κυβέρνηση Ζαΐμη υπεύθυνη της τραγωδίας, να τονίζει για τους Έλληνες ότι ουδέποτε είχαν την ικανότητα για αυτοδιοίκηση, προσθέτοντας μάλιστα ότι είναι αναγκαία η υπό ξένου στρατού προσωρινή κατοχή των Αθηνών και των φρουρίων της. Προσθέτει μάλιστα ότι θεωρεί απίθανο η Ρωσία να διακινδυνέψει τις σχέσεις της με την Αγγλία, προκειμένου να διατηρήσει την κυβέρνηση Ζαΐμη, για την οποία διερωτάται έντονα εάν είναι ορθό να συνεχίζει να εξουσιάζει. Κατά την ίδια αγγλική εφημερίδα, η Αγγλία δεν επιδιώκει τίποτα παραπάνω από την εξόντωση της ληστείας, την οποία θα απαιτήσει ακόμη και διά της βίας. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η *Σημαία*, η οποία αφού πρώτα τονίσει την υπευθυνότητα της ελληνικής κυβέρνησης, προτρέπει τις δυνάμεις να λάβουν σοβαρά υπόψιν την κατάσταση της ληστείας στην Ελλάδα. Μέσω του *Χρόνου* βλέπουμε τις προτροπές της *Σημαίας* να αναπαράγονται και να συγκεκριμενοποιούνται στην κατεύθυνση είτε της έλευσης σπουδαίων πολιτικών συνεπειών, είτε της εκστρατείας κάποιας ξενικής δύναμης κατά των εν Ελλάδι ληστών. Επιπλέον, η ίδια εφημερίδα σημειώνει ότι το έγκλημα που ετελέσθη στο Δήλεσι ξεπερνά ακόμη και τις σφαγές που έγιναν κατά τη διάρκεια της ινδικής επανάστασης. Μιλά με πολύ σκληρά λόγια για την ελληνική κυβέρνηση, που της καταλογίζει ευθύνη για την κατάληξη της αιχμαλωσίας είτε από αμέλεια, είτε λόγω αδυναμίας. Προχωρά ακόμη περισσότερο αναφέροντας ότι ήρθε η στιγμή να τεθεί τέρμα στην κακοδιοίκηση διότι οι τρεις προστάτιδες δυνάμεις δεν αποφάσισαν υπέρ της δημιουργίας κράτους, του οποίου η ύπαρξη είναι δυστύχημα τόσο για αυτές τις ίδιες, όσο και για τον πολιτισμό. Επιπλέον, προτείνει τόσο τη στελέχωση της ελληνικής διοίκησης από φρονιμότερους πολιτικούς (ξένους), όσο και την αποστολή τριών-τεσσάρων συνταγμάτων, προκειμένου να καταστήσουν τους δρόμους της Αττικής ασφαλείς. Τέλος, επαινεί τη στάση που επέδειξε στο χειρισμό της αιχμαλωσίας τόσο η βρετανική κυβέρνηση, όσο και η εν Αθήναις αγγλική πρεσβεία. Στο σημείο αυτό πρέπει να ειπωθεί ότι σε άλλο φύλλο του *Χρόνου* αναγνωρίζεται στην ελληνική κυβέρνηση αθωότητα για τη σφαγή διότι στην περίπτωση που εξακολουθούσε τη διαπραγμάτευση θα νομιμοποιούσε τη ληστεία. Τέλος, πολύ αρνητικές αναφορές τόσο για την ελληνική κυβέρνηση όσο και γενικότερα για την

Ελλάδα, καθώς και για προειδοποιήσεις για επικείμενες κυρώσεις κάνουν λόγο τόσο η *Εφημερίς των συζητήσεων*, όσο και ο *Ημερήσιος Τηλέγραφος*²⁵⁸.

Επιπροσθέτως, όπως και στις πρότερες εφημερίδες, έτσι και στο *Εθνικό Πνεύμα*²⁵⁹ αναπαράγεται δημοσίευμα της *Εφημερίδας Της Μόσχας*, η οποία εκφράζει τις απόψεις του ρωσικού υπουργείου εξωτερικών, που αναφέρει ότι δε θα πρέπει η Αγγλία μόνη να προχωρήσει στην επιβολή κυρώσεων σε βάρος της Ελλάδας και κατακρίνει την αλαζονική συμπεριφορά των Άγγλων υπουργών έναντι του ελληνικού βασιλείου, στην οποία επιμένουν λόγω της μη αντίστασης του τελευταίου· στην περίπτωση μιας πιο κραταιάς δύναμης (Γαλλία ή Αμερική) δε θα είχαν όμοια συμπεριφορά, ούτε θα τολμούσαν να συνδέσουν τη δυσμενή κατάληξη του επεισοδίου με ζήτημα ανεξαρτησίας της Ελλάδας. Ακόμη, προσθέτει ότι η Ρωσία δε θα ανεχθεί να μεταβληθούν οι θεσμοί της Ελλάδας και θέτει την Αγγλία προ των ευθυνών της, καταλογίζοντάς της πως εκτός από δικαιώματα έχει και καθήκοντα. Τέλος, αφού μιλήσει με θερμά λόγια για την Ελλάδα, διερωτάται η εν λόγω εφημερίδα πώς οι Μεγάλες Δυνάμεις ζητούν από τους Έλληνες πολιτικούς να μη ραδιουργούν, όταν από την πρώτη μέρα δημιουργίας του ελληνικού βασιλείου αυτές οι ίδιες διαγκωνίζονταν για το ποια θα ασκεί τη μεγαλύτερη επιρροή. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και φύλλο της *Εφημερίδας Της Πετρούπολης*, που φέρεται να αναπαράγει ευχαρίστως τη γνώμη του *Χρόνου*, όπου αναφέρεται ότι οι Έλληνες θα πρέπει να αφεθούν μόνοι να διορθώσουν τα κακώς κείμενα.

Επίσης, μέσω του *Εθνικού Πνεύματος* πληροφορούμαστε για αναφορές του αμερικανικού τύπου, οι οποίες ήταν αρκετά ήπιες. Ειδικότερα, η *New-York Daily Tribune* συμπάσχει με τη δυσχερή θέση στην οποία έχει περιέλθει το ελληνικό βασίλειο, διότι είναι ορατός ο κίνδυνος να εξαλειφθεί από τον κατάλογο των Εθνών. Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η γνώμη της εν λόγω νεοϋορκέζικης εφημερίδας για τις θέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων έναντι της Ελλάδας, με αφορμή τη δυσάρεστη κατάληξη του επεισοδίου: α) η Αγγλία απειλεί να την αναπλάσει, β) η Αυστρία προτίθεται να αποσύρει τους πρεσβευτές της, γ) η Ιταλία ζητεί εξηγήσεις για το φόνο του υπαλλήλου της και δ) η Γαλλία προειδοποιεί το βασιλιά Γεώργιο ότι στην περίπτωση που συλληφθούν Γάλλοι υπήκοοι από κάποιο ληστή εντός του ελληνικού βασιλείου θα πρέπει ο ίδιος να πληρώσει τα λύτρα της αιχμαλωσίας. Ακόμη, η ίδια εφημερίδα αναφέρει χαρακτηριστικά ότι η Αγγλία, που απειλεί με ανατροπή

²⁵⁸ *Εθνικό Πνεύμα* 25-04-1870, 04-06-1870.

²⁵⁹ *Εθνικό Πνεύμα* 04-06-1870.

πολιτεύματος την Ελλάδα, θα ήταν πρόπον να αναλογιστεί και τις δικές της μεγάλες ευθύνες για την κοινωνική κατάσταση που επικρατεί στο ελληνικό βασίλειο, μια κατάσταση που αποτελεί κύριο αίτιο της ληστείας. Τέλος, κατακρίνει την αντιμετώπιση της οποίας τυγχάνουν μικρά κράτη από Μεγάλες Δυνάμεις, κατ' αντίθεση προς μεγαλύτερα κράτη σε αντίστοιχα δύσκολες περιπτώσεις.

Ακόμη, μέσω του *Εθνικού Πνεύματος* πληροφορούμαστε τις αναφορές τόσο του αυστριακού τύπου, όσο και του βελγικού. Ειδικότερα, μέσω του *Νέου Ελεύθερου Τύπου Της Βιέννης* παρατηρούμε τις άκρως συκοφαντικές αναφορές της εν λόγω εφημερίδας σε βάρος των Ελλήνων, συγκρίνοντάς τους μάλιστα με τους άγριους των αμερικανικών ερήμων, οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως ημερότεροί τους· αυτές οι αναφορές συνάδουν πλήρως με την αυστριακή επίσημη θέση έναντι του ελληνικού βασιλείου. Παρόμοιες δυσμενείς αναφορές για την Ελλάδα περιλαμβάνονται και στο βελγικό τύπο, μέσω της *Βελγικής Ανεξαρτησίας*, η οποία αναπαράγεται μέσω του *Εθνικού Πνεύματος* και διατυπώνει την άποψη ότι η επιμονή της ληστείας στην Αττική χαρακτηρίζεται ως μάστιγα και αίσχος για το ελληνικό βασίλειο, προσθέτοντας μάλιστα πως στην περίπτωση που επιβεβαιωθεί ο φόνος των αιχμαλώτων η ευθύνη θα βαρύνει την κυβέρνηση Ζαΐμη και μόνο.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αναφορές της *Βυζαντίδος*, οι οποίες αναπαράγονται σκόπιμα μέσω του *Εθνικού Πνεύματος*²⁶⁰ και περιλαμβάνουν σκληρές κατηγορίες σε βάρος της ελληνικής κυβέρνησης, καθώς της προσάπτουν ανικανότητα και την κατακρίνουν για τη μη λήψη κατασταλτικών μέτρων κατά της ληστείας. Αναφέρονται εσκεμμένα από το *Εθνικό Πνεύμα* (αλλά και από άλλες αντιπολιτευόμενες) διότι όλες αυτές οι συκοφαντικές αναφορές που διατυπώνει η *Βυζαντίς* ενισχύουν τα επιχειρήματά του και αποσκοπούν στη μείωση κύρους της κυβέρνησης Ζαΐμη. Τέτοιες δυσμενείς αναφορές αντιμετωπίζονται ως προπαγάνδα μίσθαρνων οργάνων του εξωτερικού (κυρίως αυτών που εκδίδονται εντός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) από τις συμπολιτευόμενες εφημερίδες (*Αιών, Εθνοφύλαξ*).

ε) Αντιδράσεις στο εσωτερικό

²⁶⁰ *Εθνικό Πνεύμα* 21-04-1870.

Εξίσου σημαντικό στοιχείο αναφοράς αποτελεί η προσπάθεια του *Εθνοφύλακα*²⁶¹ να δείξει ότι υπάρχει συστράτευση όλων, καθώς και κλίμα σύμπνοιας και ομόνοιας όλου του ελληνικού λαού έναντι των συνεχών βολών και ύβρεων που δέχεται η χώρα. Οι Έλληνες δείχνουν τη θλίψη τους και τη συμπόνια τους για τα θύματα, παρακολουθώντας σύσσωμοι και με κατάνυξη τις κηδείες των ατυχών ξένων, χωρίς όμως να φοβούνται τις συνεχείς απειλές που εξαπολύονται εναντίον του ελληνικού βασιλείου. Πρωτοστάτης στο βαρύτατο πένθος που έχει τυλιχτεί η χώρα, ο βασιλιάς Γεώργιος, ο οποίος δεν τελεί εκδηλώσεις για την ονομαστική του εορτή. Επίσης, τόσο μεγάλη ντροπή ένωσε ο ελληνικός λαός για την δυσάρεστη εξέλιξη του επεισοδίου, που μετέστρεψε την μέχρι πρότινος παθητική του στάση έναντι της ληστείας και συνασπίστηκε με τα καταδιωκτικά αποσπάσματα, έχοντας καθοριστική συμμετοχή στην καταστροφή πολλών συμμοριών που λυμαίνονταν το νεοσύστατο ελληνικό βασίλειο, όπως μας μεταφέρει ο *Εθνοφύλακας*²⁶², κάτι που συναντούμε και στην *Παλιγγενεσία*.

Η *Παλιγγενεσία*²⁶³ με τη σειρά της, σε πολύ κρίσιμες περιόδους, όπως όταν υπήρχε ο κίνδυνος να έρθει ξένος στρατός στην Ελλάδα, κατεβάζει τους τόνους της αντιπαράθεσης με την κυβέρνηση Ζαΐμη και υποστηρίζει το έργο τόσο αυτής, όσο και της προηγούμενης, λέγοντας πως έπραξαν τα δέοντα αναλογικά με τις δυνάμεις που διαχειρίζονταν και δηλώνει πως θα ήταν ακραία μια ξένη επέμβαση. Επιπλέον, όταν η κατάσταση έδειχνε να επιδεινώνεται, η εφημερίδα επικαλούνταν τη συμμετοχή του Άγγλου πρέσβη στη λήψη κάθε απόφασης σχετικής με την απαγωγή, οπότε εάν ήθελε η αγγλική κυβέρνηση να βρει υπευθύνους για την κατάληξη της υπόθεσης, έπρεπε να ξεκινήσει από τους δικούς της αξιωματούχους.

Τέλος, μέσω της *Παλιγγενεσίας*²⁶⁴ παρατηρούμε την κινητοποίηση του αγροτικού κόσμου σε συνεργασία με τα καταδιωκτικά αποσπάσματα προς καταστολή της ληστείας, που σημειώνεται μετά την κατάληξη της αιχμαλωσίας· τόσο μεγάλη ντροπή ένωθε ο ελληνικός λαός για τη δολοφονία των ξένων, που συνασπίστηκε με τις στρατιωτικές δυνάμεις προς εξάλειψη του ληστρικού φαινομένου και κατάφερε καίρια πλήγματα ενάντια σε ληστές που είχαν προκαλέσει πολλά δεινά, κάτι που παρατηρήσαμε και στον *Εθνοφύλακα*. Μάλιστα, η εν λόγω εφημερίδα προτρέπει όλο τον κόσμο της υπαίθρου να συνεχίσει σε αυτή την κατεύθυνση.

²⁶¹ *Εθνοφύλακας* 15-04-1870, 24-04-1870, 01-05-1870.

²⁶² *Εθνοφύλακας* 02-05-1870.

²⁶³ *Παλιγγενεσία* 18-04-1870, 21-04-1870.

²⁶⁴ *Παλιγγενεσία* 02-05-1870, 11-06-1870.

Επιπροσθέτως, όπως οι προαναφερθείσες εφημερίδες, έτσι και ο *Αιών*²⁶⁵ προσπάθησε να κατευνάσει τις αντικρουόμενες φωνές εντός του ελληνικού βασιλείου και να συνασπίσει τον ελληνικό λαό στην κατεύθυνση του να ενώσουν όλοι τις δυνάμεις τους προκειμένου να αντιμετωπισθεί αποτελεσματικά η ληστεία. Στήριγμά του σε αυτή του τη θέση βρίσκει τις αρχικές ήπιες αναφορές των ξένων. Όπως βλέπουμε σε μεταγενέστερα φύλλα του *Αιώνα*²⁶⁶, ο κόσμος ανταποκρίνεται στη συστράτευση όλων προς αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου, και η συνεισφορά του είναι καθοριστική στην καταστροφή της ληστείας. Μεγάλο ρόλο στην ενεργή συμμετοχή του αγροτικού κόσμου στην καταδίωξη των ληστών έπαιξε η ντροπή που ένιωσαν οι Έλληνες για την εν ψυχρώ δολοφονία των τεσσάρων επιφανών ξένων αλλά και από τις επιθέσεις που δεχόταν ολόκληρο το έθνος ανεξαιρέτως. Μάλιστα, ο *Αιών* προοικονομεί και την οριστική εξάλειψη του φαινομένου ως υποστηρικτής της κυβέρνησης Ζαΐμη.

Όπως και ο *Εθνοφύλακας*, έτσι και το *Εθνικό Πνεύμα*²⁶⁷ μας πληροφορεί για το κλίμα κατάνυξης και οδύνης που υπήρχε στον ελληνικό λαό κατά τις νεκρώσιμες ακολουθίες των θυμάτων του επεισοδίου του Δήλεσι. Τέλος, από τη στιγμή που η εξεταζόμενη εφημερίδα δεν μπορεί να αρνηθεί την παλλαϊκή συστράτευση γύρω από τα καταδιωκτικά αποσπάσματα αλλά και την επιτυχία που αυτή έφερε, αρκείται στο να σημειώσει ότι καθοριστική σημασία σε αυτές τις επιτυχίες εναντίον των ληστών, ειδικά στην περιοχή της Ακαρνανίας, είχαν υποστηρικτές του *κουμουνδουρικού κόμματος*²⁶⁸.

²⁶⁵ *Αιών* 18-04-1870.

²⁶⁶ *Αιών* 27-04-1870, 04-05-1870.

²⁶⁷ *Εθνικό Πνεύμα* 16-04-1870.

²⁶⁸ *Εθνικό Πνεύμα* 08-05-1870.

ΚΕΦ IV

Η ΦΥΛΕΤΙΚΗ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΑΠΑΓΩΓΕΩΝ

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας μελετάται η άποψη που διατυπώθηκε εκείνη την περίοδο για το ότι οι απαγωγείς δεν ήταν Έλληνες και επομένως δεν πρέπει να κατηγορείται ολόκληρο το ελληνικό έθνος για ένα έγκλημα που διέπραξαν ξένοι. Συγκεκριμένα, τόσο ο ελληνικός τύπος όσο και το βιβλίο του Ιωάννη Γενναδίου στόχευαν στο να αποδείξουν ότι οι ληστές ήταν ξένα στοιχεία σε σχέση με τον εθνικό κορμό των Ελλήνων ούτως ώστε να απαλλαγεί η ελληνική φυλή από το στίγμα. Στο σημείο αυτό της έρευνας θα δοθεί βάση στην απάντηση του Ιωάννη Γενναδίου μέσα από βιβλίο του που πρωτοκυκλοφόρησε στην Αγγλία με τίτλο «*Notes on the recent murders by brigands in Greece*», F. T. Cartwright, 21, New Broad Street, London 1870.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αναφορές των εφημερίδων για την ετερότητα της φυλής, η οποία διέπραξε αυτό το απεχθές έγκλημα και βύθισε τη χώρα στη θλίψη, στην απομόνωση και στην υποχρέωση να απολογείται ένα ολόκληρο έθνος για μια πράξη που τέλεσε μια ομάδα μόλις εικοσιενός ανθρώπων. Επιπλέον, για μεγάλο χρονικό διάστημα κρεμόταν η δαμόκλειος σπάθη της επιβολής σειράς κυρώσεων που απειλούσε τους Έλληνες. Όλες όσες αναφέρονταν ήταν άκρως προσβλητικές και υποτιμητικές με κίνδυνο ακόμη και κατάλυσης της αυτονομίας του ελληνικού βασιλείου. Οι πιο ήπιες κυρώσεις, οι οποίες αναφέρονταν σε μερίδα του ξένου τύπου, ειδικότερα του αγγλικού, μιλούσαν για αποστολή τριών ή τεσσάρων συνταγμάτων, Άγγλων ή Γάλλων, για να καταστούν οι ελληνικοί δρόμοι ασφαλείς ή ακόμη και απειλή επιβολής δικτατορίας, κάτι που συναντούσε την έντονη αντίδραση της Ρωσίας.

Γεννάδιος

Η εμμονή στην ετερότητα της φυλής που εκφράστηκε τόσο από τον ελληνικό τύπο όσο και από τον Ιωάννη Γεννάδιο, που ανέλαβε την επίσημη υπεράσπιση του ελληνικού βασιλείου απέναντι στις σκληρές κατηγορίες των Μεγάλων Δυνάμεων και ειδικότερα της Αγγλίας, φανερώνει την τακτική που ακολουθήθηκε προκειμένου να αντιμετωπιστεί αυτή η πολύ δυσχερής κατάσταση. Η παραπάνω στάση όμως μπορεί να εξηγηθεί και ως μια αυθόρμητη αντίδραση όλων να αρνούνται ότι Έλληνες όντως ήταν ικανοί να τελέσουν ένα τέτοιο έγκλημα αλλά συγχρόνως δείχνει και πόσο

πιεσμένοι ένιωθαν από τα μέτρα που φημολογούνταν ότι θα πάρουν οι Μεγάλες Δυνάμεις σε βάρος της Ελλάδας.

Το ατυχές συμβάν αμαύρωσε όλο το ελληνικό έθνος στα μάτια των ξένων και γι' αυτό το λόγο ο *Ιωάννης Γεννάδιος*²⁶⁹ ένωσε την ανάγκη να δώσει τις δικές του εξηγήσεις για το επεισόδιο του Δήλεσι και να υπερασμυνθεί της χώρας ισχυριζόμενος ότι οι ληστές που διέπραξαν αυτό το έγκλημα δεν ήταν Έλληνες και επομένως δεν πρέπει να καταδικάζεται και να τυγχάνει απαξιωτικών χαρακτηρισμών ολόκληρο το ελληνικό έθνος. Στο ξενόγλωσσο βιβλίο του «*Notes on the recent murders by brigands in Greece*»²⁷⁰ αναφέρει ότι η συμμορία συγκροτήθηκε και οργανώθηκε σε οθωμανικό έδαφος και ύστερα εισχώρησαν στην Ελλάδα, πληροφορία που αντλείται από τις ανακρίσεις των συλληφθέντων ληστών.

Τα μέλη της συμμορίας ήταν εικοσιένα. Από αυτούς οι δύο αρχηγοί, δηλαδή ο Τάκος και ο Χρήστος Αρβανιτάκης καθώς και ο Ηλίας Σταθάκης, ο Δήμος Πατζαούρας, ο Γύδης Σκανιούρης (και οι τρεις ξαδέρφια του Τάκου), ο Κώστας Μοναχός και ο Φώτης Νικήτας *κατάγονταν από τα Άγραφα*²⁷¹, περιοχή την οποία θεωρούσε ο Ιωάννης Γεννάδιος τουρκική. Βέβαια αυτή η στάση έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την αλυτρωτική πολιτική, η οποία θεωρούσε τις συγκεκριμένες περιοχές ελληνικές και τους κατοίκους Έλληνες, υπόδουλους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και γι' αυτό τις διεκδικούσε. Είναι αξιοσημείωτο πραγματικά, όταν όλοι ανεξαιρέτως (τύπος,πολιτικοί,λαός) έχουν συστρατευθεί γύρω από την απελευθέρωση και του τελευταίου Έλληνα, ο οποίος βρίσκεται κάτω από τον Οθωμανικό ζυγό, καθώς και

²⁶⁹ Ο Ιωάννης Γεννάδιος, διανοούμενος και ευεργέτης, γεννήθηκε το 1844 στην Αθήνα. Μετά τις γυμνασιακές του σπουδές στη Μάλτα και στην Αθήνα, πηγαίνει στο Λονδίνο, όπου εργάζεται για σύντομο χρονικό διάστημα στον οίκο "Αδελφοί Ράλλη". Την εποχή εκείνη επικρατούσε στην Αγγλία έντονο ανθελληνικό κλίμα λόγω της πασίγνωστης ληστείας του Δήλεσι (1870). Ο Ιωάννης Γεννάδιος θέλοντας να υπερασμυνθεί της χώρας, εξέδωσε ένα εκτενές άρθρο με τίτλο *Notes on the recent murders by brigands in Greece*, F. T. Cartwright, 21, New Broad Street, London 1870, εκφράζοντας την άποψη ότι η σφαγή είχε τελεστεί από ληστές, οι οποίοι στην πλειονότητά τους δεν ήταν Έλληνες, γνώμη που προκάλεσε την αγανάκτηση της αγγλικής κοινής γνώμης και έτσι έχασε τη δουλειά του. Τον ίδιο χρόνο, ύστερα από σύσταση του πρεσβευτή των ΗΠΑ στην Αθήνα, διορίστηκε άμισθος δεύτερος γραμματέας της Ελληνικής Πρεσβείας στην Ουάσιγκτον και τρία χρόνια αργότερα μετατέθηκε στην Ελληνική Πρεσβεία της Κωνσταντινούπολης. Από τότε άρχισε ουσιαστικά η σταδιοδρομία του στο διπλωματικό σώμα, όπου έφτασε μέχρι το βαθμό του Πληρεξουσίου Υπουργού. Υπηρέτησε στο Λονδίνο, τη Βιέννη, τη Χάγη, για δεύτερη φορά στην Ουάσιγκτον και τέλος πάλι στο Λονδίνο, όπου διετέλεσε Πρέσβης από το 1900 ως το 1918, όταν και αποσύρθηκε από την ενεργό υπηρεσία, ανώνυμος, «Πρόσωπα», *Ε Ιστορικά*, ό.π., σελ. 19.

²⁷⁰ Gennadios Ioannis, *Notes on the recent murders by brigands in Greece*, F. T. Cartwright, 21, New Broad Street, London 1870, σελ. 115.

²⁷¹ Ο.π., σελ. 117-118.

των επαρχιών που αποτελούσαν την παλαιά ανατολική ρωμαϊκή αυτοκρατορία, να εγκαταλείπουν αυτήν την επιδίωξη μέσα σε πολύ μικρό διάστημα, μη αντέχοντας ότι μια χούφτα Έλληνες διέπραξαν ένα τέτοιο έγκλημα. Επίσης δείχνει και το πόσο πιεσμένοι και φοβισμένοι ένιωθαν στις πιθανές κυρώσεις που λεγόταν ότι θα επέβαλλαν οι Μεγάλες Δυνάμεις.

Από τα υπόλοιπα μέλη, ο Αλέξης Τζούνης ήταν ιθαγενής της Χιμάρας στην Αλβανία, ο Γιώργος Καταραχιάς και ο Νικολάκος Πηλορός κατάγονταν επίσης από την Αλβανία, ο Περικλής Λόρης από τα Βίλια, κοντά στα Μέγαρα, ο Γερογιάννης από τη Λοκρίδα, ενώ για τους υπόλοιπους δεν γνωρίζουμε τον τόπο καταγωγής τους. Ενδεικτικό παράδειγμα της διαφορετικής αντιμετώπισης των μελών βάσει της καταγωγής τους αποτελεί η κατάθεση του Λόρη, όπου υποστηρίζει ότι δεν τον εμπιστεύονταν οι αρχηγοί της συμμορίας γιατί τον θεωρούσαν ξένο, ενώ είχαν στενότερες σχέσεις με άλλα μέλη της συμμορίας, τα οποία ήταν είτε συγγενείς τους είτε συντοπίτες τους.

Ο Ιωάννης Γεννάδιος κάνει ιδιαίτερη αναφορά στους Κουτσόβλαχους τους οποίους θεωρεί ιδιαίτερη ομάδα νομάδων βοσκών, που μετανάστευσαν από τα σύνορα του Δούναβη το 12^ο αιώνα και κινούνται τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Οι περισσότερες ληστοσυμμορίες αποτελούνται από τέτοια άτομα λόγω του ότι έχουν νομαδικές συνήθειες και γνωρίζουν γεωγραφικά την περιοχή με αποτέλεσμα να κινούνται εύκολα και να αποφεύγουν τα σώματα του στρατού. Κατά το Γεννάδιο *ανήκουν σίγουρα στο γένος των Σλάβων*²⁷² και σπεύδει να τους διακρίνει από τους Έλληνες Βλάχους της Ηπείρου, οι οποίοι είναι ευεργέτες της Ελλάδας, τελείως διαφορετικής προέλευσης, όπως εσφαλμένα υποστήριξε ο ανταποκριτής των *Times* στην Αθήνα. Επιπλέον, ερμηνεύει το επίθετο "Αρβανιτάκης" ως «μικρός Αλβανός» και ισχυρίζεται ότι πρόκειται για ψευδώνυμο και όχι για επώνυμο.

Κατά το Γεννάδιο οι ληστές ήταν Τούρκοι υπήκοοι και έρχονταν στην Ελλάδα μόνο για επιδρομές, με σκοπό να επιστρέψουν στα Άγραφα για να απολαύσουν τους καρπούς των εγχειρημάτων τους. Έτσι και στην προκειμένη περίπτωση, στην αρχή οι ληστές ήθελαν μόνο λύτρα και να επιστρέψουν με ασφάλεια στα Άγραφα, αλλά στην πορεία άλλαξαν γνώμη και ζητούσαν επιπλέον και αμνηστία από την ελληνική κυβέρνηση. Ωστόσο, κατά το Γεννάδιο, ο Erskine τους πρότεινε τουρκική αμνηστία

²⁷² Ο.Π., σελ. 118.

ούσα δυνατή, αλλά αρκετά χρονοβόρα, *την οποία τελικά οι ληστές δε δέχτηκαν*²⁷³ - σε αντίθεση με την ελληνική, η οποία ήταν ακατόρθωτη.

Σε άλλο σημείο²⁷⁴, ο Γεννάδιος αναφέρει το πρόβλημα της φύλαξης των συνόρων μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής αυτοκρατορίας, γεγονός που συνέβαλε στην ενίσχυση του φαινομένου της ληστείας. Η μη τήρηση των συμφωνηθέντων από πλευράς Οθωμανικής αυτοκρατορίας, παρότι είχαν θεσπισθεί μέσα από συνθήκες, διότι τα συμφέροντά της εξυπηρετούνταν μέσα από την ύπαρξη της ληστείας, ενέτεινε τη δυσμενή κατάσταση. Ακόμα και το Υπουργείο Εξωτερικών της Αγγλίας γνώριζε τα καθέκαστα, αλλά λόγω της τουρκόφιλης πολιτικής που ακολουθούσε δεν έδινε σημασία σε τέτοιες προξενικές εκθέσεις, όπως ισχυρίζεται ο Ιωάννης Γεννάδιος στο εξεταζόμενο άρθρο του.

Η φύλαξη των συνόρων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας γινόταν από άτακτο σώμα στρατού Αλβανών Μπαζιμπουζούκων, οι οποίοι είχαν στενές επαφές με ληστές, γεγονός που διαιώνιζε το φαινόμενο της ληστείας. Ύστερα από πολλές εκκλήσεις της ελληνικής και της αγγλικής πλευράς, η τουρκική διοίκηση τοποθέτησε δύο τακτικά στρατιωτικά αποσπάσματα για αποτελεσματικότερη φύλαξη των συνόρων. Ωστόσο, για να ισχυροποιήσει τη θέση του, ο Γεννάδιος παραθέτει μια επιστολή του Erskine, στην οποία γράφει ότι συστάθηκε συμμορία *υπό ένα υψηλόβαθμο στέλεχος*²⁷⁵ των μη τακτικών στρατευμάτων και από απότακτους στρατιώτες. Η συμμορία είχε διαταχθεί να εισχωρήσει σε ελληνικό έδαφος αλλά οθωμανικές τακτικές στρατιωτικές δυνάμεις συνεπλάκησαν μαζί τους και τους κατέστρεψαν.

Ταυτοχρόνως, ο Ιωάννης Γεννάδιος βρίσκει ευκαιρία να εκφράσει την άποψή του εναντίον των Μεγάλων Δυνάμεων για τα περιορισμένα σύνορα της Ελλάδας και για την πεποίθησή του ότι κύριος στόχος τους ήταν πάντοτε ένα ελληνικό βασίλειο μικρό και αδύναμο, υποχείριο της μιας ή της άλλης Μεγάλης Δύναμης, αναφέροντας μάλιστα ότι η Αγγλία είχε μεροληπτική στάση υπέρ της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Για να τεκμηριώσει αυτή του την άποψη και να δείξει το πόσο πολύ πρόθυμοι ήταν οι Άγγλοι να πράξουν το μέγιστο δυνατό για τους Οθωμανούς, ο Γεννάδιος παραπέμπει στον Άγγλο ανταποκριτή της εφημερίδας *Standard* στην Κωνσταντινούπολη, όπου γίνεται εκτενής αναφορά στα λεγόμενά του της 30^{ης} Μαΐου 1870²⁷⁶, όπου φαίνεται η

²⁷³Ο.Π., σελ. 118.

²⁷⁴Ο.Π., σελ. 121.

²⁷⁵Πρόκειται για τον Yousouf Gavorik, γνωστός για τις φρικτές του πράξεις, ο οποίος πληρωνόταν από την επίσημη κυβέρνηση του Σουλτάνου, ό.Π., σελ. 125.

²⁷⁶Ο.Π., σελ. 122-123.

ανοιχτή υποστήριξη του εν λόγω δημοσιογράφου στην οθωμανική διοίκηση. Μάλιστα, ο αγγλικός τύπος, κατά τα λεγόμενα του Γενναδίου, (που δεν αναπαράγει ακριβώς αυτά τα φύλλα) διαστρεβλώνει την αλήθεια σχετικά με την εθνοτική σύσταση των ληστών, φτάνοντας σε συμπεράσματα πριν ακόμα γίνει η δίκη με αποτέλεσμα να παραποιεί τα στοιχεία και την πραγματική εικόνα του έθνους χαρακτηρίζοντάς το με ανεπίτρεπτες ύβρεις.

Κλείνοντας, άξιο αναφοράς και ειδικότερης μελέτης είναι το γεγονός ότι συγκεκριμένα κεφάλαια απουσιάζουν από το μεταφρασμένο κείμενο του Ιωάννη Γενναδίου. Μεταξύ των κεφαλαίων που λείπουν είναι και εκείνο που αναφέρεται στην ετερότητα της φυλής της συμμορίας με αρκετές υποθέσεις για την πραγματική αιτία αυτής της απουσίας. Όμως, προτού βγάλουμε γρήγορα και αυθαίρετα συμπεράσματα, θα πρέπει να γίνει ειδική και ενδελεχής έρευνα για τους λόγους απουσίας των οκτώ κεφαλαίων από την μετάφραση του βιβλίου του Ιωάννη Γενναδίου *«Κρίσεις τινές περί των εσχάτως εν Ελλάδι διαπραχθέντων φόνων υπό ληστών»*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1871, μετάφραση εκ του αγγλικού *«Notes on the recent murders by brigands in Greece»*, F. T. Cartwright, 21, New Broad Street, London 1870, που είναι τα ακόλουθα (θα αναφερθούν στην αγγλική γλώσσα προς αποφυγή ενστάσεων): 1. Alleged complicity of political personages, and legal advice to the Brigants, 2. Publicity of investigation, 3. Whence did the band of the Arvani come, and to what nationality did they belong?, 4. Existence of brigandage in Greece and in other countries, 5. The debates in parliament, 6. What is to be done?, 7. The English press, 8. Conclusion. Αυτό που μπορούμε να τονίσουμε με σιγουριά είναι ότι ο ίδιος ο Γεννάδιος επιμελήθηκε και της μεταφράσεως του άρθρου στην ελληνική γλώσσα, το οποίο εκδόθηκε το επόμενο έτος (1871) από το εθνικό τυπογραφείο και του οποίου η μετάφραση ποτέ δεν ολοκληρώθηκε· αυτός είναι ο όρος που χρησιμοποιείται από τη Γεννάδειο βιβλιοθήκη. Πρέπει να γίνει ειδική και ενδελεχής έρευνα, η οποία θα περιλαμβάνει και συγκριτική μελέτη των δύο άρθρων για να καταλήξουμε σε ασφαλή και ορθά συμπεράσματα. Αυτό που μπορούμε ασφαλώς να προσθέσουμε είναι ότι στις πρώτες ογδόντα σελίδες, οι οποίες έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά, δεν υπάρχει καμιά νύξη, ούτε βεβαίως καμιά αρνητική αναφορά είτε στους Βλάχους, είτε στους Αρβανίτες, όπως αυτές που βλέπουμε στο πρωτότυπο κείμενο του Γενναδίου από την 80^η σελίδα και μετά. Γεγονός επίσης είναι ότι η μετάφραση δε διακόπηκε λόγω πιθανού θανάτου του συγγραφέα, διότι το μοιραίο επήλθε πολύ

αργότερα, το 1932, άρα καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως άλλοι είναι οι λόγοι απουσίας των υπόλοιπων κεφαλαίων.

Στο σημείο αυτό θυμίζουμε την προσπάθεια των εκάστοτε ελληνικών κυβερνήσεων από συγκρότησης ελληνικού κράτους και έπειτα, για ομογενοποίηση του πληθυσμού. Ως εκ τούτου δε θα ήταν ορθό, εκ μέρους του Ιωάννη Γενναδίου, να ακουστούν τέτοιες απόψεις για τους Βλάχους, τους Κουτσόβλαχους και τους Αρβανίτες, μεγάλοι πληθυσμοί των οποίων ζούσαν εντός του νεοσύστατου ελληνικού βασιλείου. Υπολογίζεται μάλιστα ότι περίπου το 1/4 του ελληνικού πληθυσμού την περίοδο που εξετάζουμε αποτελούνταν από Αρβανίτες.

Οι Βλάχοι και οι Σαρακατσάνοι είχαν στενές σχέσεις με τη ληστεία, γεγονός που πιστοποιείται από το ότι *συμμετείχαν αποδεδειγμένα σε ληστρικές συμμορίες*²⁷⁷. Τα αίτια που οδήγησαν τα μέλη αυτών κυρίως των κοινοτήτων να στραφούν στη ληστεία ήταν η ένδεια στην οποία είχαν περιέλθει ως κτηνοτρόφοι λόγω της ελάττωσης των βοσκοτόπων και η δυσκολία να αντεπεξέλθουν στις βασικές καθημερινές ανάγκες. Παράλληλα, το κράτος δεν έπαιρνε μέτρα για να βοηθήσει την κατάστασή τους, γεγονός που τους εξόργιζε και τους έστρεφε εναντίον του. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του *Τάκου Αρβανιτάκη*²⁷⁸ κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεών του με το Θεαγένη, όπου φαίνεται η αδιαφορία και το μίσος του για το ελληνικό έθνος, το οποίο ο ίδιος και η συμμορία του ήθελαν να εκδικηθούν. Η συγκεκριμένη αναφορά του Τάκου επιβεβαιώνεται και από τις ελληνικές εφημερίδες της εποχής αλλά και από την επίσημη κατάθεση του Θεαγένη και αποδεικνύει τις προνεωτερικές αντιλήψεις των ληστών και του αγροτικού πληθυσμού εκείνης της εποχής σχετικά με τη νέα κοινωνική πραγματικότητα. Από την άλλη στο βιβλίο του *ο Romilly Jenkins*²⁷⁹ αν και αμφισβητεί την άποψη του Γενναδίου ότι οι ληστές-δολοφόνοι δεν ήταν Έλληνες, ωστόσο δείχνει κατανόηση. Δικαιολογεί τη θέση του Γενναδίου λέγοντας ότι το αποτρόπαιο αυτό γεγονός έπρεπε να αποδοθεί σε στοιχεία που δεν ανήκαν στο ελληνικό έθνος ώστε να μην αμαυρωθεί η τιμή των Ελλήνων. Η σφαγή στο Δήλεσι πλήγωσε την εθνική τιμή των Ελλήνων και επομένως έπρεπε να βρεθεί μια εξήγηση που να απαλλάσσει το έθνος και τους κυβερνώντες από τις ευθύνες.

Οι Έλληνες εκείνης της εποχής πίστευαν με πάθος ότι ήταν οι γνήσιοι και άξιοι συνεχιστές των αρχαίων Ελλήνων και των Βυζαντινών, τονίζοντας την ανωτερότητά

²⁷⁷ Στάθης Διαμανάκος, ό.Π., σελ. 72-74.

²⁷⁸ Τάσος Βουρνάς, ό.Π., σελ. 71.

²⁷⁹ Romilly Jenkins, *The Dilessi Murders*, Prion, London 1998, σελ. 111-113.

τους σε σχέση με τα άλλα έθνη. Ήταν αυτοί στους οποίους είχε κληροδοτηθεί ο πνευματικός πλούτος των προγόνων τους, καθώς και η προσήλωση σε σπουδαία ιδανικά, όπως η πατρίδα και η οικογένεια. Για εκείνους τους Έλληνες, οι οποίοι είχαν καταφέρει να απελευθερωθούν από τους Οθωμανούς, μετά από τέσσερις αιώνες σκλαβιάς, χωρίς να χάσουν την εθνική τους ταυτότητα, ήταν θέμα τιμής να υπερασπιστούν το έθνος τους και να το απαλλάξουν από τις κατηγορίες του ξένου Τύπου.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Αρχικά, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι, όπως είδαμε και νωρίτερα, το φαινόμενο της ληστείας δεν αναπτύχθηκε μόνο στην Ελλάδα, αλλά και σε αρκετά μέρη παγκοσμίως με κύρια αιτία την αμφισβήτηση της κοινωνικής στασιμότητας από μέρους των επίδοξων ληστών. Επιπλέον, παρατηρήσαμε κάποιες σταθερές σε όλα τα μέρη που εμφανίστηκε το φαινόμενο της ληστείας με κυριότερες εκείνες του μικρού αριθμού ληστών σε σύνολο γενικού πληθυσμού αλλά και την τάση των ανεπάγγελτων προς αυτήν. Επίσης, καταγράψαμε τη διένεξη που υπάρχει μεταξύ κάποιων ιστορικών γύρω από τη θεωρία της ύπαρξης ή μη του κοινωνικού ληστή· κύριος υποστηρικτής της οποίας υπήρξε ο Hobsbawm. Τα λεγόμενα του Hobsbawm για την κοινωνική ληστεία δεν εφαρμόζονται στην Ελλάδα. Στο νεοσύστατο ελληνικό βασίλειο ευημέρησε κυρίως η αγροτική ληστεία από ανθρώπους που αρνούνταν να υπαχθούν στα νέα ήθη της κεντρικής εξουσίας. Για το λόγο αυτό εισέρχονταν στην παρανομία έως ότου καταφέρουν τελικώς να ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις τους και να επιστρέψουν στη νομιμότητα με καλύτερους γι' αυτούς όρους.

Επιπροσθέτως, προτού προχωρήσουμε στην καταγραφή των συμπερασμάτων από την εξέταση των εφημερίδων αξίζει να σημειώσουμε την ασυμφωνία που παρατηρείται μεταξύ της υπάρχουσας βιβλιογραφίας και του εξεταζόμενου τύπου γύρω από την αιτία επιλογής του Επαμεινώνδα Δεληγεώργη ως πρωθυπουργού του ελληνικού βασιλείου μετά την πτώση του υπουργείου Ζαΐμη. Ειδικότερα, μέσα από τη βιβλιογραφία και την έρευνα γνωρίζουμε ότι η επιλογή του συγκεκριμένου προσώπου έγινε λόγω της απόφασης να ανέλθει στο πρωθυπουργικό αξίωμα ένα πρόσωπο το οποίο δε θα ανήκε στην πλειοψηφούσα αντιπολίτευση, προκειμένου να μην έχει εκδικητικές τάσεις για τα άτομα που στελέχωσαν την κυβέρνηση Ζαΐμη· έτσι θα αποφορτιζόταν το ήδη τεταμένο κλίμα που δημιουργήθηκε λόγω της δυσμενούς κατάληξης του επεισοδίου του Δήλεσι. Ο εξεταζόμενος τύπος με τη σειρά του ως κύρια αιτία επιλογής του Επαμεινώνδα Δεληγεώργη επισημαίνει την προτίμηση του Σπυρίδωνα Βαλαωρίτη στο συγκεκριμένο πρόσωπο, ο οποίος Βαλαωρίτης θεωρείται άνθρωπος των Άγγλων.

Επιπροσθέτως, όπως είδαμε και παραπάνω, άξιο περαιτέρω έρευνας χρήζει το γεγονός της απουσίας οκτώ κεφαλαίων από την μετάφραση του αγγλικού βιβλίου του Ιωάννη Γενναδίου «*Notes on the recent murders by brigands in Greece*», F. T. Cartwright, 21, New road Street, London 1870, μέσω του οποίου ο συγγραφέας

υπεραμύνθηκε του ελληνικού βασιλείου και έθνους στις σφοδρές επιθέσεις που εξαπέλυσαν οι ξένοι με αφορμή τη δυσμενή κατάληξη του επεισοδίου. Στο σημείο αυτό να θυμίσουμε ότι ο Ιωάννης Γεννάδιος στο βιβλίο του ισχυρίζεται ότι κακώς καταδικάζεται το ελληνικό έθνος, διότι αυτοί που τέλεσαν το έγκλημα δεν ήταν Έλληνες· στην ελληνική μετάφραση του εν λόγω βιβλίου, την οποία όμως επιμελήθηκε ο ίδιος συγγραφέας απουσιάζει πλήθος κεφαλαίων, μεταξύ των οποίων και εκείνο της καταγωγής των ληστών που τους εμφάνιζε να είναι είτε Αρβανίτες είτε Βλάχοι. Στο σημείο αυτό εγείρεται το ερώτημα εάν είναι σκόπιμη η απουσία αυτών των κεφαλαίων βάσει της λογικής ότι σε μια περίοδο που υπήρχε προσπάθεια ομογενοποίησης του έθνους δε θα ήταν πρόπον να ακουστούν υβριστικές και συκοφαντικές αναφορές τόσο για τους Αρβανίτες, όσο και τους Βλάχους, οι οποίοι αποτελούσαν μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού.

Όσον αφορά τον εξεταζόμενο συμπολιτευόμενο τύπο, (*Εθνοφύλαξ, Αιών*) παρέχει είτε άμεση, είτε έμμεση υποστήριξη στο υπουργείο Ζαΐμη με την ένταση του ζήλου να διαφέρει ανάλογα με την εφημερίδα. Ειδικότερα, ο *Εθνοφύλακας* χρησιμοποιεί πληροφορίες κατά το δοκούν (κάτι που όλες οι εφημερίδες πράττουν) αλλά συγχρόνως αφήνει σαφείς αιχμές για πρότερες κυβερνήσεις, σε αντίθεση με τον *Αιώνα* που τηρεί πιο ψύχραιμη στάση ενώ κάποιες φορές μάλιστα δε διστάζει να εναντιωθεί σε θέσεις του υπουργείου Ζαΐμη. Αντίθετα, ο αντιπολιτευόμενος τύπος (*Παλιγγενεσία, Εθνικό Πνεύμα*) προσπαθεί να μειώσει το κύρος της κυβέρνησης Ζαΐμη, με απώτερο σκοπό την ανατροπή της τελευταίας και αντικατάστασής της με μία του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναγνωριστεί στην *Παλιγγενεσία* ότι αν και αντιπολιτευόμενη, πολλές φορές επιδεικνύει υπευθυνότητα με το να υποστηρίζει τόσο συνολικά την κυβέρνηση Ζαΐμη όσο και μέλη αυτής, όταν οι συνθήκες το επιτάσσουν (άφιξη ξένων δυνάμεων ή έντονες φήμες περί επικείμενων κυρώσεων λόγω της δυσμενούς εξέλιξης του επεισοδίου)· το *Εθνικό Πνεύμα* το πράττει, αλλά ελάχιστες φορές. Το *Εθνικό Πνεύμα* εκτός του ότι κατακρίνει έντονα την κυβέρνηση Ζαΐμη, ως εφημερίδα η οποία ανήκει στον αντιπολιτευόμενο τύπο, προσπαθεί να ταυτίσει την αγγλική πολιτική με την ελληνική κυβέρνηση. Γενικότερα, οι αντιπολιτευόμενες εφημερίδες καταλογίζουν στο υπουργείο Ζαΐμη υποτέλεια και δουλικότητα ενώπιον των απαιτήσεων των Μεγάλων Δυνάμεων καθώς και καταπάτηση των συνταγματικών θεσμών, κατάλυση της βουλής και προσωπική κυβέρνηση· μόνος στόχος της συγκεκριμένης κυβέρνησης κατ' αυτές αποτελεί η παράταση παραμονής της στην εξουσία με κάθε μέσο και κάθε κόστος. Οι

συμπολιτευόμενες με τη σειρά τους καταλογίζουν στις αντιπολιτευόμενες άκρατο ανθελληνισμό στις αναφορές τους, συγκρίνοντάς τις με εκείνες των ξένων τις οποίες χαρακτηρίζουν ως αρκετά ηπιότερες. Ακόμη, άλλη μία γενική παρατήρηση που μπορούμε να κάνουμε για την τακτική που ακολουθούν οι συμπολιτευόμενες εφημερίδες είναι ότι μεταφέρουν κυρίως τις ευμενείς αναφορές (χωρίς να αποκλείουν τις αρνητικές, που είναι όμως αρκετά λιγότερες) από το εξωτερικό σε αντίθεση με τις αντιπολιτευόμενες, που δίνουν βάση εκτενώς στις δυσμενείς αναφορές, προκειμένου να επιτευχθούν οι σκοποί τους (χωρίς και αυτές με τη σειρά τους να αποκλείουν τις αναφορές υποστήριξης, που όμως είναι αριθμητικά λίγες). Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η αναπαραγωγή καθησυχαστικών αναφορών από το συμπολιτευόμενο τύπο περί πιθανών κυρώσεων, που είναι πιθανόν να επέλθουν λόγω της δυσμενούς κατάληξης του επεισοδίου, σε αντίθεση με τις αντιπολιτευόμενες, οι οποίες μιλούν με βεβαιότητα για τον κίνδυνο λήψης μέτρων σε βάρος του ελληνικού βασιλείου από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Επιπλέον, άλλο ένα στοιχείο που πρέπει να επισημάνουμε είναι ότι ο συμπολιτευόμενος τύπος δίνει κυρίως βάση στις επίσημες αγγλικές θέσεις διότι είναι μετριοπαθέστερες, καθώς και ότι προχωρά στην αναφορά επικείμενων κυρώσεων όταν ο κίνδυνος είναι πιο ορατός από ποτέ, μη θέλοντας να πανικοβάλλει το κοινωνικό σύνολο με απρόβλεπτες συνέπειες τόσο για τη χώρα όσο και για την κυβέρνηση Ζαΐμη, την οποία και υποστηρίζει. Αντίθετα, ο αντιπολιτευόμενος τύπος δίνει βάση στις υβριστικές αναφορές αλλά και εδώ υπάρχει ένας διαχωρισμός στο πώς τις διαχειρίζεται. Όπως προείπαμε, η *Παλιγγενεσία* κρατά αρκετά αποστασιοποιημένη και ψύχραιμη στάση, που περιορίζεται απλώς στην αναπαραγωγή τέτοιων συκοφαντικών δημοσιευμάτων χωρίς περαιτέρω σχολιασμό· το αντίθετο πράττει το *Εθνικό Πνεύμα*, το οποίο προχωρά τόσο στην αναπαραγωγή τους, όσο και στο σχολιασμό τους, καθιστώντας κύρια υπεύθυνη του διασυρμού ολόκληρου του ελληνικού βασιλείου την κυβέρνηση Ζαΐμη. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί για ακόμη μια φορά ότι όταν οι καιροί το επιβάλλουν όλοι συστρατεύονται (όχι βέβαια στον ίδιο βαθμό) και υπεραμύνονται τόσο της πατρίδας, όσο και οποιουδήποτε Έλληνα βάλλεται.

Γενικότερη παρατήρηση για όλον τον εξεταζόμενο τύπο αποτελεί η προσπάθεια να αντικρούσει η μία εφημερίδα τα λεγόμενα της άλλης, καθώς και να συμβάλει στην πολιτική αντιπαράθεση. Στόχος των αντιπολιτευόμενων εφημερίδων αποτελεί η ανατροπή του υπουργείου Ζαΐμη, ενώ των συμπολιτευόμενων να μεταφέρουν μια εικόνα συστράτευσης του κοινωνικού συνόλου και στήριξης του εν λόγω υπουργείου

από μέρους του. Επιπροσθέτως, αξίζει να σημειώσουμε ότι όλες οι εφημερίδες στηρίζουν το βασιλιά Γεώργιο αλλά συγχρόνως τον προτρέπουν (κυρίως οι αντιπολιτευόμενες) να λάβει δραστικά μέτρα. Επίσης, όπως προαναφέραμε, ο εξεταζόμενος τύπος δεν παραποιεί στοιχεία αλλά κυρίως τα χρησιμοποιεί είτε κατά το δοκούν, είτε αποκρύπτει όσα δεν του είναι αρεστά. Μοναδική εξαίρεση παραποίησης στοιχείων παρατηρούμε από μέρους του *Εθνικού Πνεύματος* στην περίπτωση Αβέρωφ. Ακόμη, όλες οι εφημερίδες προσπαθούν να αποποιηθούν μεροληψία είτε υπέρ, είτε κατά κάποιας πλευράς αλλά αυτό δεν τους εμποδίζει από το να κατακρίνουν τους άλλους χωρίς να κάνουν οι ίδιοι πρώτα αυτοκριτική. Επιπλέον, παρατηρούμε τον εξεταζόμενο τύπο τόσο να φάσκει και να αντιφάσκει, όσο και να αλλάζει διαρκώς θέσεις προκειμένου να επιτευχθούν οι απώτεροι σκοποί του. Τέλος, πρέπει να τονίσουμε ότι ο συμπολιτευόμενος τύπος μας μεταφέρει μια εικόνα συστράτευσης του έθνους γύρω από το υπουργείο Ζαΐμη και από το βασιλιά Γεώργιο αλλά και την κινητοποίηση του λαού προκειμένου να επιτευχθεί η καταστολή της ληστείας· για το τελευταίο συμφωνούν και οι αντιπολιτευόμενες εφημερίδες με εξαίρεση το *Εθνικό Πνεύμα*, όπου όπως είδαμε το ερμηνεύει διαφορετικά. Τέλος, στο συμπολιτευόμενο τύπο βλέπουμε το έθνος να μην τρομοκρατείται από τις φήμες που διαδίδονταν περί επικείμενων κυρώσεων αλλά να παραμένει ψύχραιμο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αμπού Έντμοντ, *Ο Βασιλεύς των ορέων*, μετάφραση Ανδρέα Φραγκιά, Γαλαξίας, Αθήνα 1968.
2. Βιδάλη Σοφία, *Έλεγχος του εγκλήματος και δημόσια αστυνομία*, τ. Α', Σάκκουλας, Αθήνα 2007.
3. Βουρνάς Τάσος, *Η Σφαγή στο Δήλεσι, Αγγλοκρατία και Ληστοκρατία, στη σειρά Τα Φοβερά Ντοκουμέντα*, εκδ. Φυτράκης, Αθήνα 1980.
4. Γεννάδιος Ιωάννης. *Κρίσεις τινές περί των εσχάτως εν Ελλάδι διαπραχθέντων φόνων υπό ληστών*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1871.
5. Δαμιανάκος Στάθης, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός: μελέτες: η μυθοποιΐα του κλέφτικου, κοινωνική ληστεία, ρεμπέτικο και ρεμπέτες, ο κόσμος του Καραγκιόζη*, Πλέθρον, Αθήνα 1987.
6. Δερτιλής Γεώργιος, *Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2010.
7. Δρούλια Λουκία – Κουτσοπανάγου Γιούλα, *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου 1784-1974: εφημερίδες, περιοδικά, δημοσιογράφοι, εκδότες*, τ.1^{ος}, τ.2^{ος}, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008.
8. Ε Ιστορικά, *Η Σφαγή στο Δήλεσι*, 13/04/2000, εκδ. Φωτοεκδοτική, Αθήνα 2000.
9. Καλαφάτης Θανάσης, Πρόντζας Ευάγγελος, Γιαννίτης Αναστάσιος, *Οικονομική ιστορία του ελληνικού κράτους*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα 2011.
10. Καλλιγιάς Παύλος, *Θάνος Βλέκας*, Πελεκάνος, Αθήνα 2005.
11. Κάσσης Κυριάκος, *Αντιεξουσιαστές και ληστές στα βουνά της Ελλάδας(1821-1871)*, τ. Α', ΙΧΩΡ, Αθήνα 2000.
12. Κολιόπουλος Γιάννης, *Ληστές, Η Κεντρική Ελλάδα στα μέσα του 19ου αιώνα*, Ερμής, Αθήνα 1979.
13. Κολιόπουλος Γιάννης, *Ληστές και Λησταντάρτες στη κεντρική Ελλάδα το 1835-1836*, Μνήμων, Αθήνα 1978.
14. Κοταρίδης Νίκος, *Παραδοσιακή επανάσταση και Εικοσιένα*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1993.

15. Μακρής Ευριπίδης, *Οι ληστές και τα τραγούδια τους στη Δυτική και Κεντρική Ελλάδα(1827-1930)*, Ιδιωτική έκδοση, Αθήνα 2008.
16. Νιτσιάκος Βασίλης, *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου*, Πλέθρον, Αθήνα 1995.
17. Νιτσιάκος Β. & Κασίμης Χ. (επιμ.), *Ο ορεινός χώρος της Βαλκανικής*, Πλέθρον και Δήμος Κόνιτσας, Αθήνα 2008.
18. Νιτσιάκος Βασίλης, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Οδυσσέας, Αθήνα 1993.
19. Παπαγεωργίου Στέφανος, *Από το γένος στο έθνος, Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους 1821-1862*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 2005.
20. Σταυριανός Λευτέρης, *Τα Βαλκάνια μετά το 1453*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007.
21. Σωτηρόπουλος Σωτήριος, *Τριανταέξι ημερών αιχμαλωσία και συμβίωση με ληστές*, Αρχιπέλαγος, Αθήνα 1998.
22. Τάκερμαν Κάρολος, *Οι Έλληνες της σήμερα*, μετάφραση Αντωνίου Ζυγομαλά, Καραβίας, Αθήνα 1877.
23. Τσίχλη-Αρώνη Καίτη, *Αγροτικές εξεγέρσεις στην παλιά Ελλάδα, 1833-1881*, Παπαζήση, Αθήνα 2009.
24. Χουλιαράκης Μιχαήλ, *Γεωγραφική, διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξις της Ελλάδος, 1821-1971*, τ. Α', ΕΚΚΕ, Αθήνα 1976.
25. Χουλιαράκης Μιχαήλ, *Στατιστικά μελέται, 1821-1971: η στατιστική κατά τα 150 έτη από της παλιγγενεσίας της Ελλάδος*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1972.
26. Χρηστάκης Λεωνίδας, *Ληστές-Παγκόσμια Ιστορία της ληστείας*, Όμβρος, Αθήνα 1999.
27. Gennadios Ioannis, *Notes on the recent murders by brigands in Greece*, F. T. Cartwright, 21, New Broad Street, London 1870.
28. Hobsbawm Eric, *Ληστές*, μετάφραση Νίκος Κούρκουλος, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 2010.
29. Jenkins Romilly, *The Dilessi Murders*, Prion, London 1998.
30. Schiller Friedrich, *Οι ληστές*, Δωδώνη, Αθήνα 2013.

Πηγές

- Αιών, φ. 30/03/1870 – 14/07/1870.

- *Εθνικόν Πνεύμα*, φ. 03/04/1870 – 15/07/1870.
- *Εθνοφύλαξ*, φ. 31/03/1870 – 14/07/1870.
- *Παλιγγενεσία*, φ. 30/03/1870 – 14/07/1870.